

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Onofrei Robert Evghenios
A.M.: 7340112303009

Γάμος και σύμφωνο συμβίωσης: Συγκριτική επισκόπηση

Μέλη Επιτροπής:

α) Ζ. Τσολακίδης (επιβλέπων)

β) Γ. Γεωργιάδης

γ) Σ. Παπαδόπουλος

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2024

Copyright © [Onofrei Robert Evghenios, Σεπτέμβριος 2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγικές παρατηρήσεις	1
Α' Μέρος: Οι έννοιες της οικογένειας, του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης	2
<i>I. Η έννοια της οικογένειας</i>	2
1. Εισαγωγή	2
2. Η έννοια της οικογένειας κατά το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο του άρθρου 8 ΕΣΔΑ και οι de facto οικογενειακές σχέσεις	2
3. Η έννοια της οικογένειας στο πλαίσιο του άρθρου 932 γ' ΑΚ.....	4
<i>II. Η έννοια του γάμου</i>	5
<i>III. Η έννοια του συμφώνου συμβίωσης</i>	6
1. Η φύση του συμφώνου συμβίωσης.....	6
2. Το σύμφωνο συμβίωσης ως εναλλακτική μορφή συμβίωσης ως προς τον γάμο	7
<i>IV. Η Συνταγματική Θεμελίωση</i>	8
1. Εισαγωγή	8
2. Το άρθρο 21 παρ. 1 Σ.....	9
Β' Μέρος: Βασικές ομοιότητες μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης	11
<i>I. Εισαγωγή</i>	11
<i>II. Ο συμβατικός χαρακτήρας των δύο θεσμών</i>	11
<i>III. Οι προσωπικές σχέσεις των συζύγων και των συντρόφων</i>	11
<i>IV. Η συγγένεια – το τεκμήριο πατρότητας</i>	12
<i>V. Η γονική μέριμνα</i>	12
Γ' Μέρος: Βασικές διαφορές μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης	13
<i>I. Εισαγωγή</i>	13
<i>II. Η διαφορά φύλου των συμβαλλόμενων μερών ως προϋπόθεση για τη σύναψη του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης</i>	13
1. Εισαγωγή	13
2. Η διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του γάμου	14
3. Η διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του συμφώνου συμβίωσης	21
4. Συμπέρασμα.....	25
<i>III. Η διαδικασία σύναψης του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης</i>	25
1. Εισαγωγή	25
2. Οι επιμέρους προϋποθέσεις και η διαδικασία για τη σύναψη του γάμου	26
3. Οι επιμέρους προϋποθέσεις και η διαδικασία για τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης.....	28
4. Συμπέρασμα.....	31
<i>IV. Οι περιουσιακές σχέσεις στο πλαίσιο του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης</i>	31
1. Εισαγωγή	31
2. Το άρθρο 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015	31
3. Το άρθρο 8 του ν. 4356/2015	34
4. Συμπέρασμα.....	35
<i>V. Η λύση του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης</i>	35

1. Εισαγωγή	35
2. Η λύση του γάμου	35
3. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης	38
4. Συμπέρασμα.....	40
<i>VI. Η υιοθεσία</i>	<i>40</i>
1. Η αδυναμία υιοθεσίας από τους συντρόφους	40
2. Συμπέρασμα.....	41
<i>VII. Επιπλέον διαφορές.....</i>	<i>42</i>
1. Το επώνυμο των εμπλεκόμενων προσώπων.....	42
2. Η διατροφή μετά το διαζύγιο και τη λύση του συμφώνου συμβίωσης	42
3. Συμπέρασμα.....	43
Δ' Μέρος: Συγκριτική επισκόπηση των συμφώνων συμβίωσης άλλων ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων.....	43
<i>I. Κατηγοριοποιήσεις των συμφώνων συμβίωσης</i>	<i>44</i>
<i>II. Κοινά γνωρίσματα.....</i>	<i>44</i>
<i>III. Δανία</i>	<i>45</i>
<i>IV. Γαλλία.....</i>	<i>48</i>
<i>V. Ηνωμένο Βασίλειο</i>	<i>52</i>
<i>VII. Βέλγιο.....</i>	<i>56</i>
<i>VIII. Γερμανία</i>	<i>59</i>
Συμπερασματικές παρατηρήσεις.....	63
Βιβλιογραφία – Νομολογία	65
<i>I. Ελληνική βιβλιογραφία.....</i>	<i>65</i>
<i>II. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία</i>	<i>66</i>
<i>III. Μελέτες - Αρθρογραφία</i>	<i>67</i>
<i>IV. Νομολογία.....</i>	<i>69</i>
1. Νομολογία ελληνικών δικαστηρίων	69
2. Νομολογία ΕΔΔΑ.....	69
Παράρτημα	i

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Έναυσμα για την επιλογή του θέματος της παρούσας εργασίας αποτέλεσε ο διάλογος, που προκάλεσε ο ν. 5089/2024 για την ισότητα στον πολιτικό γάμο, με τον οποίο θεσπίστηκε στην ελληνική έννομη τάξη ο γάμος ανεξαρτήτως φύλου. Επετράπη, δηλαδή, η σύναψή του και από πρόσωπα του ιδίου φύλου. Στο πλαίσιο αυτό διατυπώθηκε η θέση ότι η επέκταση του γάμου στα ομόφυλα ζευγάρια δεν εξυπηρετεί καμία ανάγκη, δηλαδή δεν είναι απαραίτητη, διότι οι ανάγκες των ζευγαριών αυτών καλύπτονται ήδη από το σύμφωνο συμβίωσης. Υπό διαφορετική οπτική δε, υποστηρίχθηκε ότι από τη στιγμή, που αναγνωρίστηκε το δικαίωμα σύναψης γάμου στα ομόφυλα ζευγάρια, ο νόμος για το σύμφωνο συμβίωσης δεν έχει πλέον λόγο ύπαρξης. Σκοπός, λοιπόν, της διπλωματικής εργασίας είναι να εξετάσει το βάσιμο των εν λόγω απόψεων.

Εργαλείο αποτελεί η συγκριτική επισκόπηση του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης. Ειδικότερα, αφού αναλυθούν οι βασικές έννοιες της οικογένειας, του γάμου και του συμφώνου, θα παρουσιαστούν οι μεταξύ τους ομοιότητες και διαφορές. Ομοιότητες εντοπίζονται στη φύση των δύο θεσμών, στο πεδίο των προσωπικών σχέσεων των συμβαλλόμενων μερών, σε ζητήματα συγγένειας και σχέσεων γονέων – τέκνων. Σημαντικές διαφορές ανακύπτουν στη διαδικασία σύναψής τους, στις περιουσιακές σχέσεις των μερών, στη λύση τους και στο δικαίωμα υιοθεσίας. Από αυτές, οι δύο τελευταίες χαρακτηρίζονται ως οι σπουδαιότερες. Σημειώνεται ότι μέχρι την ψήφιση του ν. 5089/2024 η σημαντικότερη διαφορά, που διέκρινε τον γάμο από το σύμφωνο συμβίωσης, αποτελούσε η διαφορά φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων. Αυτή αποτελούσε προϋπόθεση για το υποστατό του γάμου. Για ιστορικούς λόγους, αλλά και με σκοπό την ανάδειξη των ζητημάτων, που γεννώνται από τον ν. 5089/2024, θα αναλυθούν τα εκατέρωθεν επιχειρήματα, που προβλήθηκαν, τόσο υπέρ όσο και κατά του γάμου ομόφυλων ζευγαριών, πριν και μετά τον νόμο αυτό.

Τέλος, παρουσιάζονται τα νομικά πλαίσια άλλων ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων, που ρυθμίζουν την εκτός γάμου συμβίωση δύο προσώπων, σε συγκριτική μελέτη με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης.

Α' Μέρος: Οι έννοιες της οικογένειας, του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης

I. Η έννοια της οικογένειας

1. Εισαγωγή

Δεδομένου ότι η οικογένεια αποτελεί θεμελιώδη έννοια, που αξιοποιείται ως επιχείρημα για να υποστηριχθεί ή να κατακριθεί μια επιλογή του νομοθέτη στο πλαίσιο του οικογενειακού δικαίου - χαρακτηριστικό και πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η θέσπιση στην ελληνική έννομη τάξη του γάμου ομόφυλων ζευγαριών - κρίνεται σκόπιμο η έννοια αυτή να αποσαφηνιστεί.

Οικογένεια, λοιπόν, είναι μια ομάδα, η οποία αποτελείται από άτομα που συνδέονται με τον γάμο, το σύμφωνο συμβίωσης, τη γέννηση, την υιοθεσία¹. Οι μορφές, τις οποίες μπορεί να λάβει η οικογένεια, είναι ποικίλες. Υπάρχουν οι μονογονεϊκές οικογένειες, όπου είτε η μητέρα είτε ο πατέρας, δηλαδή μόνο ο ένας γονέας, ζει με το τέκνο, οι πυρηνικές οικογένειες, όπου και οι δύο γονείς ζουν με τα παιδιά τους, οι πατριαρχικές οικογένειες, οι οποίες αποτελούνται από περισσότερα άτομα, που έχουν κοινό γνώρισμα την καταγωγή τους από τον ίδιο γενάρχη. Οι κατηγορίες αυτές διακρίνονται με βάση όχι μόνο τον αριθμό των μελών, που απαρτίζουν την εκάστοτε οικογένεια, αλλά και τη λειτουργία, που επιτελούν.

Σχετικό, εξάλλου, με την οικογένεια είναι το ζήτημα των εναλλακτικών μορφών οικογενειακών σχέσεων. Το ερώτημα, που δημιουργείται, είναι κατά πόσο πρέπει να αναγνωρισθούν νομικά οι μορφές αυτές, να τους απονεμηθούν δικαιώματα και να αναγνωριστούν υποχρεώσεις, δηλαδή μείζονος σημασίας είναι το κατά πόσο οι εναλλακτικές αυτές μορφές σχέσεων υπάγονται στην έννοια της οικογένειας. Στο πλαίσιο αυτό, αναλύεται κατωτέρω αφενός το ζήτημα της ερμηνείας του άρθρου 932 εδ. γ' ΑΚ, αναφορικά με την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης στον επιζώντα εκτός γάμου σύντροφο, και αφετέρου η έννοια της οικογένειας, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από την νομολογία του ΕΔΔΑ.

2. Η έννοια της οικογένειας κατά το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο του άρθρου 8 ΕΣΔΑ και οι de facto οικογενειακές σχέσεις

Σύμφωνα με την νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) οικογένεια κατά την έννοια του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ υπάρχει στις

¹ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Οικογενειακό Δίκαιο, 9^η έκδοση, 2024, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 16· Βλ. και ορισμούς Ι. Δεληγιάννης, Οικογενειακό Δίκαιο Ι: Εισαγωγή – Σύσταση του γάμου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1986, σελ. 26 επ· Γ. Μιχαηλίδης – Νουάρος, Οικογενειακόν Δίκαιον, 1964, σελ. 14-Γ. Θ. Δασκαρόλης, Παραδόσεις οικογενειακού δικαίου, Τόμος, Ι, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1992, σελ. 27 επ..

περιπτώσεις όπου πληρούνται το τυπικό κριτήριο της σύναψης γάμου ή συμφώνου συμβίωσης και - ανά περίπτωση - της απόκτησης τέκνου κατά τη διάρκειά τους².

Βέβαια, με δεδομένο ότι η ΕΣΔΑ αποσκοπεί στην πραγματική και αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου³, το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει την ύπαρξη οικογένειας και στις περιπτώσεις όπου δεν πληρούνται το τυπικό κριτήριο (γάμος, σύμφωνο συμβίωσης κλπ.). Στο πλαίσιο αυτό το Δικαστήριο εξετάζει τις σχέσεις, που πραγματικά συνδέουν τα πρόσωπα, χωρίς να προσκολλά σε συγκεκριμένα κριτήρια. Υπό την έννοια αυτή, το τυπικό κριτήριο είναι ικανό για την θεμελίωση οικογένειας, δεν είναι όμως αναγκαίο⁴. Μείζονος σημασίας είναι η διαπίστωση ότι έχει δημιουργηθεί πραγματική οικογενειακή ζωή, λαμβανομένων υπόψη της διάρκειας της σχέσης των εμπλεκόμενων προσώπων, της αμοιβαίας διατροφής τους, της συμβίωσης τους κ.α.⁵.

Με βάση τα ανωτέρω, σημαντικός παράγοντας για τον χαρακτηρισμό μιας βιοτικής σχέσης ως οικογένειας του άρθρου 8 ΕΣΔΑ αποτελεί η ανάπτυξη σταθερών και μόνιμων δεσμών αγάπης, στοργής, συντροφικότητας κ.α. μεταξύ των προσώπων, ανεξάρτητα από το αν οι εν λόγω βιοτικές σχέσεις υπάγονται ή όχι σε νομικά αναγνωρισμένη μορφή συμβίωσης⁶.

² Απόφαση ΕΔΔΑ ABDULAZIZ, CABALES και BALKANDALI κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 28 Μαΐου 1985, παρ. 62: «... εκτός από οτιδήποτε άλλο μπορεί να σημαίνει η λέξη «οικογένεια», πρέπει οπωσδήποτε να περιλαμβάνει τη σχέση που προκύπτει από έναν νόμιμο και γνήσιο γάμο, όπως αυτός που συνήψαν ο κύριος και η κυρία Abdulaziz και ο κύριος και η κυρία Balkandali, ακόμη και αν μια οικογενειακή ζωή κατά την έννοια στην οποία αναφέρεται η Κυβέρνηση δεν έχει ακόμη πλήρως εδραιωθεί. ...».

Απόφαση ΕΔΔΑ BERREHAB κατά Ολλανδίας, 21 Ιουνίου 1988, παρ. 21: «... Έκρινε ότι η σχέση που δημιουργείται μεταξύ των συζύγων επί τη βάση ενός νόμιμου και γνήσιου γάμου - όπως αυτός που συνήψθη από τον κύριο και την κυρία Berrehab - πρέπει να θεωρείται ως «οικογενειακή ζωή». ...».

³ Απόφαση ΕΔΔΑ ROMAN κατά Φινλανδίας, 29 Απριλίου 2013, παρ. 58: «... Εν προκειμένω, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι η Σύμβαση δεν έχει ως στόχο να εγγυηθεί δικαιώματα που είναι θεωρητικά, αλλά δικαιώματα που είναι πρακτικά και αποτελεσματικά ...».

⁴ Απόφαση ΕΔΔΑ KROON κ.α. κατά Ολλανδίας, 27 Οκτωβρίου 1994, παρ. 30: «... το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η έννοια της «οικογενειακής ζωής» του άρθρου 8 δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε σχέσεις που βασίζονται στον γάμο και μπορεί να περιλαμβάνει και άλλους de facto «οικογενειακούς δεσμούς» όπου τα μέρη συζούν εκτός γάμου Αν και, κατά κανόνα, η συμβίωση μπορεί να είναι προϋπόθεση για μια τέτοια σχέση, κατ' εξαίρεση, άλλοι παράγοντες μπορεί, επίσης, να συμβάλουν στην απόδειξη ότι μια σχέση έχει επαρκή σταθερότητα για να δημιουργήσει de facto «οικογενειακούς δεσμούς». ...».

⁵ Απόφαση ΕΔΔΑ AL-NASHIF κατά Βουλγαρίας, 20 Σεπτεμβρίου 2002, παρ. 112: «... Σε ό,τι αφορά στις σχέσεις ενός ζευγαριού, η «οικογενειακή ζωή» περιλαμβάνει οικογένειες που βασίζονται στο γάμο και επίσης τις de facto σχέσεις. Όταν λαμβάνεται απόφαση για το εάν μια σχέση μπορεί να ισοδυναμεί με «οικογενειακή ζωή», διάφοροι παράγοντες ενδέχεται να είναι σημαντικοί, όπως αν το ζευγάρι συζεί, η διάρκεια της σχέσης τους και αν έχουν αποδείξει ο ένας στον άλλο τη δέσμευσή τους, αποκτώντας παιδιά μαζί ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο ...».

Απόφαση ΕΔΔΑ MARCKX κατά Βελγίου, 13 Ιουνίου 1979, παρ. 31: «... Επομένως, το άρθρο 8 εφαρμόζεται και στην «οικογενειακή ζωή» της «μη νόμιμης» οικογένειας, όπως εφαρμόζεται και στην «νόμιμη» οικογένεια. Εξάλλου, δεν αμφισβητείται ότι η Paula Marckx ανέλαβε την ευθύνη της κόρης της Alexandra από τη στιγμή της γέννησής της και τη φροντίζει συνεχώς, με αποτέλεσμα να υπήρχε και να εξακολουθεί να υπάρχει πραγματική οικογενειακή ζωή μεταξύ τους. ...».

⁶ Μ. – Α. Κωστοπούλου, ΕΣΔΑ και ίδρυση συγγένειας: Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο ελληνικό οικογενειακό δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σελ. 20-21.

3. Η έννοια της οικογένειας στο πλαίσιο του άρθρου 932 γ' ΑΚ

Ζήτημα, που απασχόλησε τα ελληνικά δικαστήρια, αποτελεί η ερμηνεία του όρου «οικογένεια» του άρθρου 932 εδ. γ' ΑΚ και ειδικότερα αν υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διάταξης ο σύντροφος, με τον οποίο συζούσε σε ελεύθερη ένωση ο αποθανών, και η επιδίκαση σε αυτόν χρηματικής ικανοποίησης λόγω της ψυχικής οδύνης, που υπέστη από τον προκληθέντα θάνατο. Κρίσιμο, δηλαδή, είναι αν η εκτός γάμου συμβίωση δύο προσώπων αποτελεί οικογένεια.

Κατά μία άποψη⁷, η συμβίωση δύο προσώπων χωρίς την υπαγωγή της σε κάποιον προβλεπόμενο από τον νόμο τύπο δεν αποτελεί οικογένεια, διότι ο νομοθέτης δεν ήθελε κάτι τέτοιο. Επίσης, ούτε κατ' αναλογία αποτελεί οικογένεια, διότι απουσιάζει η πρόθεση μελλοντικής σύναψης γάμου. Μάλιστα, κατά τους υποστηρικτές της άποψης αυτής, η αναλογική εφαρμογή του άρθρου 932 εδ. γ' ΑΚ δεν είναι δυνατή, διότι αντίκειται στο Σύνταγμα και ιδίως στο άρθρο 21 παρ.1 Σ για την προστασία του γάμου, αλλά και στη βούληση του νομοθέτη να μην υπαγάγει την εκτός γάμου συμβίωση στον θεσμό της οικογένειας.

Κατά την αντίθετη γνώμη⁸, ο επιβιώσας σύντροφος συμπεριλαμβάνεται στην οικογένεια του αποθανόντος κατά την έννοια του άρθρου 932 εδ. γ' ΑΚ, γι' αυτό είναι δυνατόν να του επιδικαστεί χρηματική ικανοποίηση λόγω της ψυχικής οδύνης, που υπέστη από τον θάνατο. Επιχείρημα υπέρ της θέσης αυτής αποτελεί ο σκοπός της εν λόγω διάταξης, που είναι η υπό ευρεία έννοια αποκατάσταση του παθόντος. Δηλαδή καθοριστικό κριτήριο δεν (πρέπει να) αποτελεί η συγγένεια, αλλά η πρόκληση πραγματικής ψυχικής οδύνης, που πηγάζει από την ύπαρξη αισθημάτων αγάπης, στοργής και αφοσίωσης στον άλλον⁹. Ένα ακόμη επιχείρημα είναι και το γεγονός ότι η διάταξη δεν προσδιορίζει το περιεχόμενο της έννοιας της οικογένειας για να μην διαγράψει δεσμευτικά τα όριά της και με αυτόν τον τρόπο να αποκλείσει περιπτώσεις, οι οποίες εν τοις πράγμασι ανήκουν σε αυτήν. Η στενή ερμηνεία της οικογένειας θεωρείται ότι αντιβαίνει στον σκοπό αυτό. Επίσης, κατά τους υποστηρικτές της αναλυόμενης άποψης, η οικογένεια του άρθρου 932 εδ. γ' ΑΚ είναι ευρύτερη από αυτήν του άρθρου 21 παρ. 1 Σ, γιατί σύμφωνα με την νομολογία σε αυτήν περιλαμβάνονται

⁷ Μ. Περτσελάκη, Η αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020, σελ. 300-301· Α. Κρητικός Αποζημίωση από Αυτοκινητικά Ατυχήματα, Τόμος 1, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 610· ΑΠ 51/2018· ΑΠ 775/2011· ΑΠ 1141/2007· ΑΠ 1735/2006· ΑΠ 434/2005.

⁸ Ι. Κατράς, ΜΠρΘεσ 2/2020, ΕΛΔνη 3 (2020), σελ. 826-834· Στ. Θ. Πατεράκης, Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, Π.Ν. Σάκκουλας, 2001, σελ. 307· Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σελ. 174. Βλ. ΑΠ 1159/2022, ΜΕΦΑΘ 2403/2024 με τις οποίες έγινε δεκτό ότι η συμβίωση σε ελεύθερη ένωση, στο πλαίσιο της οποίας έχουν αποκτηθεί παιδιά, θεμελιώνει νομικά «οικογένεια» και ως εκ τούτου δύναται να επιδικαστεί χρηματική ικανοποίηση στον επιβιώσαντα σύμβιο κατ' άρθρο 932 εδ. γ' ΑΚ.

⁹ Για την εφαρμογή του άρθρου 932 εδ. γ' και την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης στην οικογένεια του θύματος πρέπει να πληρούνται δύο νομολογιακά διαμορφωμένα κριτήρια. Πρόκειται για το τυπικό κριτήριο της ύπαρξης συγγένειας κατά το οικογενειακό δίκαιο και το ουσιαστικό κριτήριο της σύνδεσης των προσώπων με ψυχικό δεσμό, δηλαδή με αισθήματα αγάπης και στοργής. Βλ. ΑΠ 51/2018, ΑΠ 442/2017, ΟΛΑΠ 21/2000.

όχι μόνο οι ανιόντες, οι κατιόντες, οι αδελφοί, οι συγγενείς εξ αίματος μέχρι και τον τρίτο βαθμό, οι συγγενείς εξ αγχιστείας μέχρι και τον πρώτο βαθμό του θανάτου, αλλά και ο μνηστός¹⁰. Δεδομένου αυτού, θα ήταν άδικο ο μνηστός να αποτελεί οικογένεια του θανάτου και ο σύντροφός του, με τον οποίο συζούσε επί μακρό χρονικό διάστημα, να μην θεωρείται μέρος της, λαμβάνοντας υπόψη ότι εννοιολογικό στοιχείο της μνηστείας δεν αποτελεί η μακρόχρονη συμβίωση. Εξάλλου, κριτήριο/γνώμονας για τον υπολογισμό του ψυχικού πόνου, τον οποίο αποσκοπεί να απαλύνει το άρθρο 932 εδ. γ' ΑΚ, δεν μπορεί να αποτελέσει ούτε ο γάμος αλλά ούτε και η απόκτηση τέκνων. Η εν λόγω άποψη είναι πειστικότερη, διότι με τελλολογική ερμηνεία της διάταξης γίνεται αντιληπτό ότι ο νομοθέτης επιδιώκει να ικανοποιήσει την ψυχική οδύνη, που πραγματικά υφίσταται ένα πρόσωπο λόγω του θανάτου, που προκλήθηκε. Η διαπίστωση ύπαρξης αυτού του αισθήματος δεν μπορεί να εξαρτηθεί από ένα τυπικό στοιχείο, τη συγγένεια, και ο αποκλεισμός της από την απουσία του. Η εν λόγω άποψη είναι σύμφωνη και με την νομολογία του ΕΔΔΑ περί της έννοιας της οικογένειας του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, όπως αναλύθηκε ανωτέρω.

II. Η έννοια του γάμου

Γάμος είναι η διαρκής κοινωνία βίου μεταξύ δύο προσώπων ανεξαρτήτως - πλέον - φύλου, η οποία δημιουργείται με την κατάρτιση σύμβασης, που διέπεται από το δίκαιο, υπαγόμενη σε ιδιαίτερο νομικό καθεστώς. Ο γάμος, δηλαδή, αποτελεί δικαιοπραξία και δη τυπική σύμβαση, με την οποία αυτός συστήνεται¹¹. Κατά άλλη διατύπωση, ο γάμος αποτελεί ιδιόρρυθμη σύμβαση αστικού δικαίου, η οποία είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητές του¹².

Δεδομένου ότι αρκετοί επικαλούνται ακόμη και σήμερα τον ορισμό του Μοδεστίνου για τον γάμο, κρίνεται σκόπιμο να γίνει σχετική αναφορά. Ειδικότερα, σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, ο οποίος εστιάζει στα ηθικά χαρακτηριστικά του γάμου και δεν χαρακτηρίζεται από νομική ακριβολογία, γάμο αποτελεί η «ένωσις ανδρός και γυναικός και συγκλήρωσις του βίου παντός, θείου τε και ανθρωπίνου δικαίου κοινωνία¹³». Ο ορισμός αυτός, όμως, έχει αποδομηθεί, καθώς προβλέπεται η δυνατότητα λύσης του γάμου με διαζύγιο, θεσπίστηκε ο πολιτικός γάμος και αναγνωρίστηκε η δυνατότητα σύναψής του και από πρόσωπα του ίδιου φύλου. Για τον λόγο αυτόν, υποστηρίζεται ότι στη σύγχρονη κοινωνία στον πυρήνα του γάμου ανήκει

¹⁰ ΑΠ 602/2015, ΑΠ 1071/2002. Βλ. και ΑΠ 1194/2023, όπου το δικαστήριο αντιμετώπισε την μνηστεία ως ελεύθερη ένωση.

¹¹ Ι. Σ. Σπυριδάκης, Οικογενειακό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2006, σελ. 83· Ι. Δεληγιάννης, ό.π., σελ. 53-54· Σ. Θεράπου σε Ι. Καράκωστα Αστικός Κώδικας, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος 8^Α, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, Άρθρο 1350 σελ. 7· Γ. Μιχαηλίδης – Νουάρος, ό.π., σελ. 28· Γ. Θ. Δασκαρόλης, ό.π., σελ. 80· Κ. Δεμερτζής, Σύστημα Αστικού Δικαίου. Οικογενειακόν Δίκαιον, Τεύχος Α', Τυπογραφείον Γ. Η. Καλλέργη, 1935, σελ. 11.

¹² Κ. Δ. Παναγόπουλος, Β. Περάκη, Επιτομή οικογενειακού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 264.

¹³ Από τον Πανδέκτη Dig. 23.2.1. «Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.».

«η σύναψη μιας συμβατικής σχέσης με σκοπό τη μονογαμική (;) κοινή συμβίωση δύο (;) προσώπων, με βάση τις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας¹⁴.».

Αναφορικά δε με την νομική φύση του γάμου έχουν υποστηριχθεί διάφορες θεωρίες. Κατά τη **θεσμική θεωρία**, τα μέρη επιλέγουν τη σύναψη του γάμου, όμως, από τη στιγμή της κατάρτισής του, η λειτουργία του καθορίζεται από τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του ΑΚ, και όχι από τη βούληση των μερών¹⁵. Στην περίπτωση αυτή ο γάμος αποτελεί θεσμό. Πλέον, η άποψη αυτή δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή, διότι ο ΑΚ δίνει τη δυνατότητα συναινετικής λύσης του γάμου, αποδίδοντας έτσι ιδιαίτερη σημασία στην ιδιωτική αυτονομία και στη βούληση των εμπλεκόμενων προσώπων.

Κατά τη **συμβατική θεωρία**, ο γάμος αποτελεί δικαιοπραξία και, πιο συγκεκριμένα, σύμβαση μεταξύ δύο προσώπων, με την οποία αποσκοπούν να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες τους. Δημιουργούνται καταρχήν συμβατικές υποχρεώσεις και κατ' εξαίρεση υποχρεώσεις, που διέπονται από αναγκαστικό δίκαιο¹⁶.

Κατά τη **μικτή θεωρία**¹⁷, η λειτουργία του γάμου καθορίζεται όχι μόνο από κανόνες αναγκαστικού δικαίου, αλλά και από τη βούληση των συζύγων. Πρόκειται, επομένως, για μια αλληλεπίδραση μεταξύ της ιδιωτικής αυτονομίας και της κοινωνικής ηθικής. Στην περίπτωση αυτή ο γάμος αντιμετωπίζεται ως μια μορφή κοινωνικής συμπεριφοράς.

Με βάση τα ανωτέρω και με γνώμονα τις ρυθμίσεις του ΑΚ, ορθότερη φαίνεται η **μικτή θεωρία**. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι ο γάμος αποτελεί ιδιόρρυθμη σύμβαση αστικού δικαίου, η λειτουργία της οποίας καθορίζεται από την ιδιωτική αυτονομία των μερών. Το κράτος παρεμβαίνει και λαμβάνει μέτρα με σκοπό την προστασία της¹⁸.

III. Η έννοια του συμφώνου συμβίωσης

1. Η φύση του συμφώνου συμβίωσης

Το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί έννομη σχέση οικογενειακού δικαίου. Αυτό γίνεται δεκτό, διότι συγκεντρώνει όλα τα απαιτούμενα εννοιολογικά στοιχεία, που απαρτίζουν τέτοιου είδους έννομη σχέση, αφού διαμορφώνεται μεταξύ των μελών μιας

¹⁴ Λ. Παπαδοπούλου, Η νομική έννοια της «Οικογένειας» και τα Ομόφυλα Ζευγάρια: Μαθήματα από το ΕΔΔΑ, σε Τιμητικό Τόμο για την καθηγήτρια Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 367.

¹⁵ Σακελλαροπούλου – Παρισάκη, Περί της έννοιας και της φύσεως του γάμου, Αρμ 33, 1979, σελ. 89· Ι. Δεληγιάννης, ό.π., σελ. 57-58· Γ. Θ. Δασκαρόλης, ό.π., σελ. 84· Γ. Μιχαηλίδης – Νουάρος, ό.π., σελ. 32.

¹⁶ Α. Κοτζάμπαση, Η έννοια και η λειτουργία της έγγαμης συμβίωσης – Ερμηνευτική προσέγγιση των άρθρων 1386 και 1387 του ΑΚ, 1992, σελ. 26· Ι. Δεληγιάννης, ό.π., σελ. 56-57· Γ. Θ. Δασκαρόλης, ό.π., σελ. 83-84.

¹⁷ Ι. Δεληγιάννης, Οικογενειακό Δίκαιο Ι: Εισαγωγή – Σύσταση του γάμου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1986, σελ. 59.

¹⁸ Κανουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 52.

οικογένειας και ρυθμίζεται από το οικογενειακό δίκαιο¹⁹. Μάλιστα, παράγονται σημαντικές έννομες συνέπειες στις προσωπικές σχέσεις των συντρόφων, από τις οποίες δεν χωρεί παρέκκλιση με συμφωνία²⁰, γεγονός που αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο των εννόμων σχέσεων οικογενειακού δικαίου.

Κατά άλλη άποψη²¹, το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί μια απλή *sui generis* υποσχετική και ενοχική δικαιοπραξία, με την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη οργανώνουν τον κοινό τους βίο. Πρόκειται, δηλαδή, για μια εναλλακτική μορφή συμβίωσης, η οποία διέπεται κατ' αρχήν από την ιδιωτική αυτονομία και κατ' εξαίρεση από κανόνες αναγκαστικού δικαίου.

Βέβαια, με τον νέο ν. 4356/2015 οι κανόνες αναγκαστικού δικαίου έχουν πληθύνει, όπως είναι αυτοί που διέπουν τις προσωπικές σχέσεις των συντρόφων²², ο κανόνας με τον οποίο το υφιστάμενο σύμφωνο συμβίωσης καθίσταται κώλυμα για τη σύναψη γάμου²³ κ.ά. με αποτέλεσμα να ανατρέπεται η σχέση κανόνα – εξαίρεσης και να αναγνωρίζεται ο θεσμικός χαρακτήρας του συμφώνου²⁴. Μάλιστα, το σύμφωνο πληροί όλες τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως δικαϊκός θεσμός, αφού θεσπίζεται ως μια αφηρημένη νομοτυπική μορφή, που διακρίνεται από τις υπόλοιπες, διέπεται από ειδικό σύνολο διατάξεων και εξυπηρετεί έναν διαρκή σκοπό, δηλαδή τη ρύθμιση και την προστασία της συμβίωσης δύο προσώπων ανεξαρτήτως φύλου²⁵.

2. Το σύμφωνο συμβίωσης ως εναλλακτική μορφή συμβίωσης ως προς τον γάμο

Η θέσπιση του συμφώνου συμβίωσης προκάλεσε προβληματισμούς ως προς τη σχέση του με τον γάμο. Ειδικότερα, όπως προκύπτει από την αιτιολογική έκθεση του προϊσχύσαντος νόμου 3719/2008, το σύμφωνο ήταν υποδεέστερο του γάμου^{26,27}. Τόσο ο θρησκευτικός όσο και ο πολιτικός γάμος αποτελούσαν – κατά την αιτιολογική έκθεση – την καλύτερη επιλογή για τα ζευγάρια και τη δημιουργία οικογένειας. Μάλιστα, σε επόμενο χωρίο της έκθεσης αναφερόταν ότι το σύμφωνο αποτελούσε «εναλλακτική μορφή μόνιμης συμβίωσης και όχι ... μία μορφή “χαλαρού” γάμου». Αυτά έδωσαν τη

¹⁹ Μ. Ευ. Ζ. Γερασοπούλου, Η έννομη σχέση των συντρόφων από το σύμφωνο συμβίωσης του ν. 4356/2015, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 25-26.

²⁰ Άρθρο 5 παρ. 1 ν. 4356/2015

²¹ Απ. Γεωργιάδης, Οικογενειακό Δίκαιο, 3^η έκδοση, 2022, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 416-417.

²² Άρθρο 5 παρ. 1 ν. 4356/2015

²³ Άρθρο 1354 ΑΚ

²⁴ Κ. Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά τον Ν. 4356/2015, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 19-Α. Κοτζάμπαση, Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειες της, ΕΛΔνη 3 (2016), σελ. 650.

²⁵ Μ. – Ευ. Ζ. Γερασοπούλου, ό.π., σελ. 29.

²⁶ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Μελέτες Οικογενειακού Δικαίου και Δικαίου της Βιοϊατρικής 1980 – 2010, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2010, σελ. 588.

²⁷ Από την αιτιολογική έκθεση: «Ασφαλώς η αξία του θρησκευτικού γάμου είναι και παραμένει μεγάλη και ασύγκριτη και μαζί με τον πολιτικό γάμο αποτελούν την καλύτερη επιλογή για τα ζευγάρια που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια με όλες τις νομικές, οικονομικές και κοινωνικές εγγυήσεις και προστασίες.»

βάση για να γίνει δεκτό από μέρος της θεωρίας²⁸ ότι δεν ήταν δυνατόν να εφαρμοστούν αναλογικά διατάξεις του γάμου προκειμένου να καλυφθούν κενά του ν. 3719/2008.

Ο νέος ν. 4356/2015 εκσυγχρόνησε²⁹ το σύμφωνο συμβίωσης, κατοχυρώνοντας τις ενώσεις ομοφύλων προσώπων και ενισχύοντας τις έννομες συνέπειες, που παράγονται από αυτό. Με τον τρόπο αυτόν ο νομοθέτης επιχείρησε να αναβαθμίσει το σύμφωνο, υπογραμμίζοντας στην αιτιολογική έκθεση του νόμου ότι η αναγνώριση της δυνατότητας σύναψης του συμφώνου σε ομόφυλα ζευγάρια «δεν θέτει σε κίνδυνο ούτε τον γάμο, ούτε άλλους συνταγματικά προστατευόμενους θεσμούς και αξίες ... ».

Η ενίσχυση του συμφώνου σε επίπεδο εννόμων συνεπειών φαίνεται – μεταξύ άλλων – από το γεγονός ότι η ακυρότητα και η ακυρωσία του αντιμετωπίζονται όμοια με τον ελαττωματικό γάμο³⁰, από το ότι εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις του ΑΚ, που αφορούν στις προσωπικές, μεικτές και περιουσιακές σχέσεις των συζύγων³¹, από την εξομοίωση των συντρόφων και των συζύγων ως προς το κληρονομικό δικαίωμα³², από την πρόβλεψη σχετικού κωλύματος γάμου³³ κ.ά..

Βέβαια, η αναβάθμιση αυτή προκάλεσε αρκετές ανησυχίες. Υποστηρίχθηκε³⁴ ότι ο γάμος θα χάσει τη σπουδαιότητά του, καθώς θα επιλέγεται από τα ζευγάρια το σύμφωνο, δεδομένου ότι αφενός θεσπίζει έννομες συνέπειες αντίστοιχες με τον γάμο και αφετέρου λύνεται ευκολότερα από αυτόν. Επίσης, διατυπώθηκε η θέση ότι το σύμφωνο παρουσιάζει κοινά εννοιολογικά στοιχεία με τον γάμο, αποτελώντας επί της ουσίας γάμο με διαφορετικό όνομα. Η επιφύλαξη αυτή δεν γίνεται αποδεκτή, διότι, όπως προκύπτει από την παρούσα μελέτη, ο γάμος και το σύμφωνο παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές.

IV. Η Συνταγματική Θεμελίωση

1. Εισαγωγή

Οι συνταγματικοί κανόνες, που αφορούν στον γάμο και στην οικογένεια, είναι τα άρθρα 21 παρ. 1 Σ και 9 Σ. Το πρώτο αναφέρει ότι ο γάμος και η οικογένεια, που αποτελεί θεμέλιο για τη συντήρηση και την προαγωγή του έθνους, τελούν υπό την προστασία του κράτους, και το δεύτερο κατοχυρώνει το απαραβίαστο της οικογενειακής ζωής.

²⁸ Κ. Δ. Παντελίδου, Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης», ΕφΑΔΠολΔ, 4/2008, σελ. 386-392. Αντίθετος ο Κ. Χριστοδούλου, Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009, σελ. 50-55.

²⁹ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 16.

³⁰ Άρθρο 3 του ν. 4356/2015

³¹ Άρθρο 5 του ν. 4356/2015

³² Άρθρο 8 του ν. 4356/2015

³³ Άρθρο 1354 εδ. α' ΑΚ

³⁴ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 420.

2. Το άρθρο 21 παρ. 1 Σ

Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1 Σ, στην έννοια της οικογένειας υπάγονται οι σύζυγοι και τα τέκνα τους είτε αυτά είναι γνήσια είτε θετά, ανεξαρτήτως αν διαμένουν στην ίδια κατοικία. Το γεγονός ότι δύο πρόσωπα έχουν συνάψει γάμο είναι ικανό στοιχείο για να αποτελέσουν οικογένεια και να υπαχθούν στις προστατευτικές διατάξεις του Συντάγματος. Σημειώνεται δε ότι στη συνταγματικά προστατευμένη οικογένεια μπορεί να ανήκουν και οι γονείς των συζύγων, ανεξαρτήτως αν δεν συζούν στην ίδια κατοικία³⁵.

Ο γάμος, αν και οδηγεί σε θεμελίωση οικογένειας, δεν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεσή της³⁶. Αυτό διαπιστώνεται από το γράμμα της διάταξης του άρθρου 21 παρ. 1 Σ, από το οποίο γίνεται αντιληπτό ότι δεν ταυτίζεται ο γάμος με την οικογένεια και ότι ο συντακτικός νομοθέτης υπαγάγει τις έννοιες αυτές αυτοτελώς στο προστατευτικό πεδίο της. Μάλιστα, στην περίπτωση, που αναλύεται, πρέπει να συντρέχουν επιπρόσθετα στοιχεία προκειμένου να θεμελιώνεται συνταγματικά προστατευμένη οικογένεια, όπως είναι για παράδειγμα η ύπαρξη φυσικής συγγένειας, ο ψυχολογικός δεσμός, που αντιστοιχεί στη βούληση δημιουργίας οικογένειας³⁷ κ.ά..

Τα ανωτέρω γεννούν το ερώτημα αν στο προστατευτικό πεδίο του αρ. 21 παρ. 1 Σ εντάσσεται το σύμφωνο συμβίωσης³⁸ και η οικογένεια, που δημιουργείται στο πλαίσιο του. Κατά μια άποψη³⁹, που στηρίζεται στη βούληση του συντακτικού νομοθέτη, η απάντηση (πρέπει να) είναι αρνητική, διότι το σύμφωνο συμβίωσης ήταν παντελώς άγνωστο στον συντακτικό νομοθέτη και για αυτό τον λόγο εκτός της αξιολογικής του κρίσης. Μάλιστα, κατά τους υποστηρικτές της άποψης αυτής, η απουσία γάμου, ο οποίος - όπως αναφέρεται ανωτέρω - τεκμηριώνει την ύπαρξη οικογένειας, καλύπτεται από άλλους θεσμούς του οικογενειακού δικαίου, όπως είναι για παράδειγμα η αναγνώριση (εκούσια ή δικαστική) του παιδιού από τον πατέρα του και η υιοθεσία, και όχι από το σύμφωνο συμβίωσης⁴⁰. Εξάλλου, η αρνητική έκφραση του δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Σ) υπό την μορφή του δικαιώματος μη σύναψης γάμου δεν μπορεί να οδηγήσει σε εξομοίωση του συμφώνου συμβίωσης με τον γάμο.

³⁵ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 4^η έκδοση, 2012, σελ. 334.

³⁶ Μ. Μάνου, σε Σπ. Βλαχόπουλο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Η προστασία οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 573.

³⁷ Μ. Μάνου, ό.π., σελ. 571.

³⁸ Η σύναψη του συμφώνου συμβίωσης προστατεύεται σε κάθε περίπτωση από το άρθρο 5 παρ. 1 Σ σε συνδυασμό με το άρθρο 2 παρ. 1 Σ ως έκφραση της προσωπικότητας των συντρόφων. Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 417.

³⁹ Γ. Ε. Πιτσιρίκος, Σύμφωνο Συμβίωσης. Συγκριτική επισκόπηση & ερμηνευτική προσέγγιση με το θεσμό του γάμου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 27.

⁴⁰ Γ. Ε. Πιτσιρίκος, ό.π., ίδια σελ..

Κατά την κρατούσα άποψη⁴¹, το άρθρο 21 παρ. 1 Σ δεν περιορίζει το πεδίο εφαρμογής του αποκλειστικά μόνο στις οικογένειες, οι οποίες έχουν ως θεμέλιο τον γάμο. Επομένως, και οι οικογένειες, οι οποίες δημιουργούνται στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης, υπάγονται στο προστατευτικό πεδίο της διάταξης αυτής. Η εν λόγω άποψη είναι ορθότερη. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η οικογένεια και ο γάμος υπάγονται αυτοτελώς στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 21 παρ. 1 Σ και δεν εξαρτάται ο ένας θεσμός από τον άλλον. Επιπλέον, πρόκειται για έννοιες δυναμικές, αφού ο συντακτικός νομοθέτης επέλεξε να μην τις οριοθετήσει. Έτσι, μεταβάλλονται και προσαρμόζονται στις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες. Βάσει αυτού, το επιχείρημα της αντίθετης γνώμης περί του ότι το σύμφωνο συμβίωσης ήταν άγνωστο στον συνταγματικό νομοθέτη δεν είναι πειστικό και δεν είναι ικανό να δώσει απάντηση στο επίμαχο ερώτημα. Σε κάθε περίπτωση, η ερμηνεία του άρθρου 21 παρ. 1 Σ σε συνδυασμό με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ, συμβάλλει στην υιοθέτηση της άποψης ότι η οικογένεια, που δημιουργείται στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης, προστατεύεται συνταγματικά.

Η ανωτέρω άποψη έχει επιβεβαιωθεί από το ΣτΕ. Στην απόφασή του με αρ. 2003/2018, επί αιτήσεως ακυρώσεως, που ασκήθηκε - μεταξύ άλλων - από Ιερείς Μητροπόλεις της χώρας, καθώς και από πολίτες, κατά της ΤΑΔΚ39/22-1-2016 απόφασης του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης «Αποτύπωση ληξιαρχικών πράξεων συμφώνου συμβίωσης» (Β' 71/22-1-2016), με την οποία τροποποιήθηκε η Φ.131360/12476/8-5- 2013 απόφαση του Αναπληρωτή Υπουργού Εσωτερικών «Καθορισμός του τύπου και του τρόπου τήρησης των ληξιαρχικών βιβλίων των Ληξιαρχείων» (Β' 1107) ως προς τον τύπο της ληξιαρχικής πράξης του συμφώνου συμβίωσης και των αποσπασμάτων της, το ΣτΕ δέχθηκε ότι το άρθρο 21 παρ. 1 Σ δεν εμποδίζει τον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει κανόνες, που μεταβάλλουν τον τρόπο σύστασης μιας οικογένειας ή που αναγνωρίζουν νέους τρόπους συμβίωσης και ίδρυσής της (της οικογένειας). Αυτό, διότι η προστασία της οικογένειας σε επίπεδο Συντάγματος δεν περιορίζεται μόνο σε αυτές, που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο του γάμου. Σε κάθε περίπτωση δε, η οικογένεια ως έννοια εκ της φύσεώς της μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου και επαναπροσδιορίζεται. Με βάση τις σκέψεις αυτές, αλλά και το γεγονός ότι το σύμφωνο συμβίωσης εξυπηρετεί διαφορετικές κοινωνικές ανάγκες από τον γάμο, το ΣτΕ έκρινε ότι η εναλλακτική αυτή μορφή συμβίωσης δεν αντίκειται στο άρθρο 21 παρ. 1 Σ.

⁴¹ Αχ. Κουτσουράδης, Ο ν. 3719/2008: Audietur et altera Pars et Cetera, ΕφΑΔΠολΔ 1/2009, σελ. 56 επ.· Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Ζητήματα του συμφώνου συμβίωσης, σε Εταιρία Δικαστικών Μελετών, Σύγχρονες τάσεις του οικογενειακού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013 σελ. 49.

Β' Μέρος: Βασικές ομοιότητες μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης

I. Εισαγωγή

Έχοντας αναλύσει το περιεχόμενο των βασικότερων εννοιών, που συναντώνται στην παρούσα εργασία, στο κεφάλαιο, που ακολουθεί, θα παρουσιαστούν οι βασικές ομοιότητες μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης. Πρόκειται για τον συμβατικό χαρακτήρα των δύο θεσμών, τις έννομες συνέπειες, που παράγονται στο πεδίο των προσωπικών σχέσεων των συντρόφων, εξαιρουμένου του επωνύμου, το τεκμήριο πατρότητας, καθώς και τη γονική μέριμνα.

II. Ο συμβατικός χαρακτήρας των δύο θεσμών

Χαρακτηριστικό γνώρισμα του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης είναι το γεγονός ότι αποτελούν δικαιοπραξίες και ειδικότερα συμβάσεις. Δηλαδή, τόσο ο γάμος όσο και το σύμφωνο συμβίωσης αποτελούν σύμπτωση δύο δηλώσεων βουλήσεως, που σκοπό έχουν την παραγωγή εννόμων αποτελεσμάτων. Ο έντονα θεσμικός χαρακτήρας του γάμου και η ρύθμισή του από κανόνες καταρχήν αναγκαστικού δικαίου δεν αναιρούν τη συμβατική του φύση.

III. Οι προσωπικές σχέσεις των συζύγων και των συντρόφων

Μια ακόμη ομοιότητα μεταξύ των δύο θεσμών εντοπίζεται στις προσωπικές σχέσεις των εμπλεκόμενων προσώπων, εξαιρουμένου του ζητήματος του επωνύμου⁴².

Ειδικότερα, όπως ορίζεται στο άρθρο 5 παρ. 1 του ν. 4356/2015 «στις προσωπικές σχέσεις των μερών του συμφώνου μεταξύ τους εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από τον γάμο, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο.». Δηλαδή, όπως και στον γάμο έτσι και στο σύμφωνο συμβίωσης εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 1386 επ. ΑΚ. Δεδομένου, μάλιστα, ότι ο νομοθέτης δεν έθεσε επιφύλαξη υπέρ της ιδιωτικής βούλησης των συντρόφων, όπως έκανε στην παρ. 2 του άρθρου 5 του ν. 4356/2015, η οποία ρυθμίζει τις περιουσιακές τους σχέσεις, οι εν λόγω κανόνες είναι αναγκαστικού δικαίου, κατ' αναλογία με τον γάμο.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, βασική υποχρέωση των συζύγων και των συντρόφων αποτελεί η συμβίωση, σύμφωνα με το άρθρο 1386 ΑΚ. Στοιχεία, που απαρτίζουν τη συμβίωση είναι αφενός το υλικό στοιχείο, δηλαδή η συγκατοίκηση, και

⁴² Ο ν. 4356/2015 περιλαμβάνει ειδική ρύθμιση στο άρθρο 4, γι' αυτό δεν εφαρμόζεται το άρθρο 1388 ΑΚ, σύμφωνα με την επιφύλαξη του άρθρου 5 παρ. 1 του ίδιου νόμου.

αφετέρου το ψυχικό στοιχείο, δηλαδή η αλληλοϋποστήριξη, η πίστη κ.ά.. Αυτά αποτελούν επιμέρους υποχρεώσεις των συζύγων και των συντρόφων. Επιπλέον, τόσο οι σύζυγοι όσο και οι σύντροφοι οφείλουν να αποφασίζουν από κοινού για θέματα, που άπτονται του κοινού τους βίου, σύμφωνα με το άρθρο 1387 παρ. 1 ΑΚ. Εξαιρέση εισάγεται στην περίπτωση που ένα μέρος βρίσκεται σε φυσική ή νομική αδυναμία, με αποτέλεσμα να αποφασίζει ο άλλος σύζυγος ή σύντροφος. Σε κάθε περίπτωση ισχύει ο περιορισμός της παραγράφου 2 του άρθρου 1387 ΑΚ. Δηλαδή, η ρύθμιση του κοινού βίου δεν πρέπει να εμποδίζει την επαγγελματική και την υπόλοιπη δραστηριότητα του καθενός από τους συζύγους ή τους συντρόφους και να θίγει την προσωπικότητά τους.

IV. Η συγγένεια – το τεκμήριο πατρότητας

Εκτός από τη συμβατική φύση των δύο θεσμών και τις έννομες συνέπειες, που παράγονται από τη σύναψή τους στο πεδίο των προσωπικών σχέσεων των συζύγων και των συντρόφων, κοινά γνωρίσματα των δύο θεσμών εντοπίζονται στο δίκαιο της συγγένειας.

Η συγγένεια, συγκεκριμένα η πατρότητα, στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης θεμελιώνεται όπως και στον γάμο. Ειδικότερα, ο νομοθέτης με το άρθρο 9 του ν. 4356/2015 ορίζει ότι ο σύντροφος της μητέρας τεκμαίρεται πατέρας του παιδιού, εφόσον αυτό γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης ή εντός 300 ημερών από τη λύση ή την ακύρωσή του. Η διάταξη αυτή είναι ανάλογη με τη διάταξη του άρθρου 1465 παρ. 1 ΑΚ. Μεταφέρεται, δηλαδή, το τεκμήριο καταγωγής από τον γάμο στο σύμφωνο συμβίωσης⁴³. Σημειώνεται ότι γίνεται δεκτή η αναλογική εφαρμογή της παρ. 3 του άρθρου 1465 ΑΚ (στο σύμφωνο συμβίωσης), ώστε σε περίπτωση που το τέκνο γεννήθηκε μετά την 300^η ημέρα από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου η απόδειξη της πατρότητας βαρύνει εκείνον, που την επικαλείται. Το τεκμήριο πατρότητας του συμφώνου συμβίωσης, όπως και του γάμου, είναι μαχητό. Δηλαδή, μπορεί να ανατραπεί με άσκηση αγωγής προσβολής της πατρότητας και έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης, κατ' άρθρο 9 εδ. β', γ' του ν. 4356/2015 και άρθρα 1466 επ. ΑΚ.

V. Η γονική μέριμνα

Κοινά χαρακτηριστικά του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης εμφανίζονται και στις ρυθμίσεις για τη γονική μέριμνα. Σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 1 του ν. 4356/2015 «*Η γονική μέριμνα του τέκνου που γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης ή μέσα σε τριακόσιες (300) ημέρες από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου, ανήκει στους δύο γονείς και ασκείται από κοινού. Οι διατάξεις του ΑΚ για τη γονική μέριμνα των τέκνων που κατάγονται από γάμο εφαρμόζονται αναλόγως και στην περίπτωση αυτή.*». Εφαρμόζονται, δηλαδή, τα άρθρα 1510 επ. ΑΚ, οπότε τόσο οι σύζυγοι όσο και οι σύντροφοι ασκούν από κοινού και εξίσου τη γονική μέριμνα.

⁴³ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 75.

Εξάλλου, στο άρθρο 11 παρ. 2 του ν. 4356/2015 ορίζεται ρητά ότι εφαρμόζεται αναλογικά το άρθρο 1513 ΑΚ, οπότε σε περίπτωση λύσης ή ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης ή διακοπής της συμβίωσης των συντρόφων, η γονική μέριμνα ασκείται από κοινού και εξίσου από τους δύο γονείς, όπως ακριβώς ισχύει και στον γάμο.

Γ' Μέρος: Βασικές διαφορές μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης

I. Εισαγωγή

Βασικές διαφορές μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης εντοπίζονται στη διαδικασία σύναψής τους, στις διατάξεις, που ρυθμίζουν τις περιουσιακές έννομες σχέσεις των συζύγων και των συντρόφων, στη λύση των δύο συμβάσεων και στην υιοθεσία. Επιμέρους διαφορές εμφανίζονται στις θετικές και αρνητικές προϋποθέσεις κατάρτισής του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης, στο δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, στη διατροφή μετά το διαζύγιο και τη λύση του συμφώνου συμβίωσης. Σημειώνεται ότι, αν και οι έννομες συνέπειες στις προσωπικές σχέσεις των συζύγων και των συντρόφων είναι όμοιες, παρουσιάζεται διαφορά στη ρύθμιση του επωνύμου των μερών. Τέλος, αν και η διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του γάμου έχει εξαλειφθεί, θα γίνει αναφορά στο εν λόγω ζήτημα για ιστορικούς κυρίως λόγους, καθώς και σύγκριση της προϋπόθεσης αυτής με ό,τι ισχύει στο σύμφωνο συμβίωσης.

II. Η διαφορά φύλου των συμβαλλόμενων μερών ως προϋπόθεση για τη σύναψη του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης

1. Εισαγωγή

Μέχρι την ψήφιση του ν. 5089/2024, σπουδαιότερη διαφορά μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης αποτελούσε η διαφορά φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων. Ειδικότερα, ενώ βασική προϋπόθεση για το υποστατό του γάμου αποτελούσε η διαφορά φύλου των μελλονύμφων, στο σύμφωνο συμβίωσης, όπως τροποποιήθηκε με τον ν. 4356/2015, το στοιχείο αυτό εξαλείφθηκε με αποτέλεσμα το σύμφωνο να επεκταθεί και να υπαγάγει στο πεδίο εφαρμογής του και τα ομόφυλα ζευγάρια. Δηλαδή, η διαφορά των δύο θεσμών έγκειτο στο γεγονός ότι γάμος, που συναπτόταν από πρόσωπα του αυτού φύλου, δεν παρήγαγε κανένα έννομο αποτέλεσμα, διότι ήταν ανυπόστατο. Αντίθετα, το σύμφωνο συμβίωσης είναι υποστατό τόσο στην περίπτωση, που τα συμβαλλόμενα μέρη είναι διαφορετικού φύλου, όσο και όταν είναι του αυτού.

Στο πλαίσιο αυτό, στις ενότητες, που ακολουθούν, θα παρουσιαστούν οι απόψεις, που εκφράστηκαν σχετικά με το εν λόγω θέμα, δηλαδή τη διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του γάμου, με ανάλυση σχετικής απόφασης του Αρείου Πάγου,

η οποία αποτύπωσε την κρατούσα για το θέμα άποψη. Κατόπιν, θα γίνει αναφορά στον ν. 5089/2024, που ανέτρεψε όσα γίνονταν μέχρι την θέση του σε ισχύ δεκτά, καθώς και στα επιχειρήματα υπέρ και κατά της ψήφισής του. Τέλος, θα παρουσιαστεί η διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του συμφώνου συμβίωσης υπό το πρίσμα των νόμων 3719/2008 και 4356/2015, αφού εν τω μεταξύ αναλυθεί η απόφαση Βαλλιανάτος, η οποία ανέτρεψε όσα ίσχυαν και οδήγησε στη θέσπιση του νέου συμφώνου συμβίωσης με τον ν. 4356/2015.

2. Η διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του γάμου

A. Πριν τον ν. 5089/2024 για την ισότητα στον πολιτικό γάμο

A.1. Επιχειρήματα κατά του υποστατού του γάμου μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου

Μέχρι την ψήφιση του νομοσχεδίου για την ισότητα στον πολιτικό γάμο, αντικείμενο ερμηνευτικής διαμάχης αποτελούσε το κατά πόσο η διαφορά φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων ήταν προϋπόθεση για το υποστατό του γάμου.

Κατά το προϊσχύσαν άρθρο 1350 ΑΚ «Για τη σύναψη γάμου απαιτείται συμφωνία των μελλονύμφων. Οι σχετικές δηλώσεις γίνονται αυτοπροσώπως και χωρίς αίρεση ή προθεσμία.». Με μια απλή ανάγνωση διαπιστώνεται ότι ο ΑΚ δεν όριζε, τουλάχιστον ρητά, τη διαφορά φύλου ως προϋπόθεση για το υποστατό του γάμου. Η κρατούσα⁴⁴, όμως, άποψη υποστήριζε ότι για να παράγει ο τελευταίος έννομα αποτελέσματα, δηλαδή για να είναι υποστατός, έπρεπε τα συμβαλλόμενα μέρη να είναι διαφορετικού φύλου, αφού το αντίθετο δεν προέκυπτε *de lege lata*⁴⁵. Οι υποστηρικτές της άποψης αυτής επικαλούνταν και το άρθρο 12 ΕΣΔΑ, με το οποίο κατοχυρώνεται το δικαίωμα των ανδρών και των γυναικών να συνάπτουν γάμο και να ιδρύουν οικογένεια. Από το γράμμα της εν λόγω διάταξης αντιλαμβάνονταν ότι ο γάμος συναπτόταν μόνο μεταξύ προσώπων διαφορετικού φύλου. Το επιχείρημα αυτό επιδέχεται κριτικής. Στο άρθρο 12 ΕΣΔΑ γίνεται χρήση του συμπλεκτικού συνδέσμου «και» κι όχι λέξεων ή φράσεων, όπως το «μεταξύ τους», από τα οποία να συνάγεται σαφώς το συμπέρασμα, στο οποίο καταλήγουν οι υποστηρικτές της εδώ περιγραφόμενης άποψης⁴⁶.

Επιπρόσθετα επιχειρήματα, που προβάλλονταν για την υποστήριξη της θέσης ότι ο γάμος ομοφύλων ήταν ανυπόστατος, ήταν ο θεσμικός του χαρακτήρας και η φύση του⁴⁷, που αποτελεί τον πυρήνα του. Αυτά περιορίζουν το πεδίο δράσης του νομοθέτη,

⁴⁴ Μ. Ράμμου σε Ν. Λεοντή, Ερμηνεία ΑΚ, 2^{ος} Τόμος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, άρθρο 1350, σελ. 3172· Σ. Θεράπου σε Ι. Καράκωστα, ό.π., σελ. 78· Α. Καΐσης, Γάμος ομόφυλων και δημόσια τάξη σε Τιμητικούς τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, σελ. 735 επ· Γ. Μιχαηλίδης – Νουάρος, ό.π., σελ. 28· Γ. Κουμάντος, Οικογενειακόν Δίκαιον Ι, Εκδοτικός Οίκος ΑΦΟ Π. Σάκκουλα, 1977, σελ. 41· Κ. Δεμερτζής, ό.π., σελ. 8.

⁴⁵ Γ. Ε. Πιτσιρίκος, Σύμφωνο Συμβίωσης ..., σελ. 33.

⁴⁶ Μ. Γαβουνέλη στην επιστημονική ημερίδα των ΕΕΔΑ και ΔΣΑ με τίτλο «Διάλογος για την ισότητα στον πολιτικό γάμο», 8.2.2024.

⁴⁷ Σχετικά με τη φύση του πράγματος βλ. Π. Αλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000, σελ. 178.

υπό την έννοια ότι η επεμβατική δύναμή του δεν μπορεί να προσβάλει την ουσία του θεσμού. Στην ουσία του βρίσκεται - κατά την αντίληψη της πλειονότητας των ανθρώπων - η σωματική, ψυχική και ηθική ένωση άνδρα και γυναίκας⁴⁸.

Τέλος, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της ίδιας άποψης, από το σύνολο των διατάξεων του οικογενειακού δικαίου⁴⁹, όπου γίνεται αναφορά σε άνδρα και γυναίκα, πατέρα και μητέρα, προκύπτει ότι υποστατός ήταν ο γάμος, που συναπτόταν μεταξύ προσώπων διαφορετικού φύλου⁵⁰. Βέβαια, μπορεί να προβληθεί ως αντεπιχείρημα το γεγονός ότι οι διατάξεις αυτές διέπουν και ρυθμίζουν τις σχέσεις γονέων – τέκνων και όχι τη σύσταση του γάμου⁵¹.

A.2. Επιχειρήματα υπέρ του υποστατού του γάμου μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου

Στην ανωτέρω περιγραφόμενη άποψη αντιτασσόταν το γεγονός ότι το άρθρο 1350 ΑΚ αποτελεί εύπλαστο κανόνα δικαίου⁵², στο γράμμα του οποίου δεν εντοπιζόταν το στοιχείο της διαφοράς φύλου των συμβαλλόμενων προσώπων.

Επίσης, το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του άρθρου 5 παρ. 1 Σ, όπως αυτό εκδηλώνεται ειδικότερα με τη μορφή του δικαιώματος σε σεξουαλική ελευθερία και αυτοδιάθεση, και η αρχή της ισότητας του άρθρου 4 παρ. 1 Σ συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι δεν αποτελούσε *essentialia negotii* του γάμου η διαφορά φύλου.

Κατά την αντίθετη, όμως, γνώμη η ελευθερία ενός προσώπου να αναπτύσσει σεξουαλική δραστηριότητα δεν αποτελεί παράλληλα και δικαίωμα νομικής τυποποίησης της σχέσης του, διότι σε περιπτώσεις, όπου ο συντακτικός νομοθέτης ήθελε να επιβαρύνει τον κοινό νομοθέτη με μια υποχρέωση, το έχει κάνει ρητά π.χ. άρθρο 21 παρ. 1 Σ⁵³. Ένα ακόμη αντεπιχείρημα, που προβλήθηκε από την αντίθετη άποψη της εδώ αναπτυσσόμενης γνώμης, αποτελεί το γεγονός ότι η αρχή της ισότητας δεν είναι ισοπεδωτική, υπό την έννοια ότι αυτή εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις, που παρουσιάζουν ομοιότητα⁵⁴. Κατά τους υποστηρικτές της άποψης, που αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, ο γάμος προσώπων του αυτού φύλου διαφέρει από τον γάμο προσώπων διαφορετικού φύλου. Κατ' αυτούς η βάση επί της οποίας διαπιστώνεται η ομοιότητα ή ανομοιότητα των δύο περιπτώσεων αποτελούσε το φύλο. Ωστόσο, κατά τη γνώμη του γράφοντος πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι κυρίαρχο στοιχείο του γάμου

⁴⁸ Φ. Ευαγγελίδου-Τσιρκικά, Γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου: «Η υπόθεση της Τήλου» ως ένα παράδειγμα μεθοδολογίας του ιδιωτικού δικαίου, ΕφΑΔΠολΔ, 12/2009, σελ. 1302.

⁴⁹ Ενδεικτικά ΑΚ 1465 σύμφωνα με το οποίο πατέρας του τέκνου θεωρείται ο σύζυγος της μητέρας, ΑΚ 1505 σύμφωνα με το οποίο σε περίπτωση παράλειψης δήλωσης επωνύμου, τα τέκνα έχουν το επώνυμο του πατέρα, ΑΚ 1511 σύμφωνα με το οποίο το δικαστήριο δεν πρέπει κάνει διακρίσεις με βάση το φύλο κ.λπ..

⁵⁰ Π. Δ. Νικολόπουλος, Το ανυπόστατο του γάμου ομόφυλων προσώπων (με αφορμή τις ΠΠρΡοδ 114 και 115/2009), ΝοΒ 57, 1075 επ., 1077 επ..

⁵¹ Τ. Βιδάλης, Γάμος ομόφυλων προσώπων, δημοσιευμένο στον ιστότοπο: www.manesis.blogspot.com.

⁵² Θ. Παπαζήση, Η οικογένεια προσώπων του αυτού φύλου: Εκφυλισμός ή ίση μεταχείριση;, ΧρΙΔ 2007, σελ. 761.

⁵³ Κ. Δ. Παντελίδου, Η διαφορά φύλου ως θετική προϋπόθεση για τη σύναψη γάμου, ΝοΒ 72 (2024)/1 σελ. 28.

⁵⁴ Ηλ. Κουβαράς σε Σπ. Βλαχόπουλο, Δικαιώματα, σελ. 53 επ..

αποτελεί η κοινωνία βίου, επομένως σε αυτή θα πρέπει να δίδεται έμφαση/βαρύτητα και αυτή θα πρέπει να αποτελεί τη βάση για τη σύγκριση. Αξιοποιώντας, λοιπόν, ως κριτήριο την κοινωνία βίου, γίνεται αντιληπτό ότι αυτή (μπορεί να) δημιουργείται όχι μόνο στην περίπτωση ζεύγους προσώπων διαφορετικού φύλου, αλλά και στην περίπτωση των ομοφύλων ζευγαριών⁵⁵. Έτσι, τα ζευγάρια ετεροφύλων και ομοφύλων παρουσιάζουν ομοιότητα, γι' αυτό η αρχή της ισότητας εφαρμόζεται.

A.3. Η θέση της νομολογίας - Η ΑΠ 1428/2017

Η διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του γάμου απασχόλησε και την νομολογία. Στην ενότητα αυτή θα αναλυθεί η υπ' αριθμόν 1428/2017 απόφαση του ΑΠ, η οποία επικύρωσε τις υπ' αριθμόν 114/2009 και 115/2009 αποφάσεις του ΠΠρΡοδ, αντικείμενο των οποίων αποτελούσε ο γάμος μεταξύ δύο γυναικών και δύο ανδρών αντίστοιχα. Στις εν λόγω αποφάσεις αποτυπώθηκε η κρατούσα γνώμη περί του ανυπόστατου του γάμου ομόφυλων ζευγαριών.

α. Οι αγωγές του Εισαγγελέα Πρωτοδικών Ρόδου

Η δικαστική διαμάχη ξεκίνησε με την κατάθεση δύο αγωγών από τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών Ρόδου. Στις αγωγές αυτές περιγραφόταν το γεγονός ότι χορηγήθηκε άδεια από τον Δήμαρχο Τήλου, ενός εκ των εναγόμενων, αιτήσεως των υπολοίπων εναγόμενων, να τελέσουν μεταξύ τους γάμο. Στο πλαίσιο αυτό ο εισαγγελέας ζήτησε να αναγνωρισθεί από το δικαστήριο ότι οι τελεσθέντες γάμοι ήταν ανυπόστατοι.

β. Ζητήματα επί του παραδεκτού

Οι εναγόμενοι στο πλαίσιο της πρωτοβάθμιας δίκης προέβαλαν ισχυρισμούς, που αφορούσαν στην νομιμοποίηση του Εισαγγελέα να ασκήσει την αγωγή αναγνώρισης του ανυπόστατου του γάμου.

β.1. Η επέμβαση της δημόσιας αρχής στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή

Κατά τον πρωτόδικο ισχυρισμό των εναγόμενων ο Εισαγγελέας δεν νομιμοποιούταν ενεργητικά να ασκήσει τις αγωγές, διότι το άρθρο 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ απαγορεύει την παρέμβαση κάθε δημόσιας αρχής στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή. Το πρωτοδικείο απέρριψε την ένσταση. Η απόρριψη αυτή επικυρώθηκε από τον ΑΠ, διότι η κατάθεση αγωγής από τον Εισαγγελέα δεν αποτελεί επέμβαση σε άσκηση δικαιώματος, αλλά μια ενέργεια με διαδικαστική φύση, που προβλέπεται από τον νόμο για την προστασία της ηθικής με γνώμονα και το ενδιαφέρον της πολιτείας για την ομαλή διαμόρφωση και λειτουργία των οικογενειακών σχέσεων. Μάλιστα,

⁵⁵ Απόφαση ΕΔΔΑ MAYAMULAKHIN και MARKIV κατά Ουκρανίας, 1 Σεπτεμβρίου 2023, σκ. 63· Απόφαση Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας, 7 Νοεμβρίου 2013, σκ. 78· Γ. Βαλμαντώνης, Μερικές πρώτες σκέψεις για τον ν. 5089/2024, ΕΛΔνη 2/2024, σελ. 435.

προαπαιτούμενο για την εφαρμογή του άρθρου 8 ΕΣΔΑ αποτελεί η διαπίστωση ύπαρξης οικογένειας.

Επίσης, κατά την ορθή ερμηνευτική εκδοχή του όρου «δημόσια αρχή» του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, ως τέτοια νοείται μόνο η διοικητική αρχή. Οι δικαστικές αρχές δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι περιλαμβάνονται στην απαγόρευση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, διότι διαφορετικά θα προκαλούνταν σύγκρουση μεταξύ αυτού του άρθρου (του 8 ΕΣΔΑ) και των άρθρων 20 Σ και 6 ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνουν το δικαίωμα δικαστικής προστασίας⁵⁶.

β.2. Η καθ' εαυτό άσκηση αγωγής αναγνώρισης της ανυπαρξίας του γάμου

Εκτός από το ανωτέρω, οι εναγόμενοι ισχυρίστηκαν πρωτοδίκως ότι ο εισαγγελέας δεν νομιμοποιούταν να ασκήσει αγωγή για την αναγνώριση του ανυποστάτου του γάμου, διότι ο νόμος του δίνει την ευχέρεια να ασκήσει αποκλειστικά μόνο αγωγή ακύρωσής του.

Το πρωτοδικείο απέρριψε ως αβάσιμο τον εν λόγω ισχυρισμό. Το ίδιο έγινε δεκτό και από τον ΑΠ, υπογραμμίζοντας ότι ο ανυπόστατος γάμος δεν δημιουργεί κανένα έννομο αποτέλεσμα και δεν απαιτεί την έκδοση διαπλαστικής απόφασης για να καταστεί ανενεργός⁵⁷. Είναι δυνατή, βέβαια, η άσκηση αναγνωριστικής αγωγής προκειμένου να βεβαιωθεί η ανυπαρξία του από οποιοδήποτε θεμελιώνει έννομο συμφέρον. Ο ΑΠ καταλήγει σε αυτό, επικαλούμενος τις διατάξεις των άρθρων 1372 εδ. γ' ΑΚ, 604 παρ. 1 ΚΠολΔ και 603 παρ. 2 ΚΠολΔ.

γ. Ζητήματα επί της ουσίας

Βασικό ζήτημα ουσίας της αναλυόμενης υπόθεσης αποτελούσε το αν στον όρο «μελλονύμφου» του άρθρου 1367 ΑΚ περιλαμβάνονται και πρόσωπα του αυτού φύλου. Δεδομένου ότι το γράμμα της διάταξης δεν διακρίνει, η βούληση του ιστορικού νομοθέτη, υπερεθνικού και εθνικού, είναι αυτή, που θα συνδράμει στην υιοθέτηση της σωστής ερμηνευτικής εκδοχής.

Ο ΑΠ, όπως και το πρωτοδικείο, επικαλέστηκε, αρχικά, το άρθρο 12 ΕΣΔΑ, στο οποίο κατοχυρώνεται το δικαίωμα των ανδρών και των γυναικών να συνάπτουν γάμο, και το άρθρο 23 του Διεθνούς Συμφώνου της Νέας Υόρκης, στο οποίο θεσπίζεται αφενός το ίδιο δικαίωμα τέλεσης γάμου και αφετέρου η υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για την εξασφάλιση της ισότητας των δικαιωμάτων και των ευθυνών των συζύγων. Όμως, οι εν λόγω διατάξεις δεν διευκρινίζουν αν επιτρέπεται γάμος μόνο μεταξύ ανδρών και γυναικών ή και μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου. Παραπέμπουν στην εθνική έννομη τάξη για τον καθορισμό των προϋποθέσεων για την άσκηση του δικαιώματος σύναψης γάμου. Επομένως, δεν επιλύεται το ζήτημα.

Κατόπιν, το δικαστήριο τόνισε ότι κατά τον χρόνο σύνταξης του ΑΚ η ομοφυλοφιλία αποτελούσε ζήτημα περιορισμένης έκτασης και ο γάμος μεταξύ

⁵⁶ Π. Δ. Νικολόπουλος, ό.π., σελ. 1080.

⁵⁷ Καθίσταται ανενεργός αυτοδικαίως. Βλ. ΑΠ 956/2021, ΑΠ 1428/2017.

προσώπων του ίδιου φύλου βρισκόταν εκτός της κρίσης και βούλησης του νομοθέτη. Με βάση αυτό, αλλά και τον ορισμό του Μοδεστίνου, το δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διαφορά φύλου των μελλονύμφων αποτελούσε στοιχείο του υποστατού του γάμου.

Ένα ακόμη στοιχείο, που οδήγησε το δικαστήριο στην υιοθέτηση αυτής της ερμηνευτικής εκδοχής, αποτέλεσε ο ν. 3719/2008 και μεταγενέστερα ο ν. 4356/2015, με τους οποίους ρυθμίστηκε από τον κοινό νομοθέτη μια ανάλογη με τον γάμο κατάσταση. Έτσι, αυτός εκδήλωσε την αντίθεσή του στην υπαγωγή των ομοφύλων στον θεσμό του γάμου.

Μάλιστα, κατά τον ΑΠ και το πρωτοδικείο, η διαφορά φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων ως στοιχείο για το υποστατό του γάμου δεν παραβίαζε την αρχή της ισότητας και το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας των μελλονύμφων, όπως αυτά κατοχυρώνονται στα άρθρα 4 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Σ αντίστοιχα.

Ειδικότερα, στο άρθρο 4 παρ. 1 Σ θεσπίζεται η αναλογική ισότητα, σύμφωνα με την οποία ο κοινός νομοθέτης, αλλά και η κανονιστικώς δρώσα διοίκηση, υποχρεούνται να μεταχειρίζονται με τον ίδιο τρόπο πρόσωπα, που τελούν υπό τις αυτές συνθήκες και να αντιμετωπίζουν διαφορετικά ανόμοιες περιπτώσεις. Ο έλεγχος της συμμόρφωσης με την εν λόγω αρχή ή της παραβίασής της γίνεται από τα δικαστήρια και χαρακτηρίζεται ως έλεγχος ορίων, διότι το δικαστήριο δεν ασχολείται με τις επιλογές και το ουσιαστικό περιεχόμενο του κανόνα δικαίου, που θεσπίζει ο νομοθέτης ή η διοίκηση. Σε περίπτωση που διαπιστωθεί παραβίαση τότε επέρχεται επέκταση της προβλεπόμενης από τον κανόνα δικαίου έννομης συνέπειας και στις περιπτώσεις οι οποίες αποκλείστηκαν αδικαιολόγητα από το πεδίο εφαρμογής του. Με βάση αυτά, κατά την κρίση του ΑΠ το μη επιτρεπτό της τέλεσης γάμου μεταξύ ομόφυλων προσώπων δεν έθιγε την αρχή της ισότητας του άρθρου 4 παρ. 1 Σ, διότι επρόκειτο για πρόσωπα, που βρίσκονταν σε διαφορετικές συνθήκες σε σχέση με τα ετερόφυλα άτομα.

Σε σχέση με το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του άρθρου 5 παρ. 1 Σ, το δικαστήριο ανέφερε ότι ειδικότερη έκφασή του αποτελεί και το δικαίωμα στην σεξουαλική ελευθερία. Όμως, αυτό δεν συνεπάγεται και το δικαίωμα νομικής τυποποίησης της ομόφυλης σχέσης, διότι ο συντακτικός νομοθέτης όπου ήθελε να επιβαρύνει τον κοινό νομοθέτη με μια υποχρέωση το έπραξε ρητά.

δ. Συμπέρασμα

Με βάση τα ανωτέρω, ο ΑΠ επικυρώνοντας τις υπ' αριθμ. 114/2009 και 115/2009 αποφάσεις του ΠΠρΡοδ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο γάμος των ομόφυλων ζευγαριών ήταν ανυπόστατος.

B. Μετά τον ν. 5089/2024 για την ισότητα στον πολιτικό γάμο

Ο ν. 5089/2024 ανέτρεψε όσα γίνονταν έως την ψήφισή του δεκτά, αναφορικά με το υποστατό του γάμου, που συνάπτεται από πρόσωπα του ίδιου φύλου. Ειδικότερα, με τον νόμο αυτόν τροποποιήθηκε το άρθρο 1350 παρ. 1 ΑΚ, ώστε πλέον ορίζεται ότι

«Ο γάμος συνάπτεται μεταξύ δύο προσώπων διαφορετικού ή ίδιου φύλου. Για τη σύναψη γάμου απαιτείται συμφωνία των μελλοντόφων. Οι σχετικές δηλώσεις γίνονται αυτοπροσώπως και χωρίς αίρεση ή προθεσμία.» Επομένως, θεσπίστηκε στην ελληνική έννομη τάξη ο γάμος προσώπων ανεξαρτήτως φύλου, υπό την έννοια ότι η διαφορά φύλου δεν αποτελεί στοιχείο του υποστατού του γάμου. Η ρύθμιση αυτή, όπως προκύπτει από το άρθρο 1 του ν. 5089/2024, έχει σκοπό τη διασφάλιση της αρχής της ισότητας⁵⁸ και την ενίσχυση της προστασίας από τις διακρίσεις.

B.1. Επιχειρήματα κατά της ψήφισης του ν. 5089/2024

Ήδη από την εξαγγελία του ν. 5089/2024 διατυπώθηκαν διάφορες απόψεις ως προς την αναγκαιότητα ή μη της ψήφισής του.

Κατά μια άποψη ο υφιστάμενος νόμος, που θέσπισε το σύμφωνο συμβίωσης, ρυθμίζει με επιτυχία και αναλόγως με τον γάμο τη συμβίωση δύο προσώπων του αυτού φύλου, επομένως η ψήφιση του ν. 5089/2024 δεν είναι απαραίτητη⁵⁹. Κατά τους υποστηρικτές της άποψης αυτής, τυχόν κενά μπορούν να καλυφθούν με τροποποίηση του νόμου για το σύμφωνο συμβίωσης και με τη βελτίωση των διατάξεων της επιτροπείας και της αναδοχής⁶⁰.

Επίσης, στο ίδιο πνεύμα υποστηρίζεται ότι από καμία διεθνή δέσμευση πηγάζει υποχρέωση του κράτους να θεσπίσει τον γάμο ή να τυποποιήσει νομικά τη σχέση προσώπων του ίδιου φύλου⁶¹. Μάλιστα, το κράτος δεν υποχρεούται να εξομοιώσει το σύμφωνο συμβίωσης με τον γάμο⁶².

Εξάλλου, για το ζήτημα της υιοθεσίας από ζευγάρια προσώπων του αυτού φύλου, το οποίο - όπως αναφέρεται κατωτέρω - αποτελεί ουσιώδη διαφορά του γάμου από το σύμφωνο συμβίωσης, το ΕΔΔΑ δεν αναγνωρίζει υποχρέωση του κράτους να κατοχυρώσει τέτοιο δικαίωμα. Μάλιστα, αναφέρεται ότι δεν παραβιάζονται τα άρθρα 8 και 14 ΕΣΔΑ με τη λήψη κρατικών μέτρων για την εξασφάλιση ενός περιβάλλοντος, όπου το θετό τέκνο θα έχει το πατρικό και μητρικό πρότυπο⁶³.

Σε επίπεδο Συντάγματος, οι υποστηρικτές της αναλυόμενης θέσης αναφέρουν ότι η διαφορά φύλου αποτελεί ουσιώδες δομικό στοιχείο του θεσμού του γάμου κατά το άρθρο 21 παρ. 1 Σ, το οποίο δεν μπορεί να καταργηθεί από τον κοινό νομοθέτη⁶⁴.

⁵⁸ Από κάποιους θεωρητικούς υποστηρίζεται ότι ο νόμος αυτός επιφέρει το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα, ενισχύει δηλαδή την ανισότητα, διότι αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο δύο καταστάσεις οι οποίες είναι ανόμοιες. Βλ. Κ. Δ. Παντελίδου, Κριτικός διάλογος με την πρόσφατη νομολογία στην ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, υπό το πρίσμα του ν. 5089/2024 για την ισότητα στον πολιτικό γάμο, ΕλΔνη, τεύχος 2, 2024.

⁵⁹ Κ. Δ. Παντελίδου, Κριτικός διάλογος ..., σελ. 401 επ..

⁶⁰ Γ. Γεωργιάδης, Περί «ισότητας στο οικογενειακό δίκαιο». Ποιο είναι λοιπόν το όριο στις επιθυμίες των πολιτών; Εάν υιοθετήσουμε το μοντέλο νομοθέτησης που προτείνεται, δεν υπάρχει όριο., 2024, δημοσιευμένο στον ιστότοπο www.daily.nb.org.

⁶¹ Το επιχειρήμα αυτό στηρίζεται στην υπ' αρ. 2003/2018 απόφαση του ΣτΕ· Βλ. όμως απόφαση ΕΔΔΑ BUHUCEANU κ.α. κατά Ρουμανίας, 25 Σεπτεμβρίου 2023, σκ. 73-74.

⁶² Απόφαση ΕΔΔΑ SCHALK και KOPF κατά Αυστρίας, 22 Νοεμβρίου 2010, σκ. 108.

⁶³ Κ. Δ. Παντελίδου, Η διαφορά φύλου ..., σελ. 33.

⁶⁴ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 5η έκδοση, 2023, σελ. 757· Κ. Δ. Παντελίδου, Η διαφορά φύλου ..., σελ. 31-32.

Έτσι, γάμος, που συνάπτεται μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου, είναι αντισυνταγματικός και ακολούθως ανυπόστατος⁶⁵. Μάλιστα, υπογραμμίζεται ότι η διαφορά φύλου δεν παραβιάζει την αρχή της ισότητας του άρθρου 4 παρ. 1 Σ, καθώς τα ομόφυλα ζευγάρια, όπως έχει ήδη αναφερθεί, τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες σε σχέση με τα ετερόφυλα.

Κατά την άποψη του γράφοντος, ο συντακτικός νομοθέτης δεν προσδιόρισε τις έννοιες της οικογένειας και του γάμου. Στη σχετική διάταξη του άρθρου 21 παρ. 1 Σ ορίζεται απλώς ότι αυτά τελούν υπό την προστασία του κράτους⁶⁶. Αποτελούν, επομένως, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ανοικτές – δυναμικές έννοιες, που μεταβάλλονται με βάση τις εξελίξεις στην κοινωνία και προσαρμόζονται σε αυτήν⁶⁷. Έτσι, δεν είναι εύλογος ο άνευ ετέρου ισχυρισμός ότι ο ν. 5089/2024 αντίκειται στο Σύνταγμα, διότι ο κοινός νομοθέτης εξάλειψε ένα από τα συνταγματικά ουσιώδη στοιχεία του γάμου. Προκειμένου να εξαχθεί συμπέρασμα υπέρ ή κατά της συνταγματικότητας του νόμου, απαιτείται να εξεταστεί αν στη σύγχρονη κοινωνία νοείται γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου, αν, δηλαδή, οι κοινωνικές συνθήκες έχουν μεταβληθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο γάμος ομόφυλων προσώπων να είναι νοητός/επιτρεπτός.

B.2. Επιχειρήματα υπέρ της ψήφισης του ν. 5089/2024

Οι υπέρμαχοι του ν. 5089/2024 αναφέρουν ότι αυτός έχει ως σκοπό να καλύψει νομικά μια υφιστάμενη πραγματική κατάσταση προς όφελος κυρίως των παιδιών, τα οποία μεγαλώνουν σε οικογένεια με γονείς του ίδιου φύλου⁶⁸.

Οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι η ανθρώπινη αξία, η οποία βρίσκεται σε άμεση σχέση με την αρχή της ισότητας και της προσωπικής ελευθερίας, όπως αυτές κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα, αλλά και σε διεθνή νομοθετικά κείμενα, όπως είναι ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί το θεμέλιο για την αναγνώριση δικαιώματος τέλεσης γάμου στα ομόφυλα ζευγάρια⁶⁹. Υπό την έννοια αυτή, ο ν. 5089/2024 είναι συνταγματικός. Η εν λόγω άποψη είναι πειστική. Οι διατάξεις του Συντάγματος δεν είναι αυτοτελείς κι ανεξάρτητες η μία της άλλης. Αυτές ανήκουν σε ένα ευρύτερο σύνολο και πρέπει να ερμηνεύονται συστηματικά. Έτσι, ερμηνεύοντας το άρθρο 21 παρ. 1 Σ σε συνδυασμό με τα άρθρα 2 παρ. 1 Σ, 4 παρ. 1 Σ, 5 παρ. 1 Σ καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο ν. 5089.2024 δεν παραβιάζει το Σύνταγμα.

⁶⁵ Το ίδιο, όμως, θα έπρεπε να γίνει δεκτό για το διαζύγιο και τον πολιτικό γάμο, αφού σύμφωνα με τον ορισμό του Μοδεστίνου για τον γάμο, χαρακτηριστικά γνωρίσματά του, που αποτελούν τον πυρήνα του, είναι η δια παντός συγκλήρωση του βίου και το θείο. Βλ. Β. Μάλλιος, Ομόφυλα ζευγάρια και παιδιά: τρία βήματα για την ουσιαστική ισότητα, 2024, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/omofyla-zevgaria-kai-paidia/>.

⁶⁶ Ι. Κατράς, ό.π., σελ. 826-834.

⁶⁷ Γ. Βαλμαντώνης, ό.π., σελ. 435.

⁶⁸ Κ. Φουντεδάκη, Πρώτη προσέγγιση του νόμου 5089/2024 για την Ισότητα στον Πολιτικό Γάμο, ΕΛΔικ, τεύχος 2, 2024.

⁶⁹ Γ. Λέκκας, Ισότητα στον πολιτικό γάμο και συμφέρον του παιδιού, ΧρΙΔ, τόμος ΚΔ' (2024), τεύχος 3, σελ. 161· Α. Καραμπατζός, Γάμος και τεκνοθεσία για ομόφυλα ζευγάρια: τέλος των διακρίσεων και ισότητα για όλους, 2022, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/gamos-kai-teknothesia-gia-omofyla-zevgaria-telos-twn-diakrisewn-kai-isothta-gia-olous/>.

3. Η διαφορά φύλου ως στοιχείο του υποστατού του συμφώνου συμβίωσης

A. Το σύμφωνο συμβίωσης του προϊσχύσαντος ν. 3719/2008

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του προϊσχύσαντος ν. 3719/2008 «*Η συμφωνία δύο ενήλικων ετερόφυλων προσώπων με την οποία οργανώνουν τη συμβίωση τους (σύμφωνο συμβίωσης) καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο.*». Από το γράμμα της διάταξης αυτής διαπιστώνεται ότι εννοιολογικό στοιχείο του συμφώνου αποτελούσε η διαφορά φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων. Η σύναψή του από πρόσωπα του αυτού φύλου συνεπαγόταν το ανυπόστατο του συμφώνου⁷⁰, όπως ακριβώς γινόταν δεκτό ότι ίσχυε και στον γάμο.

Η επιλογή αυτή του Έλληνα νομοθέτη επικρίθηκε. Υποστηρίχθηκε⁷¹ ότι ο αποκλεισμός των ομόφυλων ενώσεων από τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης, ενώ αναγνωρίζεται και ρυθμίζεται νομικά η εκτός γάμου συμβίωση, αποτελεί παραβίαση των άρθρων 8 ΕΣΔΑ και 14 ΕΣΔΑ και καθιστά πολύ πιθανή την καταδίκη της Ελλάδας σε ενδεχόμενη προσφυγή στο ΕΔΔΑ, γεγονός που έλαβε χώρα. Μάλιστα σημειώθηκε ότι ο αποκλεισμός αυτός γινόταν επί τη βάση του σεξουαλικού προσανατολισμού. Εκφράστηκε, επίσης, η θέση⁷² ότι η αναγνώριση της δυνατότητας σύναψης συμφώνου συμβίωσης και στα ομόφυλα ζευγάρια θα αποδείκνυε ότι η Ελλάδα ανήκε στον σύγχρονο πολιτισμένο κόσμο, που σέβεται την σεξουαλική διαφορετικότητα, γεγονός, όμως, που δε συνέβη.

Κατά την αντίθετη άποψη, ο Έλληνας νομοθέτης ορθά απέκλεισε τις συμβιώσεις ομόφυλων προσώπων από τη δυνατότητα κατάρτισης συμφώνου συμβίωσης. Ήταν αρκετή η απλή ανοχή των σχέσεων αυτών, ώστε να μην θυσιάζονται τα κρατούντα κοινωνικά ήθη και έθιμα⁷³. Μάλιστα, η εξομοίωση των ομόφυλων με τα ετερόφυλα ζευγάρια δεν ήταν αναγκαία. Πέρα από αυτά, υποστηρίχθηκε ότι αντίκειται στην ελληνική διεθνή δημόσια τάξη του άρθρου 33 ΑΚ, η καταχώρηση από πρεσβεία κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμφώνου συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών, ανεξαρτήτως της ιθαγένειας των εμπλεκόμενων προσώπων⁷⁴.

Τα ανωτέρω άλλαξαν μετά την έκδοση της απόφασης του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Βαλλιανάτος κ.ά. κατά Ελλάδας. Η εν λόγω απόφαση αναλύεται αμέσως κατωτέρω.

B. Η υπόθεση Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας (Προσφυγές αρ. 29381/09 και 32684/09)

B.1. Αντικείμενο της υπόθεσης

Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι ο ν. 3719/2008, στο μέτρο, που αναγνώριζε τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης μόνο σε ετερόφυλα ζευγάρια,

⁷⁰ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 423.

⁷¹ Θ. Παπαχρήστου, Κριτικές παρατηρήσεις στο Ν 3719/2008, ΕφΑΔΠολΔ, 10-11/2008, σελ. 1018.

⁷² Ε. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ο νέος Ν 3719/2008: μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔΠολΔ, 10-11/2008, σελ. 1018.

⁷³ Γ. Ε. Πιτσιρίκος, Σύμφωνο Συμβίωσης ..., σελ. 61.

⁷⁴ Ε. Γκλεγκλέ, Οι καινοτομίες που επιφέρει το Σύμφωνο Συμβίωσης – Προβληματισμοί και πρακτική εφαρμογή, ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009, σελ. 5.

παραβίαζε το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), επιφέροντας παράλληλα αδικαιολόγητη διάκριση μεταξύ ετερόφυλων και ομοφυλόφιλων συμβιώσεων (άρθρο 14 ΕΣΔΑ).

B.2. Το παραδεκτό των προσφυγών⁷⁵

α. Ισχυρισμοί της ελληνικής κυβέρνησης επί του παραδεκτού

Κατά τους ισχυρισμούς της ελληνικής κυβέρνησης η προσφυγή είναι απαράδεκτη, διότι οι προσφεύγοντες δεν έχουν υποστεί κάποια αρνητική συνέπεια από τα προβλεπόμενα στον ν. 3719/2008, ώστε να αποτελούν θύματα. Στο πλαίσιο αυτό, παρατίθεται το επιχείρημα ότι τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια έχουν τη δυνατότητα να συνάψουν ένα συμβόλαιο, με το οποίο θα αναγνωρίζουν και θα ρυθμίζουν δικαιώματα και υποχρεώσεις.

Επιπλέον, η ελληνική κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι δεν πληρούται η προϋπόθεση της προηγούμενης εξάντλησης των ενδίκων μέσων, που προβλέπονται στην ελληνική έννομη τάξη, όπως επιβάλλει το άρθρο 35 παρ. 1 ΕΣΔΑ, αφού οι προσφεύγοντες είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν την αγωγή αποζημίωσης του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ. Με την αγωγή αυτή οι προσφεύγοντες δεν θα μπορούσαν μόνο να διεκδικήσουν την επιδίκαση αποζημίωσης, αλλά και να προσβάλλουν τη συνταγματικότητα του νόμου και να θέσουν ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων τη συμβατότητα αυτού με τα άρθρα 8 και 14 ΕΣΔΑ. Σημειώνεται δε ότι στην ελληνική έννομη τάξη ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων είναι παρεμπίπτων και διάχυτος. Αυτό συνεπάγεται το γεγονός ότι όλα τα δικαστήρια έχουν την εξουσία να ελέγχουν τη συμβατότητα των κανόνων δικαίου με το Σύνταγμα.

β. Ισχυρισμοί των προσφευγόντων επί του παραδεκτού

Κατά τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων, σε θεωρητικό μόνο επίπεδο θα μπορούσαν να ρυθμίσουν τη συμβίωσή τους με συμβολαιογραφικό έγγραφο. Σε περίπτωση που ένας συμβολαιογράφος δεχόταν να συντάξει τέτοιο έγγραφο θα ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα υπόκειντο σε πειθαρχικό έλεγχο για παραβίαση καθήκοντος⁷⁶. Μάλιστα, οι συμβολαιογράφοι στην Ελλάδα δεν είναι κρατικοί υπάλληλοι, επομένως τυχόν αγωγή ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων θα ήταν ανεπιτυχής. Σε αποτυχία θα κατέληγε και η άσκηση αγωγής ενώπιον των αστικών δικαστηρίων, διότι η άρνηση

⁷⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 35 ΕΣΔΑ προϋπόθεση για το παραδεκτό κάθε προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ είναι - μεταξύ άλλων - η εξάντληση των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, που προβλέπονται στην εσωτερική έννομη τάξη του εκάστοτε κράτους και η αναποτελεσματικότητά τους. Με το άρθρο αυτό αποτυπώνεται η αρχή της επικουρικότητας. Η αρχή αυτή διακρίνεται στις έννοιες της διαθεσιμότητας και της αποτελεσματικότητας. Σύμφωνα με την πρώτη έννοια, τα ένδικα μέσα, που πρέπει προηγουμένως να έχουν εξαντληθεί για να κριθεί παραδεκτή η προσφυγή στο ΕΔΔΑ, είναι αυτά που πράγματι διατίθενται και δεν προβλέπονται σε θεωρητικό μόνο επίπεδο. Εξάλλου, η αποτελεσματικότητα σημαίνει ότι τα ένδικα μέσα είναι πολύ πιθανό να ευδοκιμήσουν. Εφόσον αυτά πληρούν και τις δύο προϋποθέσεις τότε ο προσφεύγων πρέπει να τα έχει προηγουμένως ασκήσει. Βλ. Λ. – Α. Σισιλιάνος Ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρον, Δικαιώματα – Παραδεκτό – Δίκαιη ικανοποίηση – Εκτέλεση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 675.

⁷⁶ Βλ. σχετικά την με αριθμό 5/2008 εγκύκλιο του Εισαγγελέα του ΑΠ.

του συμβολαιογράφου να συντάξει συμβολαιογραφικό έγγραφο κατά παράβαση του νόμου δεν αποτελεί παράνομη ενέργεια, δεν πληρούται, επομένως, η βασική προϋπόθεση της αδικοπραξίας.

Στον ισχυρισμό της ελληνικής κυβέρνησης περί απαραδέκτου της προσφυγής λόγω μη άσκησης αγωγής αποζημίωσης κατά το άρθρο 105 ΕισΝΑΚ, οι προσφεύγοντες απάντησαν ότι κάτι τέτοιο δεν θα αποκαθιστούσε το συναίσθημα αποκλεισμού και κοινωνικής περιθωριοποίησης, που προκλήθηκε από τον ν. 3719/2008. Ισχυρίστηκαν, δηλαδή, ότι δεν πληρούται η προϋπόθεση της αποτελεσματικότητας, που αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της αρχής της επικουρικότητας του άρθρου 35 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Μάλιστα, ακόμη και αν ευδοκίμωσε μια τέτοια αγωγή, οι διοικητικές αρχές δεν θα υποχρεούνταν να τροποποιήσουν τον νόμο.

Τέλος, οι προσφεύγοντες εστίασαν στο γεγονός ότι τα ελληνικά δικαστήρια ερμηνεύουν στενά την έννοια της οικογένειας και παρέθεσαν την υπ' αριθμ. 1141/2007 απόφαση του ΑΠ, η οποία έκανε δεκτό ότι ο σύντροφος του θανόντος δεν ανήκει στην οικογένειά του.

γ. Η κρίση του ΕΔΔΑ επί του παραδεκτού

Το ΕΔΔΑ έκρινε απαράδεκτη την με αριθμ. 32684/2009 προσφυγή κατά το μέτρο, που ασκήθηκε από το νομικό πρόσωπο, με την αιτιολογία ότι δεν φέρει την ιδιότητα του θύματος.

Επίσης, απορρίφθηκε ο ισχυρισμός της ελληνικής κυβέρνησης περί μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης ο παρεμπόδιος έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων έχει σκοπό να διαπιστώσει αν παραβιάστηκε από το κράτος ένας κανόνας, που εισάγει ειδικό ατομικό δικαίωμα ή συμφέρον. Στην προκειμένη περίπτωση, αντικείμενο διαμαρτυρίας αποτέλεσε η παραβίαση των δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται στα άρθρα 8 και 14 ΕΣΔΑ, λόγω του αποκλεισμού των ομόφυλων ενώσεων από τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης. Στο πλαίσιο αυτό το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι η επιδίκαση χρηματικής αποζημίωσης βάσει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ δεν ήταν δυνατό να αποκαταστήσει τη βλάβη, που υφίσταντο οι προσφεύγοντες.

Τέλος, το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε αποδείξει ότι η άσκηση της αγωγής αποζημίωσης του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ θα μπορούσε να αποκαταστήσει τα αιτήματα των προσφευγόντων, παρότι είχε την υποχρέωση⁷⁷ να το κάνει.

⁷⁷ Το ΕΔΔΑ παραθέτει σχετική νομολογία. Βλ. Απόφαση ΕΔΔΑ SOTO SANCHEZ κατά Ισπανίας, 25 Νοεμβρίου 2003· Απόφαση ΕΔΔΑ ΣΑΜΠΑΝΗΣ κ.α. κατά Ελλάδας, 5 Ιουνίου 2008.

δ. Η ουσία της υπόθεσης

δ.1. Οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων επί της ουσίας

Οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν νομολογία του ΕΔΔΑ⁷⁸ σύμφωνα με την οποία τα ομόφυλα ζευγάρια, που συγκατοικούν και ζουν σε μια σταθερή de facto συμβίωση, εμπίπτουν στην έννοια της οικογενειακής ζωής. Υπογράμμισαν, επίσης, ότι η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα, που θέσπισε το σύμφωνο συμβίωσης αποκλειστικά για τα ετερόφυλα ζευγάρια, αποκλείοντας τις συμβιώσεις ομόφυλων προσώπων. Τόνισαν δε ότι δεν υφίστατο κάποια εύλογη και αντικειμενική δικαιολόγηση για τη διακριτική αυτή μεταχείριση.

δ.2. Οι ισχυρισμοί της ελληνικής κυβέρνησης επί της ουσίας

Η ελληνική κυβέρνηση εστίασε την επιχειρηματολογία της στον σκοπό, για τον οποίο θεσπίστηκε το σύμφωνο συμβίωσης. Ειδικότερα, ανέφερε ότι το σύμφωνο αποσκοπούσε στη ρύθμιση των άγαμων ετερόφυλων ζευγαριών, που είχαν αποκτήσει παιδιά. Επίσης, υποστήριξε ότι η βιολογική αδυναμία των ομόφυλων ζευγαριών να αποκτήσουν παιδιά δικαιολογούσε τον αποκλεισμό τους από το πεδίο εφαρμογής του ν. 3719/2008.

Ένα ακόμη επιχείρημα, που προβλήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, ήταν ότι τα ομόφυλα ζευγάρια μπορούσαν να ρυθμίσουν τη σχέση τους, καταρτίζοντας σύμβαση.

ε. Η κρίση του ΕΔΔΑ

Αναφορικά με το ζήτημα της διακριτικής μεταχείρισης, το ΕΔΔΑ έκανε δεκτό ότι οι διακρίσεις, που βασίζονται στο φύλο ή στον σεξουαλικό προσανατολισμό, απαιτούν «*ιδιαίτερα πειστικούς και βαρύνοντες λόγους δικαιολόγησης*» και ότι το πεδίο ελεύθερης εκτίμησης των κρατών είναι στενό. Δέχθηκε, επίσης, ότι τα ετερόφυλα ζευγάρια βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση με τα ομόφυλα, διότι και τα δύο είναι σε θέση να συνάψουν σταθερές σχέσεις αφοσίωσης. Έτσι, ο αποκλεισμός των ετερόφυλων ζευγαριών από το πεδίο εφαρμογής του ν. 3719/2008 αποτελεί αρνητική διακριτική μεταχείριση, που βασίζεται στον σεξουαλικό προσανατολισμό. Στο πλαίσιο αυτό το δικαστήριο υπογράμμισε ότι το κράτος οφείλει να αποδείξει ότι πληρούνται η αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή ότι τα θεσπιζόμενα μέτρα ήταν κατάλληλα και αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και ότι αυτά είναι stricto sensu αναλογικά.

Αναφορικά με το ζήτημα της προστασίας της οικογένειας του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι το κράτος πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις εξελίξεις στην κοινωνία και τις αλλαγές στις αντιλήψεις. Τονίζει, επίσης, ότι παρουσιάζεται μια τάση μεταξύ των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την νομική αναγνώριση των ομόφυλων σχέσεων.

⁷⁸ Απόφαση ΕΔΔΑ SCHALK και KOPF κατά Αυστρίας, 22 Νοεμβρίου 2010, σκ. 94.

Στο πλαίσιο αυτό το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν παρείχε πειστικούς και βαρύνοντες λόγους για τον αποκλεισμό των ομόφυλων ζευγαριών από το πεδίο εφαρμογής του ν. 3719/2008. Έτσι, η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ και καταδικάστηκε.

Γ. Το (νέο) σύμφωνο συμβίωσης του ν. 4356/2015

Η καταδίκη της Ελλάδας στην υπόθεση Βαλλιανάτος είχε ως αποτέλεσμα την κατάργηση του ν. 3719/2008 και την ψήφιση νέου, βασικό χαρακτηριστικό του οποίου αποτελεί η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του συμφώνου, ώστε να καλύπτει και τα ομόφυλα ζευγάρια.

Έτσι, στο άρθρο 1 του νέου ν. 4356/2015 ορίζεται πλέον ότι «*Η συμφωνία δύο ενήλικων προσώπων, ανεξάρτητα από το φύλο τους, με την οποία ρυθμίζουν τη συμβίωσή τους (σύμφωνο συμβίωσης) καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο... »*». Γίνεται αντιληπτό, επομένως, ότι για την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης είναι αδιάφορο το φύλο των συμβαλλόμενων προσώπων, σε αντίθεση με τον γάμο, ο οποίος ήταν ανυπόστατος, όταν συναπτόταν από πρόσωπα του ίδιου φύλου.

4. Συμπέρασμα

Μέχρι την ψήφιση του ν. 5089/2024, η διαφορά φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων αποτελούσε τη σπουδαιότερη διαφορά μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης. Πλέον, αυτό έχει αλλάξει, διότι όπως στο σύμφωνο έτσι και στον γάμο το φύλο των μερών δεν ενδιαφέρει.

III. Η διαδικασία σύναψης του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης

1. Εισαγωγή

Διαφορά μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης εντοπίζεται στις προϋποθέσεις και στη διαδικασία σύναψής τους. Ειδικότερα, όπως θα αναφερθεί κατωτέρω, στον γάμο ο ΑΚ θεσπίζει το διαζευκτικό σύστημα, προβλέπονται δηλαδή δύο τύποι για τη σύναψή του: ο πολιτικός τύπος και ο θρησκευτικός τύπος. Αντίθετα, ο ν. 4356/2015 προβλέπει ότι το σύμφωνο συμβίωσης καταρτίζεται με συμβολαιογραφική πράξη. Από τις σχετικές διατάξεις του ΑΚ και του ν. 4356/2015 αναδεικνύεται από τη μία μεριά ο πανηγυρικός και δημόσιος χαρακτήρας του γάμου και από την άλλη η ιδιωτικότητα του συμφώνου συμβίωσης. Σε αυτό το στάδιο, αυτό της σύναψης, εμφανίζονται μεταξύ των θεσμών δύο επιμέρους διαφορές, που αφορούν αφενός στην δικαιοπρακτική ικανότητα των μερών και αφετέρου στα κωλύματα.

Με γνώμονα τα ανωτέρω, στις ενότητες, που ακολουθούν, θα περιγραφούν οι προϋποθέσεις, τα κωλύματα και η διαδικασία σύναψης τόσο του γάμου όσο και του συμφώνου συμβίωσης, προκειμένου να γίνουν αντιληπτές οι μεταξύ τους διαφορές.

2. Οι επιμέρους προϋποθέσεις και η διαδικασία για τη σύναψη του γάμου

A. Οι θετικές προϋποθέσεις και τα κωλύματα

Για την έγκυρη σύναψη του γάμου πρέπει να πληρούνται οι προβλεπόμενες στον ΑΚ θετικές προϋποθέσεις. Ειδικότερα, πρέπει να πληρούται μεταξύ άλλων η προϋπόθεση της νόμιμης ηλικίας κατά το άρθρο 1350 παρ. 2 ΑΚ, δηλαδή οι μελλονύμφοι πρέπει να έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους, και η δικαιοπρακτική ικανότητα κατά τα άρθρα 1351, 1352 ΑΚ.

Ως προς την νόμιμη ηλικία σημειώνεται ότι ο ΑΚ εισάγει μια εξαίρεση, η οποία δεν ισχύει στο σύμφωνο συμβίωσης. Ειδικότερα, σε περίπτωση ανηλικού μελλονύμφου, το δικαστήριο μπορεί να χορηγήσει ειδική άδεια για τη σύναψη γάμου. Η άδεια αυτή δίνεται, εφόσον συντρέχει σπουδαίος λόγος και αφού το δικαστήριο ακροασθεί τους μελλονύμφους και τους ασκούντες την γονική μέριμνα. Σημειώνεται ότι ο σπουδαίος λόγος κρίνεται με γνώμονα το συμφέρον του ανηλικού, υπό την έννοια ότι χορηγείται η άδεια, εφόσον αυτό αφενός δεν αντιβαίνει στο συμφέρον του ανηλικού και αφετέρου το εξυπηρετεί. Σε κάθε περίπτωση ο ανήλικος μελλονύμφος πρέπει να έχει συμπληρώσει το 10^ο έτος της ηλικίας του, κατά το άρθρο 128 ΑΚ.

Επιπλέον, απαιτείται να μην συντρέχουν τα κωλύματα της παράλληλης ύπαρξης άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης, της συγγένειας εξ αίματος, της συγγένειας εξ αγχιστείας και της υιοθεσίας σύμφωνα με τα άρθρα 1354, 1356, 1357 και 1360 ΑΚ αντίστοιχα, οι μελλονύμφοι να έχουν συμφωνήσει στη σύναψη του γάμου⁷⁹ κατά το άρθρο 1350 παρ.1 ΑΚ, και να έχει τηρηθεί ένας από τους προβλεπόμενους στο άρθρο 1367 ΑΚ τύπος. Όπως, αναφέρεται και κατωτέρω, σε αντίθεση με το σύμφωνο συμβίωσης, στον γάμο προβλέπεται ως κώλυμα της σύναψής του και η συγγένεια εξ αγχιστείας εκ πλαγίου έως και τον τρίτο βαθμό.

B. Το διαζευκτικό σύστημα σύναψης του γάμου

Σύμφωνα με το άρθρο 1367 ΑΚ «Ο γάμος τελείται είτε με τη σύγχρονη δήλωση των μελλονύμφων ότι συμφωνούν σ' αυτό (πολιτικός γάμος) είτε με ιερολογία από ιερέα της ανατολικής ορθόδοξης εκκλησίας ή από λειτουργό άλλου δόγματος ή θρησκειύματος γνωστού στην Ελλάδα. ...». Από το γράμμα της διάταξης γίνεται αντιληπτό ότι ο νομοθέτης έχει καθιερώσει το διαζευκτικό σύστημα⁸⁰, κατά το οποίο τα μέρη, που επιθυμούν να συνάψουν γάμο, μπορούν να επιλέξουν μεταξύ δύο ισότιμων και ισόκυρων συστατικών τύπων⁸¹, δηλαδή του πολιτικού και του θρησκευτικού.

Το διαζευκτικό σύστημα έχει επιδεχτεί κριτική. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι ορθότερο θα ήταν ο πολιτικός τύπος να τηρείται υποχρεωτικά και να αναγνωρίζεται απλώς η δυνατότητα τέλεσης και δευτέρου θρησκευτικού γάμου, όπου ο γάμος θα αποτελεί μυστήριο. Αυτό είναι εύλογο, καθώς από τη στιγμή, που η πολιτεία ορίζει τις έννομες συνέπειες του γάμου μέσω του δικαίου, έτσι θα έπρεπε να ορίζει και τη διαδικασία σύναψής του. Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι ένα τέτοιο σύστημα, όπου ο

⁷⁹ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 78.

⁸⁰ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 78.

⁸¹ ΑΠ 547/1990

πολιτικός γάμος είναι υποχρεωτικός, δημιουργεί ασφάλεια δικαίου, καθώς δεν θα ενέκυπταν ζητήματα, που δημιουργούνται από την εφαρμογή ξένων προς την ορθόδοξη εκκλησία θρησκευτικών κανόνων⁸². Επίσης, το σύστημα αυτό ευθυγραμμίζεται και με το άρθρο 13 παρ. 1 Σ, όπου κατοχυρώνεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, υπό την έννοια ότι οι μελλόνυμφοι δεν εξαναγκάζονται να αποκαλύψουν την θρησκευτική τους πεποίθηση.

Σε περίπτωση που δεν ακολουθηθεί κάποιος από τους προβλεπόμενους στο άρθρο 1367 ΑΚ τύπος, ο γάμος είναι ανυπόστατος, σύμφωνα με το άρθρο 1372 παρ. 2 ΑΚ. Αυτό συνεπάγεται ότι ο γάμος δεν παράγει καμία έννομη συνέπεια. Η ανενέργεια του είναι αυτοδίκαιη και δεν απαιτείται η έκδοση δικαστικής απόφασης⁸³. Είναι δυνατή, βέβαια, η άσκηση αναγνωριστικής αγωγής για την αναγνώριση της ανυπαρξίας του γάμου από όποιον έχει έννομο συμφέρον⁸⁴.

B.1. Ο πολιτικός γάμος

Ο πολιτικός γάμος συνίσταται στη σύγχρονη δήλωση των μελλονύμφων ότι συμφωνούν σε αυτό. Η δήλωση γίνεται αυτοπροσώπως και πρέπει να είναι ρητή, ανεπιφύλακτη, χωρίς αίρεση ή προθεσμία. Αυτή γίνεται δημόσια κατά πανηγυρικό τρόπο ενώπιον δύο ενηλίκων μαρτύρων⁸⁵ και απευθύνεται⁸⁶ στον δήμαρχο ή τον πρόεδρο της κοινότητας οποιουδήποτε τύπου ή στον νόμιμο αναπληρωτή τους. Η διαδικασία αυτή και η παρέμβαση δημοσίου οργάνου αναδεικνύουν αφενός τον πανηγυρικό χαρακτήρα του γάμου και αφετέρου τη σπουδαιότητά του, σε αντίθεση με το σύμφωνο συμβίωσης, ο οποίος χαρακτηρίζεται από ιδιωτικότητα.

Από τη στιγμή που και ο δεύτερος μελλόνυμφος δηλώσει τη συμφωνία του, τα εμπλεκόμενα πρόσωπα θεωρούνται σύζυγοι⁸⁷ και ο δήμαρχος δηλώνει ότι είναι ενωμένοι με τον γάμο ως τέτοιοι (σύζυγοι) και τους διαβάζει το κείμενο του άρθρου 6 του π.δ. 391/1982. Η παράλειψη των δύο τελευταίων ή η μη παρουσία μαρτύρων δεν συνεπάγεται ακυρότητα του γάμου, σύμφωνα με το άρθρο 1372 παρ. 1 εδ. β' ΑΚ.

Μετά τη διαδικασία τέλεσης του γάμου ο δήμαρχος ή ο πρόεδρος της κοινότητας ή ο αναπληρωτής τους, ενώπιον του οποίου έγινε η δήλωση συναίνεσης, συντάσσει επί τόπου σχετική πράξη⁸⁸. Σε περίπτωση που είναι τοπικά αναρμόδιος, κατά μια άποψη, η οποία κρίνεται ορθότερη, ο γάμος είναι υποστατός και έγκυρος⁸⁹. Σε περίπτωση, όμως, που είναι καθ' ύλην αναρμόδιος τότε ο γάμος είναι ανυπόστατος⁹⁰.

⁸² Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 85.

⁸³ ΑΠ 956/2021

⁸⁴ ΑΠ 1428/2017

⁸⁵ Άρθρο 1367 παρ. 2 και Άρθρο 5 παρ. 4 του π.δ. 391/1982

⁸⁶ Άρθρο 1367 παρ. 2 και Άρθρο 6 παρ. 1 του π.δ. 391/1982

⁸⁷ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 94· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 78. Αντίθετα, Γ. Σταθείας, Πολιτικός γάμος. Νομική φύση του παραστάτος δημάρχου ή προέδρου κοινότητας. Τοπική αναρμοδιότητα, ΑρχΝ 41 (1990), σελ. 408 – 409.

⁸⁸ Άρθρο 1367 παρ. 2 και Άρθρο 7 παρ. 1 του π.δ. 391/1982

⁸⁹ ΑΠ 547/1990· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 79· Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 95.

⁹⁰ ΑΠ 608/2011

B.2. Ο θρησκευτικός γάμος

Όπως προκύπτει από το γράμμα του άρθρου 1367 παρ. 1 ΑΚ, ο θρησκευτικός γάμος τελείται με ιερολογία από ιερέα της ανατολικής ορθόδοξης εκκλησίας ή από λειτουργό άλλου δόγματος ή θρησκεύματος γνωστού στην Ελλάδα, δηλαδή θρησκείας, της οποίας η διδασκαλία και λατρεία είναι φανερές⁹¹. Σύμφωνα δε με το άρθρο 1367 παρ. 3 εδ. α' οι προϋποθέσεις της ιεροτελεστίας διέπονται από το τυπικό και τους κανόνες του εκάστοτε δόγματος ή θρησκεύματος, υπό την προϋπόθεση ότι δεν προσβάλλουν την ελληνική δημόσια τάξη, δηλαδή το σύνολο των ηθικών και κοινωνικών αρχών της ελληνικής έννομης τάξης⁹², και τις διατάξεις του ΑΚ, που θεσπίζουν τις θετικές προϋποθέσεις και τα κωλύματα γάμου⁹³.

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 1367 παρ. 3 τελ. εδ. η τέλεση πολιτικού γάμου δεν εμποδίζει την ιερολογία του ίδιου γάμου. Γίνεται δεκτό ότι ισχύει και το αντίστροφο. Δηλαδή μπορεί να τελεστεί πολιτικός γάμος μετά τον θρησκευτικό, όμως, δεν παράγονται έννομες συνέπειες, αφού αυτές έχουν ήδη δημιουργηθεί, εκτός αν ο πρώτος γάμος είναι ανυπόστατος, άκυρος ή ακυρώσιμος. Σημειώνεται, όμως, ότι σε περίπτωση που ο ένας γάμος λυθεί με διαζύγιο, λύνεται και ο δεύτερος.

Σε περίπτωση μεικτού γάμου, δηλαδή γάμου όπου οι μελλόνυμφοι είναι διαφορετικού δόγματος ή θρησκεύματος, παρότι το άρθρο 1371 ΑΚ αναφέρει ότι λαμβάνει χώρα διπλή ιερολογία, γίνεται δεκτό ότι αρκεί η ιερολόγηση κατά το ένα μόνο θρήσκευμα ή δόγμα, καθώς δημιουργείται ήδη υποστατός γάμος⁹⁴.

Στο πλαίσιο αυτό σημειώνεται ότι στο σύμφωνο συμβίωσης, όπως θα παρουσιαστεί κατωτέρω, ο νομοθέτης προβλέπει έναν μόνο τύπο. Δεν ισχύει, δηλαδή, το διαζευκτικό σύστημα.

3. Οι επιμέρους προϋποθέσεις και η διαδικασία για τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης

A. Οι θετικές προϋποθέσεις και τα κωλύματα

A.1. Οι θετικές προϋποθέσεις σύναψης του συμφώνου συμβίωσης

Δεδομένου ότι το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί σύμβαση, εφαρμόζονται οι σχετικές διατάξεις των γενικών αρχών του ΑΚ. Παρά το γεγονός ότι ο ν. 4356/2015 δεν περιλαμβάνει διάταξη, που να ρυθμίζει το ζήτημα της με αίρεση ή με προθεσμία κατάρτισης του συμφώνου, γίνεται δεκτό ότι εφαρμόζεται αναλογικά η διάταξη του άρθρου 1350 παρ. 1 εδ. β' του ΑΚ, που απαγορεύει τέτοιους όρους⁹⁵.

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του ν. 4356/2015 για τη σύναψη του συμφώνου απαιτείται πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα. Αυτό συνεπάγεται ότι άκυρο

⁹¹ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 80.

⁹² Άρθρα 3 και 33 ΑΚ

⁹³ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 81.

⁹⁴ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 98.

⁹⁵ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 23.

είναι το σύμφωνο, που καταρτίζεται από ανηλίκους, από όσους τελούν σε πλήρη ή μερική δικαστική συμπαράσταση, στερητική ή επικουρική, από όσους δεν έχουν συνείδηση των πραττομένων ή που βρίσκονται σε ψυχική διαταραχή, που περιορίζει αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής τους. Σημειώνεται ότι δεν εφαρμόζεται αναλογικά η 1350 παρ. 2 εδ. β' ΑΚ στην περίπτωση προσώπων, που δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους, ούτε η 1352 ΑΚ, στην περίπτωση των υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση προσώπων. Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται, λοιπόν, διαφορά μεταξύ του συμφώνου συμβίωσης και του γάμου, καθώς -όπως αναφέρθηκε ανωτέρω- στον γάμο, παρότι ο κανόνας είναι η συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας των μελλονύμφων και η πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητά τους, αναγνωρίζονται εξαιρέσεις. Επιτρέπεται, δηλαδή, η σύναψη του γάμου από ανήλικο και από πρόσωπο με περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα, γεγονός που δεν ισχύει στο σύμφωνο συμβίωσης.

Ο αποκλεισμός εφαρμογής των διατάξεων των άρθρων 1350 παρ. 2 εδ. β' ΑΚ και 1352 ΑΚ στο σύμφωνο συμβίωσης κρίνεται δικαιολογημένος, καθώς σκοπό έχει την προστασία προσώπων, που βρίσκονται σε ευάλωτη θέση, από το ενδεχόμενο εκμετάλλευσής τους. Ο κίνδυνος αυτός είναι εντονότερος στο σύμφωνο, λαμβάνοντας υπόψη ότι αυτό σε αντίθεση με τον γάμο δεν έχει διατυπώσεις δημοσιότητας, γεγονός που καθιστά πιο εύκολη τη σύναψη και τη λύση του⁹⁶.

Διατυπώθηκε, βέβαια, και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία η ρύθμιση αυτή είναι υπερβολική και αδικαιολόγητη, αφού, ενώ επιτρέπεται στους ανηλίκους και στους δικαστικώς συμπαραστατούμενους να συνάψουν μια σύμβαση, τον γάμο, που δημιουργεί ευρύτατες έννομες συνέπειες, δεν τους επιτρέπεται να συνάψουν το σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο, σε αντίθεση με τον γάμο, είναι ελευθέρως διαλυτό⁹⁷.

A.2. Τα κωλύματα σύναψης του συμφώνου συμβίωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 του ν. 4356/2015 κωλύματα στη σύναψη συμφώνου συμβίωσης αποτελούν η ύπαρξη προηγούμενου γάμου ή συμφώνου, η ύπαρξη συγγενικής σχέσης, ειδικότερα συγγένειας εξ αίματος σε ευθεία γραμμή και εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριόριστα, και εξ αίματος εκ πλαγίου μέχρι και τον τέταρτο βαθμό, και, τέλος, η υιοθεσία. Τα εν λόγω κωλύματα του συμφώνου είναι όμοια με αυτά του γάμου.

Η διαφοροποίηση των δύο θεσμών έγκειται στο γεγονός ότι δεν αποτελεί κώλυμα για τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης η συγγένεια εξ αγχιστείας εκ πλαγίου. Αυτή η επιλογή του νομοθέτη έχει επικριθεί, διότι με αυτήν το σύμφωνο συμβίωσης καθίσταται υποκατάστατο του γάμου και επιτρέπεται η δημιουργία εκτός γάμου σχέσεων, οι οποίες, όμως, κατά την κοινωνική αντίληψη αποτελούνται από πρόσωπα, που συνδέονται με στενό οικογενειακό δεσμό⁹⁸.

⁹⁶ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 24.

⁹⁷ Β. Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2010, σελ. 122-123.

⁹⁸ Κ. Δ. Παντελίδου, Κριτικές παρατηρήσεις ..., σελ. 386 επ..

Σημειώνεται ότι σε περίπτωση που υπάρχει άλλος γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης, προκειμένου να είναι δυνατή η έγκυρη σύναψη νέου συμφώνου, απαιτείται ο πρώτος γάμος ή το πρώτο σύμφωνο να λυθεί ή να ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση⁹⁹. Η καθιέρωση ως κωλύματος της ύπαρξης προηγούμενου συμφώνου αποτελεί στοιχείο, που το αναβάθμισε από κάτι υποδεέστερο σε κάτι ισάξιο του γάμο. Ένα ακόμη γεγονός, που συνέβαλε σε αυτήν την αναβάθμιση, αποτελεί και η τροποποίηση του άρθρου 1462 εδ. β' ΑΚ, δυνάμει του άρθρου 14 του ν. 4356/2015, ώστε πλέον δημιουργείται συγγένεια εξ αγχιστείας και με τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης. Αυτή, μάλιστα, διατηρείται και μετά τη λύση ή την ακύρωσή του.

B. Ο συμβολαιογραφικός τύπος

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του ν. 4356/2015, το σύμφωνο συμβίωσης συνάπτεται αυτοπροσώπως¹⁰⁰ με συμβολαιογραφικό έγγραφο. Αυτό αποτελεί συστατικό τύπο, με αποτέλεσμα το σύμφωνο να χαρακτηρίζεται ως τυπική δικαιοπραξία¹⁰¹. Σκοπός της ρύθμισης είναι η διασφάλιση της ιδιωτικότητας του συμφώνου¹⁰². Επίσης, ένας ακόμη λόγος, για τον οποίον επιλέχθηκε από τον νομοθέτη ο συμβολαιογραφικός τύπος, είναι για να αποκτήσει το σύμφωνο αυξημένο τυπικό κύρος και να καλύψει το πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συντρόφων, που είναι όμοια με αυτά των συζύγων¹⁰³. Σημειώνεται δε ότι πρόκειται για μια σημαντική διαφορά μεταξύ συμφώνου και γάμου, διότι - όπως αναλύθηκε ανωτέρω - η διαδικασία σύναψης του γάμου έχει πανηγυρικό και δημόσιο χαρακτήρα¹⁰⁴.

Προκειμένου να είναι έγκυρο το σύμφωνο, στον συμβολαιογραφικό τύπο πρέπει να περιέλθουν τα *essentialia negotii* της σύμβασης, καθώς και οι πιθανές συμφωνίες, που ρυθμίζουν τις περιουσιακές σχέσεις των συμβαλλομένων¹⁰⁵, τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου¹⁰⁶ κλπ.¹⁰⁷. Συμφωνίες, που ρυθμίζουν επιμέρους ζητήματα, δεν απαιτείται να υποβληθούν στον συμβολαιογραφικό τύπο¹⁰⁸.

Σημαντικός παράγοντας για την έναρξη ισχύος του συμφώνου συμβίωσης, σύμφωνα με το τελευταίο εδ. του άρθρου 1 του ν. 4356/2015, αποτελεί η κατάθεση αντιγράφου του συμφώνου στο ληξιαρχείο του τόπου κατοικίας των συμβαλλομένων, το οποίο καταχωρείται σε ειδικό βιβλίο. Σκοπός της διαδικασίας αυτής είναι η

⁹⁹ Άρθρα 1381 και 1438 ΑΚ για τον γάμο και άρθρα 3 και 7 του ν. 4356/2015.

¹⁰⁰ Αυτό συνεπάγεται ότι σύμφωνο, που συνάπτεται από αντιπρόσωπο, είναι άκυρο για τον αντιπροσωπευόμενο και ανυπόστατο για τον αντιπρόσωπο.

¹⁰¹ Άρθρο 159 παρ. 1 ΑΚ

¹⁰² Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 26.

¹⁰³ Γ. Πιτσιρίκος, ό.π., σελ. 89.

¹⁰⁴ Α. Ρήγας, Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο Σύμφωνο Συμβίωσης Ν 3719/2008 (κεφάλαιο πρώτο – άρθρα 1-13), ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009, σελ. 31.

¹⁰⁵ Άρθρο 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015

¹⁰⁶ Άρθρο 7 παρ. 2 του ν. 4356/2015

¹⁰⁷ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 26.

¹⁰⁸ Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ..., σελ. 78.

ασφάλεια των συναλλαγών και η ενίσχυση της οικογενειακής τάξης¹⁰⁹. Η καταχώρηση, τέλος, συνεπάγεται τη δημιουργία κοινής οικογενειακής μερίδας των συντρόφων¹¹⁰.

4. Συμπέρασμα

Συμπερασματικά, διαφορά μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης παρατηρείται στη διαδικασία σύναψής τους. Για την κατάρτιση του γάμου ο νομοθέτης δίνει τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ του πολιτικού και του θρησκευτικού τύπου. Αντίθετα, στο σύμφωνο συμβίωσης προβλέπεται μοναδικός τύπος, ο συμβολαιογραφικός. Οι σχετικές διατάξεις, μάλιστα, αναδεικνύουν τον πανηγυρικό και δημόσιο χαρακτήρα του γάμου και την ιδιωτικότητα του συμφώνου συμβίωσης.

IV. Οι περιουσιακές σχέσεις στο πλαίσιο του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης

1. Εισαγωγή

Στο πεδίο των μεικτών και περιουσιακών σχέσεων των συντρόφων αναδεικνύεται η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, σε αντίθεση με τον γάμο, ο οποίος χαρακτηρίζεται πατερναλιστικός. Στο ίδιο πλαίσιο, παρατηρείται διαφορά στο κληρονομικό δίκαιο, αφού αναγνωρίζεται στους συντρόφους η δυνατότητα εκ των προτέρων παραίτησης, δηλαδή κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, από την νόμιμη μοίρα, κάτι που δεν επιτρέπεται να γίνει από τους συζύγους.

Προκειμένου να αναδειχθεί η εν λόγω διαφορά των δύο θεσμών, στις ενότητες, που ακολουθούν, θα αναλυθούν οι σχετικές διατάξεις του ν. 4356/2015, σε σύγκριση με αυτές, που εφαρμόζονται στον γάμο.

2. Το άρθρο 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015, οι μη προσωπικές σχέσεις των συντρόφων διέπονται αναλογικά από τις διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από τον γάμο, εκτός αν τα συμβαλλόμενα μέρη τις ρυθμίσουν διαφορετικά κατά τη σύναψη του συμφώνου βάσει των αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης. Έτσι, οι περιουσιακές και μεικτές σχέσεις των συντρόφων διέπονται από τα άρθρα 1389 επ. ΑΚ. Εξαιρέση αποτελεί η περίπτωση, όπου έχει συμφωνηθεί διαφορετικά από τα μέρη.

Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι κατά την άποψη του κ. Απ. Γεωργιάδη¹¹¹ τα μέρη δεν μπορούν να αποκλίνουν από τις διατάξεις εκείνες, που ρυθμίζουν τις σχέσεις των συζύγων και αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο για τους τελευταίους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα άρθρα 1389 και 1396 ΑΚ. Η άποψη αυτή

¹⁰⁹ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 26.

¹¹⁰ Εφαρμόζονται αναλογικά οι δημοτολογικές διατάξεις για τους συζύγους και τα τέκνα τους, σύμφωνα με το άρθρο 1^Α του ΠΔ 497/1991, όπως τροποποιήθηκε δυνάμει του άρθρου 56 παρ. 4 του ν. 4356/2015.

¹¹¹ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 444.

δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή, καθώς καθιστά άνευ ουσίας την εξαίρεση του άρθρου 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015, που προβλέπει τη δυνατότητα των συντρόφων να ρυθμίζουν διαφορετικά τις μη προσωπικές τους σχέσεις. Κατά τον γράφοντα, η ουσία της διάταξης έγκειται στο ότι επιτρέπει στους συντρόφους να παρεκκλίνουν από τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του ΑΚ. Δηλαδή, φαίνεται ότι σκοπός του εν λόγω εδαφίου είναι να ενδοτικοποιήσει τις επίμαχες διατάξεις υπέρ των συντρόφων. Αυτό συνάδει με το πνεύμα του ν. 4356/2015 και το γεγονός ότι αυτός δίνει έμφαση στην ιδιωτική αυτονομία των μερών. Η σκέψη αυτή επιβεβαιώνεται και από την αιτιολογική έκθεση του ν. 4356/2015, σύμφωνα με την οποία «Στο άρθρο 5 ρυθμίζονται οι σχέσεις των μερών. ... Σε αυτές τις μη προσωπικές σχέσεις καθιερώνεται με έντονο τρόπο η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, καθώς ορίζεται ότι ναι μεν εφαρμόζονται και εδώ αναλόγως οι αντίστοιχες διατάξεις για τις σχέσεις των μερών από τον γάμο, προβλέπεται όμως παραπέρα ότι τα μέρη έχουν τη δυνατότητα να ρυθμίσουν τις σχέσεις αυτές με συμφωνία τους κατά την κατάρτιση του συμφώνου...». Η άποψη ότι οι σύντροφοι δεν μπορούν να παρεκκλίνουν από τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις, που εφαρμόζονται στις μη προσωπικές σχέσεις των συζύγων, καθιστά ανενεργή την εξαίρεση του άρθρου 5 παρ. 2 ν. 4356/2015 και οδηγεί απλώς στην αναλογική εφαρμογή των πρώτων ως έχουν στο σύμφωνο συμβίωσης. Αυτό, όμως, ορίζεται ήδη στο πρώτο μέρος του άρθρου 5 παρ. 2 ν. 4356/2015.

Επομένως, συνάγεται ότι η εφαρμογή των διατάξεων, που ρυθμίζουν τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, αποτελεί ενδοτικό δίκαιο. Έτσι, στο άρθρο 5 παρ. 2 εκδηλώνεται η θεμελιώδης αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας και αναδεικνύεται ο δικαιοπρακτικός χαρακτήρας του συμφώνου, που αποτελεί θεσμό αυτορρυθμισμού του βίου δύο ελευθέρων και ώριμων προσώπων¹¹², σε αντίθεση με τον γάμο, ο οποίος είναι πατερναλιστικός.

Σημειώνεται δε ότι η ιδιωτική αυτονομία των μερών δεν είναι ανεξέλεγκτη. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ν. 4356/2015, αυτή οριοθετείται από τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης. Υποστηρίζεται ότι η αναφορά στις αρχές αυτές είναι μάλλον περιττή, διότι η συμφωνία των μερών ελέγχεται σε κάθε περίπτωση βάσει των γενικών ρητρών των άρθρων 174, 178-179, 281 και 288 ΑΚ¹¹³. Αντίλογος στη θέση αυτή αποτελεί το γεγονός ότι ο έλεγχος αυτός προϋποθέτει τη συγκεκριμενοποίηση των τελευταίων ρητρών. Η συγκεκριμενοποίηση αυτή επιτυγχάνεται με την εφαρμογή των αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης. Έτσι, ο ρόλος τους είναι επικουρικός¹¹⁴.

Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω οι σύντροφοι υποχρεούνται να συνεισφέρουν από κοινού για την αντιμετώπιση των οικογενειακών τους αναγκών, σύμφωνα με το αναλογικά εφαρμοζόμενο άρθρο 1389 ΑΚ. Εφόσον δεν έχει συμφωνηθεί διαφορετικά, ο καθένας συνεισφέρει ανάλογα με τις δυνάμεις του και το μέτρο της συνεισφοράς προσδιορίζεται επί τη βάση των εκάστοτε συνθηκών της οικογενειακής ζωής. Στην εν λόγω υποχρέωση, όπως ορίζεται στο αναλογικά εφαρμοζόμενο άρθρο 1390 ΑΚ, περιλαμβάνεται η αμοιβαία υποχρέωση των συντρόφων για διατροφή, η κοινή υποχρέωση για διατροφή των τέκνων τους και εν

¹¹² Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 47.

¹¹³ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 48· Κ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 11-12.

¹¹⁴ Μ. Ευ. Ζ. Γερασοπούλου, ό.π., σελ. 233-235.

γένει η συμβολή στη λειτουργία του κοινού οίκου. Επίσης, με αναλογική εφαρμογή του άρθρου 1397 ΑΚ, η κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης δεν μεταβάλλει την περιουσιακή κατάσταση των συντρόφων, εφαρμόζεται δηλαδή η αρχή της περιουσιακής αυτοτέλειας. Επιπλέον, εφαρμόζεται το τεκμήριο του άρθρου 1398 παρ. 2 ΑΚ, οπότε τα κινητά, που βρίσκονται στην κατοχή ή την νομή και των δύο συντρόφων, θεωρείται ότι στις μεταξύ τους σχέσεις ανήκουν και στους δύο κ.ά.. Επισημαίνεται δε ότι τα συμβαλλόμενα μέρη δύνανται να ρυθμίσουν διαφορετικά τα εν λόγω ζητήματα κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, δηλαδή με το συμβολαιογραφικό έγγραφο του συμφώνου.

Αναλογικά εφαρμόζεται και το άρθρο 1398 παρ. 1. Ωστόσο, ζήτημα δημιουργείται σχετικά με τη δυνατότητα των συντρόφων να αποκλίνουν από αυτό. Κατά την ορθότερη άποψη¹¹⁵, τα συμβαλλόμενα μέρη δύνανται να συμφωνήσουν διαφορετικά, ωστόσο η συμφωνία ισχύει αποκλειστικά στις μεταξύ τους σχέσεις και δεν αντιστασεται έναντι των δανειστών τους. Η εν λόγω άποψη στηρίζεται στο γεγονός ότι η δικαιολογητική βάση της διάταξης του άρθρου 1398 παρ. 1, δηλαδή η ασάφεια ως προς την κατάσταση των κινητών πραγμάτων, που δημιουργείται στο πλαίσιο του γάμου, υφίσταται και στο σύμφωνο συμβίωσης. Επίσης, η περιορισμένη ισχύς μιας τέτοιας συμφωνίας δικαιολογείται από το γεγονός ότι δεν θα ήταν εύλογο η νομική κατάσταση τρίτων να μεταβάλλεται από αυτήν, χωρίς οι ίδιοι να έχουν συμμετάσχει στη διαμόρφωσή της.

Αναλογικής εφαρμογής τυγχάνουν και οι διατάξεις των άρθρων 1391 έως 1395 ΑΚ¹¹⁶. Αυτό γίνεται δεκτό, παρότι εκφράστηκε σχετική επιφύλαξη¹¹⁷, καθώς διάσταση είναι δυνατόν να υπάρξει και στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, λαμβάνοντας υπόψη ότι για την μονομερή λύση του απαιτείται η παρέλευση τριμήνου από την επίδοση εξώδικης πρόσκλησης για τη λύση του με συμφωνία των μερών, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του ν. 4356/2015. Τέλος, εφαρμόζεται αναλογικά και το άρθρο 1396 ΑΚ, κατά το οποίο οι σύντροφοι ευθύνονται κατά την εκπλήρωση των αμοιβαίων υποχρεώσεών τους με μέτρο την επιμέλεια, που δείχνουν στις προσωπικές τους σχέσεις. Και οι διατάξεις αυτές τελούν υπό την επιφύλαξη του άρθρου 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015.

A. Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα

Αναλογικής εφαρμογής τυγχάνει και το άρθρο 1400 ΑΚ, δυνάμει του άρθρου 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015. Πρόκειται για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, η οποία γεννάται μετά την ακύρωση ή λύση του συμφώνου συμβίωσης υπέρ του συντρόφου, ο οποίος συνέβαλλε στην αύξηση της περιουσίας του άλλου. Εισάγεται, επίσης, μαχητό τεκμήριο κατά το οποίο η συμβολή ανέρχεται στο ένα τρίτο της αύξησης. Το τεκμήριο αυτό δεν καταλαμβάνει μόνο το ποσοστό της συμβολής, αλλά

¹¹⁵ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 51· Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση ..., σελ. 171-172· Γ. Λέκκας, σε Απ. Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 1398 αρ. 1-2, 11.

¹¹⁶ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 51-52.

¹¹⁷ Κατά τον Π. Νικολόπουλο διακοπή της συμβίωσης δεν υπάρχει στο σύμφωνο συμβίωσης. βλ. σχετικό σχόλιο στη δημόσια Διαβούλευση για το σχέδιο νόμου «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις», διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=6148-comments>.

και την ίδια τη συμβολή, υπό την έννοια ότι ο δικαιούχος σύντροφος δεν χρειάζεται να την αποδείξει¹¹⁸. Δεδομένου ότι πρόκειται για αξίωση, που εντάσσεται στις περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων, αυτοί μπορούν να συμφωνήσουν διαφορετικά κατά την κατάρτιση του συμφώνου, κατά το άρθρο 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015. Βέβαια, παραίτηση δεν νοείται πριν από τη γέννηση της αξίωσης, όπως ορίζεται ρητά στο τελευταίο εδ. του άρθρου 5 παρ. 2 του ν. 4356/2015. Κατά την αιτιολογική έκθεση «η πρόβλεψη αυτή στηρίζεται στη σκέψη ότι η ρύθμιση για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα αποτελεί έντονη έκφραση της αρχής της ισότητας, έτσι ώστε τα μέρη του συμφώνου συμβίωσης να μην μπορούν να τροποποιούν τους όρους της αξίωσης, αλλά να μην μπορούν να παραιτηθούν ολοσχερώς από αυτήν πριν από τη γέννησή της.».

Προϋπόθεση για τη θεμελίωση της αξίωσης πέρα από τη συμβολή στην αύξηση της περιουσίας του άλλου συντρόφου, αποτελεί η λύση ή η αμετάκλητη ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης. Επίσης, με αναλογική εφαρμογή του άρθρου 1400 παρ. 2 η αξίωση γεννιέται και με τη συμπλήρωση τριετούς διάστασης. Τέλος, εφαρμόζονται αναλογικά τα άρθρα 1401, 1402 και 1262 παρ. 4 ΑΚ.

3. Το άρθρο 8 του ν. 4356/2015

Με το άρθρο 8 εδ. α' του ν. 4356/2015 εξομοιώνεται το κληρονομικό δικαίωμα του συντρόφου με αυτό του συζύγου, αφού ορίζεται ότι στην περίπτωση αυτή εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις του ΑΚ.

Η διαφορά, όμως, έγκειται στο γεγονός ότι οι σύντροφοι, σύμφωνα με το άρθρο 8 εδ. β', δύνανται κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης να παραιτηθούν από την νόμιμη μοίρα. Η εν λόγω παραίτηση πρέπει να υποβληθεί σε συμβολαιογραφικό τύπο και να αποτελεί περιεχόμενο του συμφώνου, αφού κατά το γράμμα του άρθρου 8 εδ. β' του ν. 4356/2015 η παραίτηση λαμβάνει χώρα «κατά την κατάρτιση του συμφώνου»¹¹⁹. Αντίθετα, στο πλαίσιο του γάμου, γίνεται δεκτό ότι παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας κατά το άρθρο 1826 ΑΚ είναι έγκυρη μόνο μετά την επαγωγή. Στην πραγματικότητα πρόκειται για παραίτηση από το δικαίωμα επίκλησης της σχετικής ακυρότητας της διαθήκης, η οποία προσέβαλε την νόμιμη μοίρα του κληρονόμου¹²⁰.

Σημειώνεται ότι η διάταξη του άρθρου 8 εδ. β' αποτελεί εκδήλωση της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας, που διαπνέει το σύμφωνο συμβίωσης, και αναδεικνύει το στοιχείο της αυτορρύθμισης. Η νομοθετική αυτή επιλογή ήταν αποτέλεσμα της έντονης κριτικής, που ασκήθηκε στο αντίστοιχο άρθρο του προϊσχύσαντος ν. 3719/2008, κατά την οποία το τελευταίο καθιστούσε λιγότερο ελκυστικό το σύμφωνο συμβίωσης και

¹¹⁸ Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται από το γράμμα του άρθρου 1400 ΑΚ, ιδίως δε από το τελ. εδ. του εν λόγω άρθρου: «[...] εκτός αν αποδειχθεί μεγαλύτερη ή μικρότερη ή καμία συμβολή». Αντίθετα: Π. Νικολόπουλος, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα των συζύγων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1993, σελ. 130 επ.· Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση ..., σελ. 200-201.

¹¹⁹ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 68· Ο ίδιος, Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν 4356/2015), ΕφΑΔΠολΔ 11/2015, σελ. 951.

¹²⁰ Απ. Γεωργιάδης, Εγχειρίδιο Κληρονομικού Δικαίου, Π.Ν. Σάκκουλας, 2014, σελ. 260-261· ΑΠ 1578/2007· ΕφΛαρ 408/2020.

υπονόμευε την νόμιμη μοίρα, από την στιγμή, που την απένειμε και σε πρόσωπα, που συνδέονται με πιο χαλαρές σχέσεις¹²¹.

4. Συμπέρασμα

Διαφορά μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης εντοπίζεται στις περιουσιακές σχέσεις των μερών και στην νόμιμη μοίρα. Ειδικότερα, ενώ στον γάμο οι περιουσιακές και κληρονομικές σχέσεις των συντρόφων διέπονται καταρχήν από κανόνες αναγκαστικού δικαίου, στο σύμφωνο συμβίωσης ο νομοθέτης δίνει προβάδισμα στην ιδιωτική αυτονομία των συντρόφων.

V. Η λύση του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης

1. Εισαγωγή

Η διαδικασία λύσης του γάμου με αυτήν για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης διαφέρει. Ειδικότερα, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω εκτενέστερα, ο γάμος λύνεται με διαζύγιο. Αυτό είναι είτε συναινετικό, οπότε η λύση επέρχεται με την κατάρτιση από τα μέρη συμβολαιογραφικής πράξης, είτε κατ' αντιδικία, όπου ο γάμος λύνεται με την παρέμβαση του δικαστηρίου και την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης. Στην περίπτωση αυτή το δικαστήριο εξετάζει τη συνδρομή συγκεκριμένων λόγων διαζυγίου. Αντίθετα, το σύμφωνο συμβίωσης είναι ελευθέρως διαλυτό και ο ν. 4356/2015 προβλέπει ότι αυτό λύνεται είτε με συμφωνία των μερών είτε μονομερώς. Επιπλέον, η λύση του συμφώνου – σε αντίθεση με τον γάμο – είναι αναιτιολόγητη. Πρόκειται, για μία από τις σπουδαιότερες διαφορές, που διακρίνει το σύμφωνο συμβίωσης από τον γάμο.

Προκειμένου, λοιπόν, να γίνει αντιληπτή η εν λόγω διαφορά, στις ενότητες που ακολουθούν θα περιγραφούν οι επιμέρους τρόποι λύσης τόσο του γάμου όσο και του συμφώνου συμβίωσης.

2. Η λύση του γάμου

Σύμφωνα με το άρθρο 1438 ΑΚ, ο γάμος λύνεται με διαζύγιο. Καθιερώνεται με αυτόν τον τρόπο η αρχή του διαλυτού του γάμου¹²². Με διαζύγιο λύνεται και ο άκυρος ή ακυρώσιμος γάμος¹²³, όχι όμως ο ανυπόστατος, διότι θεωρείται ότι αυτός δεν έχει τελεστεί, αφού δεν παράγει κανένα έννομο αποτέλεσμα. Δεδομένου ότι η ακύρωση του γάμου ενεργεί αναδρομικά, ενώ η λύση του με διαζύγιο για το μέλλον, γάμος ο οποίος έχει λυθεί με διαζύγιο μπορεί στη συνέχεια να ακυρωθεί, προκειμένου να ανατραπούν τα αποτελέσματα, που έχουν δημιουργηθεί. Το αντίστροφο, βέβαια, δεν είναι δυνατό.

¹²¹ Β. Περάκη, ό.π., σελ. 208 επ.· Ι. Κονδύλη, Σύμφωνο Συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔΠολΔ 1/2009, σελ. 36 – 41.

¹²² Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 325.

¹²³ Υπό την προϋπόθεση ότι δεν έχει ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση.

Με το άρθρο 1438 ΑΚ καθιερώνονται δύο μορφές λύσης του γάμου. Η πρώτη μορφή είναι το διαζύγιο με αντιδικία, το οποίο προϋποθέτει την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης. Αυτό εξυπηρετεί την ασφάλεια δικαίου και διασφαλίζει εχέγγυα σταθερότητας σε υποθέσεις έντονα προσωπικής φύσεως. Μάλιστα, η τυπικότητα της λύσης του γάμου με διαζύγιο αποτελεί κανόνα αναγκαστικού δικαίου, που δεν μπορεί να παρακαμφθεί με αντίθετη συμφωνία των εμπλεκόμενων προσώπων. Η δεύτερη μορφή λύσης του γάμου αποτελεί το συναινετικό διαζύγιο, το οποίο λαμβάνει χώρα με την κατάρτιση συμβολαιογραφικής πράξης ή με κοινή ψηφιακή δήλωση των μερών, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 1441 ΑΚ.

A. Το κατ' αντιδικία διαζύγιο

Το διαζύγιο κατ' αντιδικία του άρθρου 1438 ΑΚ λαμβάνει χώρα, όταν οι σύζυγοι δεν συμφωνούν στη λύση του γάμου, γι' αυτό ένας εξ αυτών καταφεύγει στο δικαστήριο με αγωγή διαζυγίου, επικαλούμενος συγκεκριμένους λόγους διαζυγίου.

Σύμφωνα με τα άρθρα 1439 και 1440 ΑΚ, οι λόγοι διαζυγίου είναι ο κλονισμός της συζυγικής σχέσης από λόγο που άπτεται είτε του προσώπου του εναγόμενου είτε και των δύο, δηλαδή ενάγοντος και εναγόμενου, ο οποίος είναι τόσο ισχυρός, ώστε βάσιμα η συνέχιση της έγγαμης σχέσης να είναι αφόρητη για τον ενάγοντα¹²⁴, η διετής διάσταση των συζύγων χωρίς να ενδιαφέρει στο πρόσωπο τίνος άπτεται ο λόγος του κλονισμού¹²⁵ της σχέσης, και η κήρυξη του συζύγου σε αφάνεια. Αντίστοιχοι λόγοι δεν προβλέπονται στο σύμφωνο συμβίωσης.

B. Το συναινετικό διαζύγιο

Σύμφωνα με το άρθρο 1441 ΑΚ, για την συναινετική λύση του γάμου, απαιτούνται τρία στοιχεία: συμφωνία των συζύγων για τη λύση του γάμου, συμφωνία των συζύγων για τα ανήλικα παιδιά τους, εφόσον υφίστανται, και, τέλος, συμβολαιογραφική πράξη.

Ειδικότερα, γίνεται δεκτό ότι η συμφωνία των συζύγων για τη λύση του γάμου έχει δικαιοπρακτικό χαρακτήρα¹²⁶, δεδομένου ότι, πλέον, δεν εκδίδεται δικαστική απόφαση. Έτσι, οι σύζυγοι εκφράζουν δηλώσεις βουλήσεως, που σκοπό έχουν τη λύση της έγγαμης σχέσης και καταρτίζουν προς τούτο σύμβαση.

Σχετικά με τη δικαιοπρακτική ικανότητα των συζύγων για τη συναινετική λύση του γάμου, γίνεται δεκτό ότι δεν εφαρμόζονται οι γενικές διατάξεις του ΑΚ, αλλά οι ειδικές διατάξεις περί ικανότητας τέλεσης γάμου¹²⁷. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργείται

¹²⁴ Κατά το άρθρο 1439 ΑΚ τεκμήρια κλονισμού του γάμου αποτελούν η διαγαμία, η μοιχεία, η εγκατάλειψη του ενάγοντος, η επιβουλή της ζωής του από τον εναγόμενο, η άσκηση ενδοοικογενειακής βίας.

¹²⁵ Στην περίπτωση αυτή, μάλιστα, δεν έχει σημασία η ύπαρξη κλονισμού, υπό την έννοια ότι το δικαστήριο υποχρεούται να λύσει τον γάμο, εφόσον διαπιστωθεί διετής διάσταση των συζύγων. Βλ. Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 329.

¹²⁶ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 405· Κ. Δ. Παντελίδου, Το Διαζύγιο και οι Συνέπειές του. Ενημέρωση με τους Ν. 4800/2021 και Ν. 4842/2021, Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σελ. 169.

¹²⁷ Κ. Δ. Παντελίδου, Το διαζύγιο ..., σελ. 170.

το ερώτημα τι συμβαίνει στην περίπτωση που μετά τη σύναψη του γάμου οι σύζυγοι έχουν τεθεί σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση ή σε μερική στερητική δικαστική συμπαράσταση, που καταλαμβάνει το συναινετικό διαζύγιο, κατά το άρθρο 1351 ΑΚ σε συνδυασμό με τα άρθρα 128 και 129 αρ. 2 ΑΚ αντίστοιχα. Κατά μία άποψη, εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις των άρθρων 1682 εδ. 1 και 1621 παρ.1 εδ. 1 ΑΚ, ώστε οι σύζυγοι να έχουν τη δυνατότητα να λύσουν συναινετικά τον γάμο τους με δικαστικό συμπαραστάτη, έχοντας λάβει άδεια από το εποπτικό συμβούλιο, αποφεύγοντας έτσι την εικονική αντιδικία ενώπιον του δικαστηρίου¹²⁸. Κατά την αντίθετη άποψη, η συναινετική λύση του γάμου έχει έντονα προσωποπαγή χαρακτήρα και αποτελεί εκδήλωση της προσωπικής ελευθερίας των συζύγων. Έτσι, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί η παρέμβαση τρίτου¹²⁹.

Επίσης, στην περίπτωση της επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης, που αφορά στο συναινετικό διαζύγιο, μπορεί να εφαρμοστεί το άρθρο 1352 ΑΚ, οπότε η λύση του γάμου επέρχεται, εφόσον συναινέσει ο δικαστικός συμπαραστάτης. Αν αυτός αρνηθεί, τότε το δικαστήριο δύναται να δώσει άδεια για τη συναινετική λύση του γάμου, εφόσον κάτι τέτοιο επιβάλλεται από το συμφέρον του συμπαραστατούμενου. Υποστηρίζεται, όμως, ότι ορθότερο είναι να εφαρμοστούν αναλογικά οι διατάξεις του διαζυγίου κατ' αντιδικία, και δη το άρθρο 594 ΚΠολΔ¹³⁰, κατά το οποίο δεν απαιτείται η συγκατάθεση του δικαστικού συμπαραστάτη¹³¹.

Τέλος, η συμφωνία για τη λύση του γάμου δεν επιδέχεται αίρεσης ή προθεσμίας, όπως προκύπτει και από την αρχή να μην παραμένουν εκκρεμείς οι προσωπικές καταστάσεις¹³². Όρος της συμφωνίας, που εισαγάγει αίρεση ή προθεσμία, θεωρείται ότι αναιρεί τη συναίνεση¹³³. Σημειώνεται, επίσης, ότι δεν χωρεί εικονικότητα, γεγονός που συνεπάγεται την μην επέλευση ακυρότητας¹³⁴.

Σύμφωνα με το άρθρο 1441 παρ. 2 εδ. 1 ΑΚ, που σκοπό έχει την προστασία του συμφέροντος των παιδιών, η συμφωνία για τα ανήλικα παιδιά, εφόσον υπάρχουν, πρέπει να ρυθμίζει την κατανομή της γονικής μέριμνας (ιδίως την επιμέλεια), τον τόπο διαμονής τους, τον γονέα με τον οποίο θα διαμένουν, την επικοινωνία με τον έτερο γονέα, και τη διατροφή τους. Η εν λόγω συμφωνία λήγει με την πάροδο διετίας ή νωρίτερα, εφόσον ένας από τους γονείς δηλώσει ότι δεν επιθυμεί τη συνέχιση της συμφωνίας ή εφόσον τα παιδιά εντωμεταξύ ενηλικιωθούν.

Σημειώνεται ότι η συμφωνία για την επιμέλεια καταρτίζεται μόνο στην περίπτωση που αυτή ασκείται και από τους δύο γονείς και δεν έχει ήδη ρυθμιστεί ειδικά. Το ίδιο ισχύει και για τη συμφωνία ως προς την επικοινωνία. Η υποχρέωση συμφωνίας για την επικοινωνία υφίσταται και στην περίπτωση που εκπέσει ο ένας

¹²⁸ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 406· Η ίδια, Το συναινετικό διαζύγιο μετά τον Ν. 4509/2017, ΕφΑΔΠολΔ 3/2018, σελ. 231.

¹²⁹ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 356.

¹³⁰ Το ίδιο γίνεται δεκτό και στην περίπτωση των ανηλίκων.

¹³¹ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 406· Κ. Δ. Παντελίδου, Το Διαζύγιο ..., σελ. 170· Α. Δανηλάτου σε Ν. Λεοντή, Ερμηνεία ΑΚ 2^{ος} Τόμος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, άρθρο 1441, σελ. 3308.

¹³² Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 407.

¹³³ ΕφΛαρ 565/2000· ΕφΘεσ 2512/2003.

¹³⁴ Απ. Σοφιαλίδης/Π. Κορνηλάκης, Το συναινετικό διαζύγιο: προβλήματα ερμηνείας και εφαρμογής του άρθρου 1441 ΑΚ, Αρμ 1983, σελ. 849.

γονέας από τη γονική μέριμνα και δεν έχει εκδοθεί δικαστική απόφαση, που να ρυθμίζει το εν λόγω δικαίωμα. Για το σκέλος της συμφωνίας, που αφορά στη διατροφή, πρέπει να αναφερθεί ότι δεν μπορεί να έχει ως περιεχόμενο την παραίτηση από αυτήν, διότι το άρθρο 1499 ΑΚ είναι κανόνας δημοσίας τάξεως¹³⁵.

Αναφορικά με τη δικαιοπρακτική ικανότητα, γίνεται δεκτό ότι απαιτείται η ίδια ειδική δικαιοπρακτική ικανότητα της συμφωνίας για τη λύση του γάμου. Επίσης, ούτε η συμφωνία για τα παιδιά επιδέχεται αίρεση ή προθεσμία και δεν χωρεί εικονικότητα.

Επιπλέον, για την επέλευση του επιδιωκόμενου εννόμου αποτελέσματος, δηλαδή της λύσης του γάμου, απαιτείται η υποβολή των έγγραφων συμφωνιών (και των ειδικών πληρεξουσίων των δικηγόρων, όπου αυτό απαιτείται) σε συμβολαιογράφο της επιλογής των συζύγων, από τον οποίο επικυρώνονται και συντάσσεται η συμβολαιογραφική πράξη λύσης του γάμου. Οι σύζυγοι διαθέτουν, μάλιστα, χρονικό διάστημα περίσκεψης διάρκειας 10 ημερών. Με την πάροδο της εν λόγω προθεσμίας οι σύζυγοι και οι πληρεξούσιοι δικηγόροι υπογράφουν την συμβολαιογραφική πράξη λύσης του γάμου.

Τέλος, στοιχείο του ενεργού της λύσης αποτελεί η κατάθεση της συμβολαιογραφικής πράξης λύσης του γάμου στο ληξιαρχείο, όπου έγινε η καταχώρηση της πράξης σύστασής του, σύμφωνα με το άρθρο 1441 παρ. 5 ΑΚ. Δεν προβλέπεται προθεσμία για την κατάθεση, οπότε αυτή μπορεί να γίνει οποτεδήποτε, από οποιονδήποτε από τους συζύγους ή από τρίτον, που φέρει ειδικό πληρεξούσιο¹³⁶. Σημειώνεται δε ότι σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ. 4 του ν. 4509/2017, σε περίπτωση που έχει τελεστεί θρησκευτικός γάμος, απαιτείται και η πνευματική του λύση. Αυτή, όμως, κατά την ορθότερη άποψη, η οποία στηρίζεται στο γράμμα του άρθρου 1441 παρ. 5 ΑΚ, δεν αποτελεί όρο του ενεργού του συναινετικού διαζυγίου¹³⁷.

3. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, χαρακτηριστικό γνώρισμα του συμφώνου συμβίωσης είναι ότι λύνεται ελεύθερα, σε αντίθεση με τον γάμο. Βέβαια, αυτό δέχθηκε έντονη κριτική, ήδη από τη θέσπιση του συμφώνου με τον προϊσχύσαντα ν. 3719/2008. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι η επιλογή αυτή του νομοθέτη έρχεται σε αντίθεση με την μονιμότητα και τη σταθερότητα, που χαρακτηρίζει μια συμβίωση, και ενισχύει τις ανεύθυνες επιλογές και τις ευκαιριακές σχέσεις¹³⁸. Οι παρατηρήσεις αυτές λήφθηκαν υπόψη από τον νομοθέτη. Πλέον, η λύση του συμφώνου δεν παρουσιάζει την ευκολία του παρελθόντος, παραμένει, παρ' όλα αυτά, δυνατή η πρόκλησή της (της λύσης) με μονομερή αναιτιολόγητη δήλωση.

¹³⁵ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 414.

¹³⁶ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 368.

¹³⁷ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., ίδια σελ..

¹³⁸ Κ. Δ. Παντελίδου, Κριτικές παρατηρήσεις ..., σελ. 388. Αντίθετοι οι Θ. Παπαχρίστου, Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; (Αντίλογος στις κριτικές παρατηρήσεις), ΕφΑΔΠολδ, 4/2008, σελ. 393, και Χ. Σταμπέλου, Λύση του Συμφώνου Συμβίωσης - Τεκμήριο Πατρότητας, ΕφΑΔΠολδ, 1/2009, σελ. 14.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1 του ν. 4356/2015 «*Το σύμφωνο συμβίωσης λύνεται: α) με συμφωνία των μερών, που γίνεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο, β) με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, εφόσον έχει επιδοθεί προηγουμένως με δικαστικό επιμελητή πρόσκληση για συναινετική λύση στο άλλο μέρος και έχουν παρέλθει τρεις (3) μήνες από την επίδοση και γ) αυτοδικαίως, αν συναφθεί γάμος μεταξύ των μερών.*».

A. Η λύση με συμφωνία των συμβαλλόμενων μερών

Το σύμφωνο συμβίωσης λύνεται με αυτοπρόσωπη συμφωνία των μερών¹³⁹, που υποβάλλεται στον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου. Στην παράγραφο 2 του άρθρου 7 του ν. 4356/2015 ορίζεται ότι η λύση επέρχεται με την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου, στον ληξιαρχο όπου έχει καταχωρηθεί και η συστατική συμφωνία των μερών. Η ρύθμιση αυτή εξυπηρετεί λόγους δημοσιότητας. Ως προς τη δικαιοπρακτική ικανότητα, που απαιτείται για τη λύση του συμφώνου, κατά μια άποψη πρέπει να είναι πλήρης, όπως ορίζει το άρθρο 2 παρ. 1 του ν. 4356/2015¹⁴⁰. Κατά άλλη άποψη, αρκεί η μερική δικαιοπρακτική ικανότητα¹⁴¹.

B. Η μονομερής λύση

Το σύμφωνο συμβίωσης λύνεται, επίσης, με μονομερή δήλωση. Αυτή η δυνατότητα αναδεικνύει τον δικαιοπρακτικό χαρακτήρα του συμφώνου, έναντι του γάμου, που έχει κατά βάση θεσμικό και πατερναλιστικό χαρακτήρα¹⁴².

Για να λυθεί μονομερώς το σύμφωνο συμβίωσης πρέπει να ακολουθηθεί η διαδικασία του άρθρου 7 παρ. 1. Ειδικότερα, πρέπει να επιδοθεί με δικαστικό επιμελητή πρόσκληση από το ένα μέρος στο έτερο για συναινετική λύση του συμφώνου. Εφόσον παρέλθουν 3 μήνες από την επίδοση, ο επιθυμών τη λύση μπορεί να προβεί σε σχετική μονομερή δήλωση, η οποία υποβάλλεται - επί ποινή ακυρότητας - σε συμβολαιογραφικό τύπο. Η εν λόγω μονομερής δήλωση γίνεται αυτοπροσώπως και χωρίς αίρεση. Ως προς τη δικαιοπρακτική ικανότητα του δηλούντος υποστηρίζεται ότι αρκεί να είναι μερική, διότι διαφορετικά ο τελών υπό μερική δικαστική συμπαράσταση, παραδείγματος χάριν, δεν θα μπορούσε να αποδεσμευτεί από το σύμφωνο συμβίωσης¹⁴³.

Η διαδικασία αυτή διαφέρει από την αντίστοιχη του προϊσχύσαντος ν. 3719/2008. Στο προηγούμενο καθεστώς¹⁴⁴ δεν προβλεπόταν η προηγούμενη επίδοση πρόσκλησης ούτε η παρέλευση προθεσμίας. Αρκούσε η εκ των υστέρων κοινοποίηση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου λύσης του συμφώνου. Η διαδικασία

¹³⁹ Η με κοινή ψηφιακή δήλωση, που υποβάλλεται από τα μέρη.

¹⁴⁰ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 38.

¹⁴¹ Θ. Παπαχρίστου σε Παπαχρίστου, Κουμουτζή, Τσούκα, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: Ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν.3719/2008, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2009, σελ. 27.

¹⁴² Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 37.

¹⁴³ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 40. Σύμφωνοι (υπό το παλαιό καθεστώς) Θ. Παπαχρίστου σε Παπαχρίστου, Κουμουτζή, Τσούκα, ό.π., σελ. 28 και Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ ..., σελ. 179.

¹⁴⁴ Άρθρο 4 παρ. 1 του προϊσχύσαντος ν. 3719/2008

αυτή, παρότι οδηγούσε σε άμεση λύση, είχε ως αποτέλεσμα τον αιφνιδιασμό του άλλου μέρους. Προς αποτροπή, λοιπόν, αιφνιδιασμού, αλλά και με σκοπό την προστασία των οικογενειακών σχέσεων, που δημιουργούνται με τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, και των συμφερόντων του ετέρου συντρόφου, ο νομοθέτης επέλεξε να θέσει τους ανωτέρω περιγραφόμενους φραγμούς, δηλαδή την επίδοση πρόσκλησης και την παρέλευση 3 μηνών από αυτήν.

Σημειώνεται ότι, όπως υπό το παλαιό έτσι και υπό το υφιστάμενο καθεστώς, η μονομερής λύση του συμφώνου είναι αναιτιολόγητη, δηλαδή ο δηλών δεν απαιτείται να επικαλεστεί ορισμένο λόγο. Βέβαια, δεδομένου ότι πρόκειται για διαπλαστικό δικαίωμα, η άσκησή του ελέγχεται βάσει του άρθρου 281 ΑΚ.

Τέλος, και στην περίπτωση της μονομερούς λύσης απαιτείται η κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στον ληξίαρχο, όπου καταχωρήθηκε και η σύσταση, προκειμένου να λυθεί το σύμφωνο συμβίωσης.

4. Συμπέρασμα

Με βάση τα ανωτέρω, σημαντική διαφορά μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης εντοπίζεται και στη διαδικασία λύσης τους. Η λύση του γάμου επέρχεται είτε με συμφωνία των μερών, είτε με διαζύγιο, που απαγγέλλεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, οπότε απαιτείται η συνδρομή συγκεκριμένων λόγων. Το σύμφωνο συμβίωσης λύνεται είτε με συμφωνία των μερών είτε με μονομερή δήλωση. Χαρακτηριστικό δε είναι ότι δεν συμμετέχει η δικαστική αρχή και δεν απαιτείται η επίκληση κάποιου λόγου.

VI. Η υιοθεσία

1. Η αδυναμία υιοθεσίας από τους συντρόφους

Μια ακόμη ουσιώδης διαφορά, που διακρίνει το σύμφωνο συμβίωσης από τον γάμο, αποτελεί η αδυναμία κοινής υιοθεσίας από τους συντρόφους, και υιοθεσίας από τον έναν του τέκνου του ετέρου¹⁴⁵.

Η αδυναμία αυτή συνάγεται αφενός από το γεγονός ότι ο ν. 4356/2015 δεν τροποποίησε τις διατάξεις του ΑΚ, που αφορούν στην υιοθεσία, ιδίως δε το άρθρο 1545 ΑΚ, που επιτρέπει την υιοθεσία από περισσότερους, εφόσον αυτοί είναι σύζυγοι, και αφετέρου από το σύνολο των σχετικών με την υιοθεσία διατάξεων, που αναφέρονται αποκλειστικά στους συζύγους¹⁴⁶. Μάλιστα, ο ιστορικός νομοθέτης κατέστησε σαφές ότι δεν θέλησε να αναγνωρίσει την τεκνοθεσία στους ομόφυλους συντρόφους¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Α. Ν. Κουκούλης, Δυνατότητες απόκτησης παιδιών από ομόφυλα ζεύγη στην ελληνική δικαιοταξία, ΕφΑΔΠολΔ, 3/2019, σελ. 282. Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι οι διατάξεις της υιοθεσίας από τους συζύγους εφαρμόζονται αναλογικά στους συντρόφους, υπό την προϋπόθεση ότι είναι ετερόφυλοι. Βλ. και ΜΠρΣύρου 90/2020, η οποία δέχεται την αναλογική εφαρμογή των άρθρων 1546 και 1562 ΑΚ στα πρόσωπα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης.

¹⁴⁶ Γ. Λέκκας, ό.π., σελ. 163.

¹⁴⁷ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 81.

Σημειώνεται ότι το μη επιτρεπτό της υιοθεσίας από πρόσωπα, που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, δεν αντίκειται στο άρθρο 8 ΕΣΔΑ στο μέτρο που ο περιορισμός αυτός ισχύει χωρίς διακρίσεις σε όλους όσους επιλέγουν την εκάστοτε μορφή συμβίωσης, στην οποία εφαρμόζεται η εν λόγω απαγόρευση¹⁴⁸.

Α. Οι επιμέρους διατάξεις του ΑΚ που αφορούν στην υιοθεσία από τους συζύγους

Ο αποκλεισμός των συντρόφων από την υιοθεσία συνάγεται από τις ακόλουθες διατάξεις.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 1545 παρ. 1 εδ. α', η υιοθεσία του ίδιου προσώπου ταυτόχρονα από περισσότερους επιτρέπεται μόνο όταν αυτοί είναι σύζυγοι. Πρόκειται για δύο διακριτές υιοθεσίες, οπότε το ελάττωμα της μίας δεν επηρεάζει την άλλη¹⁴⁹. Επίσης, σύμφωνα με το εδ. β' του ίδιου άρθρου, διαδοχική υιοθεσία του ίδιου προσώπου επιτρέπεται, εφόσον ο δεύτερος υιοθετών είναι σύζυγος του πρώτου υιοθετούντος. Στην περίπτωση αυτή για τη δεύτερη υιοθεσία απαιτείται η συναίνεση του συζύγου και ήδη θετού γονέα, όπως συνάγεται από τον συνδυασμό των άρθρων 1550 παρ. 1 εδ. α' και 1561 παρ. 1 εδ. α' ΑΚ. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 1546 ΑΚ ο έγγαμος δεν δύναται να υιοθετήσει χωρίς τη συναίνεση του συζύγου του. Η συναίνεση αυτή δίνεται αυτοπροσώπως με δήλωση ενώπιον του Πρωτοδίκη χωρίς δημοσιότητα, εκτός αν ο συναινών έχει τη συνήθη διαμονή του στο εξωτερικό, οπότε η δήλωση γίνεται ενώπιον συμβολαιογράφου. Σε περίπτωση, βέβαια, που παρουσιάζεται αδυναμία συναίνεσης εξαιτίας νομικών ή πραγματικών λόγων ή λόγω εκκρεμούς διαζυγίου τότε η υιοθεσία λαμβάνει χώρα και χωρίς αυτήν.

Τέλος, ο ΑΚ καθιερώνει και κάποιες εξαιρέσεις ως προς τις προϋποθέσεις, που πρέπει να πληρούνται για την υιοθεσία, όταν πρόκειται για συζύγους. Ειδικότερα, στο άρθρο 1544 παρ. 1 εδ. β' ορίζεται ότι δεν ισχύει ο οριζόμενος στην παρ. 1 ηλικιακός περιορισμός, εφόσον ο ένας σύζυγος υιοθετεί το θετό τέκνο ή το τέκνο που υιοθετείται από τον έτερο σύζυγο. Επίσης, στο άρθρο 1545 παρ. 2 ορίζεται ότι οι προϋποθέσεις των άρθρων 1543 και 1544 ΑΚ αρκεί να συντρέχουν στο πρόσωπο του ενός συζύγου, εφόσον πρόκειται για κοινή υιοθεσία¹⁵⁰. Εξάλλου, όπως ορίζεται στο άρθρο 1544 εδ. γ' ΑΚ, σε περίπτωση υιοθεσίας του φυσικού τέκνου του συζύγου, το δικαστήριο μπορεί να την επιτρέψει κατ' εξαίρεση όταν η ηλικιακή διαφορά είναι μικρότερη των 18 ετών, με κατώτατο όριο σε κάθε περίπτωση τα 15 έτη.

2. Συμπέρασμα

Συνοψίζοντας, ουσιώδης διαφορά μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί το γεγονός ότι δεν αναγνωρίζεται στους συντρόφους το δικαίωμα να υιοθετήσουν. Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται από το σύνολο των διατάξεων του

¹⁴⁸ Γ. Λέκκας, ό.π., σελ. 163, και παρατιθέμενη νομολογία στην υποσ. 18.

¹⁴⁹ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 820.

¹⁵⁰ Η εξαίρεση αυτή δεν καταλαμβάνει και την προϋπόθεση της δικαιπρακτικής ικανότητας, διότι οι σχετικές με αυτήν διατάξεις έχουν έντονα δημόσιο χαρακτήρα. Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 821.

ΑΚ, που αφορούν στην υιοθεσία και διέπουν – κατά τη γραμματική τους διατύπωση – αποκλειστικά τους συζύγους.

VII. Επιπλέον διαφορές

1. Το επώνυμο των εμπλεκόμενων προσώπων

Όπως ορίζεται στο άρθρο 4 εδ. α' του ν. 4356/2015, η κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης δεν μεταβάλλει το επώνυμο των μερών, δηλαδή το κάθε συμβαλλόμενο μέρος διατηρεί το δικό του επώνυμο. Παρέχεται, βέβαια, η δυνατότητα στους συντρόφους να χρησιμοποιούν ή να προσθέτουν στο επώνυμό τους το επώνυμο του ετέρου, εφόσον συγκατατεθεί σε αυτό. Η προσθήκη αυτή ισχύει μόνο για τις κοινωνικές σχέσεις, σύμφωνα με το άρθρο 4 εδ. β' του ν. 4356/2015.

Το ίδιο ισχύει και στον γάμο, σύμφωνα με το άρθρο 1388 παρ. 1 ΑΚ. Ωστόσο, η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι οι σύζυγοι δύνανται να προβούν σε δήλωση ενώπιον του ληξιάρχου, ώστε να προστεθεί στο επώνυμο του ενός συζύγου το επώνυμο του άλλου, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 1388 παρ. 3 ΑΚ. Στο σύμφωνο συμβίωσης δεν αναγνωρίζεται αυτή η δυνατότητα, διότι δεν χωρεί αναλογική εφαρμογή του άρθρου 1388 παρ. 3 ΑΚ¹⁵¹.

2. Η διατροφή μετά το διαζύγιο και τη λύση του συμφώνου συμβίωσης

Παρότι το άρθρο 7 παρ. 3 του ν. 4356/2015 ορίζει ότι η μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης διατροφή ρυθμίζεται αναλόγως από τις διατάξεις για τη διατροφή μετά το διαζύγιο, ο νομοθέτης εισάγει μια σημαντική εξαίρεση στο σύμφωνο συμβίωσης, που το διαφοροποιεί από τον γάμο. Ειδικότερα, ορίζεται ότι τα μέρη, δηλαδή οι σύντροφοι, δύνανται να παραιτηθούν από το δικαίωμα διατροφής κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης. Η εν λόγω διάταξη αποτελεί μία από αυτές, που αναδεικνύουν τον δικαιοπρακτικό χαρακτήρα του συμφώνου συμβίωσης, καθώς και την αρχή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, που το διαπνέει¹⁵². Αντίθετα, στον γάμο, παρότι είχαν εκφραστεί απόψεις, που δέχονταν την εκ των προτέρων (δηλαδή πριν από την τέλεση του γάμου) παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής, που γεννάται μετά το διαζύγιο¹⁵³, κάτι τέτοιο δεν γίνεται δεκτό¹⁵⁴. Εξ αντιδιαστολής από το άρθρο 1443 ΑΚ, συνάγεται ότι παραίτηση επιτρέπεται μόνο μετά την αμετάκλητη λύση του γάμου ή με τις συμφωνίες πριν το συναινετικό διαζύγιο¹⁵⁵.

¹⁵¹ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 43.

¹⁵² Μ. Ευ. Ζ. Γερασοπούλου, ό.π., σελ. 371.

¹⁵³ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 277.

¹⁵⁴ Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 456· Α. Κοτζάμπαση, Οι συμφωνίες των συζύγων για τις συνέπειες του διαζυγίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1999, σελ. 51· Η ίδια, Ισότητα των φύλων και Ιδιωτική Αυτονομία στις οικογενειακές σχέσεις, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011, σελ. 79. Η ίδια υποστηρίζει ότι συμφωνίες παραίτησης από τη μεταγαμιαία διατροφή ελέγχονται με βάση το άρθρο 178 ΑΚ. ΑΠ 92/2006, ΑΠ 222/2000.

¹⁵⁵ Μ. Ευ. Ζ. Γερασοπούλου, ό.π., σελ. 371.

Επισημαίνεται ότι η εξαίρεση του άρθρου 7 παρ. 3 του ν. 4356/2015 δεν χαρακτηρίζεται από νομική ακριβολογία. Ειδικότερα, ενώ ο νομοθέτης κάνει χρήση του όρου παραίτηση από τη μετά τη λύση του συμφώνου διατροφή, στην πραγματικότητα πρόκειται για αποκλεισμό της αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων, που ρυθμίζουν τη διατροφή μετά το διαζύγιο, δηλαδή των άρθρων 1442 επ. ΑΚ¹⁵⁶. Πέραν αυτού, με επιχείρημα από το μείζον στο έλασσον γίνεται δεκτό ότι τα μέρη δύνανται να αποκλίνουν από τις ενδοτικού δικαίου διατάξεις των άρθρων 1442 επ. ΑΚ, καταρτίζοντας ειδικές συμφωνίες¹⁵⁷. Όριο στη δυνατότητα παραίτησης αποτελούν οι κανόνες δημοσίας τάξεως. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι δεν χωρεί αποκλεισμός της αξίωσης παροχής πληροφοριών του άρθρου 1445 ΑΚ, διότι σε αυτήν την περίπτωση θα ήταν, αν όχι αδύνατη, δυσχερής η άσκηση του δικαιώματος διατροφής¹⁵⁸.

3. Συμπέρασμα

Συμπερασματικά, δύο επιμέρους διαφορές μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης παρουσιάζονται, αφενός στο πεδίο του επωνύμου των μερών και αφετέρου στο ζήτημα της μετά το διαζύγιο ή τη λύση του συμφώνου συμβίωσης διατροφής.

Ειδικότερα, ενώ ο ένας σύζυγος δύναται να προσθέσει ληξιαρχικά στο επώνυμό του το επώνυμο του ετέρου συζύγου, δεν αναγνωρίζεται το ίδιο δικαίωμα στους συντρόφους. Επίσης, παρόλο που η μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης διατροφή διέπεται από τα άρθρα 1442 επ. ΑΚ με αναλογική τους εφαρμογή, σε αντίθεση με τον γάμο, στο σύμφωνο συμβίωσης δίνεται η δυνατότητα στα μέρη εκ των προτέρων παραίτησης.

Δ' Μέρος: Συγκριτική επισκόπηση των συμφώνων συμβίωσης άλλων ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων

Αφού αναλύθηκαν οι βασικές ομοιότητες και διαφορές μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης, στο παρόν κεφάλαιο, θα παρουσιαστούν, αφενός οι βασικές κατηγορίες και τα κριτήρια με τα οποία κατηγοριοποιούνται τα σύμφωνα συμβίωσης στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, καθώς και τα κοινά τους χαρακτηριστικά, και αφετέρου οι βασικές ρυθμίσεις των εννόμων τάξεων της Δανίας, της Γαλλίας, του Ηνωμένου Βασιλείου, του Βελγίου και της Γερμανίας, σε συγκριτική επισκόπηση με το σύμφωνο συμβίωσης της ελληνικής έννομης τάξης¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Μ. Ευ. Ζ. Γερασπούλου, ό.π., σελ. 373.

¹⁵⁷ Κ. Σαϊτάκης, ό.π., σελ. 62· Μ. Ευ. Ζ. Γερασπούλου, ό.π., σελ. 373· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 277· Κ. Δ. Παντελίδου, Το διαζύγιο ... σελ. 229· Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 456.

¹⁵⁸ Μ. Ευ. Ζ. Γερασπούλου, ό.π., σελ. 375.

¹⁵⁹ Βλ. Παράρτημα

I. Κατηγοριοποιήσεις των συμφώνων συμβίωσης

Οι εκτός γάμου συμβιώσεις, που αναγνωρίζονται στις ευρωπαϊκές χώρες, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν με βάση το φύλο των εμπλεκόμενων προσώπων, με βάση τις έννομες συνέπειες που παράγονται και, τέλος, με βάση τη λειτουργία, που επιτελούν¹⁶⁰.

Με βάση το στοιχείο του φύλου, τα σύμφωνα συμβίωσης απευθύνονται είτε αποκλειστικά σε ενώσεις προσώπων του αυτού φύλου¹⁶¹ είτε σε ενώσεις προσώπων ανεξαρτήτως φύλου¹⁶².

Με βάση το κριτήριο των εννόμων αποτελεσμάτων, τα σύμφωνα μπορούν να διακριθούν σε «ασθενή» και «ισχυρά»¹⁶³. Τα «ασθενή» παράγουν έννομα αποτελέσματα περιουσιακής φύσεως και συνέπειες, που άπτονται του φορολογικού τομέα, ενώ τα «ισχυρά» παράγουν ευρύτερα έννομα αποτελέσματα, τα οποία συχνά προσιδιάζουν σε αυτά του γάμου.

Τέλος, με βάση το κριτήριο της λειτουργίας, υπάρχουν σύμφωνα συμβίωσης, τα οποία λειτουργούν ως υποκατάστατο του γάμου. Αυτό συμβαίνει στις έννομες τάξεις, στις οποίες δεν αναγνωρίζεται το δικαίωμα γάμου σε ζευγάρια αποτελούμενα από πρόσωπα του ίδιου φύλου. Αντίθετα, στα κράτη όπου έχει κατοχυρωθεί τέτοιο δικαίωμα, το σύμφωνο λειτουργεί είτε ως θεσμός αντίστοιχος του γάμου είτε ως μια απλή σύμβαση, στην οποία τα συμβαλλόμενα μέρη ρυθμίζουν τα σημαντικότερα ζητήματα, που τους απασχολούν. Σημειώνεται ότι σε ορισμένες έννομες τάξεις εντοπίζονται σύμφωνα, τα οποία δεν λειτουργούν κατά τρόπο αντίστοιχο με τον γάμο. Πρόκειται για ενώσεις, των οποίων βασικό χαρακτηριστικό αποτελεί η παροχή στήριξης και φροντίδας και ονομάζονται «σχέσεις φροντίδας»¹⁶⁴.

II. Κοινά γνωρίσματα

Ενώ οι έννομες συνέπειες των ενώσεων αυτών διαφέρουν από χώρα σε χώρα, όπως θα φανεί από την ανάλυση, που θα ακολουθήσει, παρατηρούνται μεταξύ τους κάποιες βασικές ομοιότητες.

¹⁶⁰ Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, Hcch Mars 2008, διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://assets.hcch.net/docs/2ac5c1bc-af74-464d-9be4-cfe184eadba3.pdf>

¹⁶¹ Το σύστημα αυτό εντοπίζεται - μεταξύ άλλων - στη Γερμανία, στη Δανία. Σημειώνεται ότι στα κράτη αυτά το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί υποκατάστατο του γάμου.

¹⁶² Το σύστημα αυτό εντοπίζεται – μεταξύ άλλων – στο Βέλγιο, στην Ολλανδία, στη Γαλλία, στο Λουξεμβούργο. Στα κράτη όπου αναγνωρίζεται το δικαίωμα γάμου μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου το σύμφωνο αποτελεί εναλλακτική του γάμου.

¹⁶³ Ian Curry-Sumner, “Uniform Patterns Regarding Same-Sex Relationships”, in International Law FORUM du droit international, Vol. 7, No 3 (2005), σελ. 192, διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/1874/32467/1/curry%20uniform%20patterns%20regarding%20same%20sex%20relationships.pdf>

¹⁶⁴ Jens M. Scherpe, “Rechtsvergleichende Gesamtwürdigung und Empfehlungen zur Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften”, in Jens M. Scherpe / Nadjma Yassari, Die Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften – The Legal Status of Cohabitants, Mohr Siebeck, Tübingen 2005, σελ. 579, 582.

Βασικό γνώρισμα όλων των συμφώνων είναι ότι συμβαλλόμενά τους μέρη είναι αποκλειστικά δύο άτομα, αυτά τα οποία επιθυμούν η σχέση τους να διέπεται από κανόνες δικαίου. Μάλιστα, προϋπόθεση για την έγκυρη σύναψη των συμφώνων αποτελεί η ανυπαρξία άλλου συμφώνου ή γάμου τόσο μεταξύ των συμβαλλομένων όσο και ενός από αυτούς με τρίτα πρόσωπα. Έτσι, εκδηλώνονται η αρχή της μονογαμίας και της αποκλειστικότητας.

Ένα ακόμη κοινό στοιχείο αποτελεί η ηλικία. Στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη προβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να έχουν πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα. Στο πλαίσιο αυτό το κατώτατο ηλικιακό όριο για τη σύναψη του συμφώνου ορίζεται είτε με ειδική διάταξη είτε με παραπομπή στις διατάξεις, που θέτουν το ηλικιακό όριο για τη σύναψη του γάμου. Επιπλέον, στην πλειονότητα των κρατών απαγορεύεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης από συγγενείς, με τον βαθμό συγγένειας να διαφέρει ανά χώρα.

III. Δανία

Η Δανία αποτέλεσε ιστορικά την πρώτη χώρα, που εισήγαγε στην εσωτερική της έννομη τάξη τον θεσμό του συμφώνου συμβίωσης. Προβλέφθηκε ότι το σύμφωνο συνάπτεται μόνο μεταξύ προσώπων του αυτού φύλου, αποκλείοντας έτσι τα ετερόφυλα ζευγάρια.

Το περιορισμένο αυτό πεδίο εφαρμογής δικαιολογήθηκε από το γεγονός ότι τα ετερόφυλα ζευγάρια μπορούσαν να επιλέξουν μεταξύ του γάμου και της ελεύθερης ένωσης, ενώ τα ομόφυλα περιορίζονταν μόνο στη δεύτερη, με αποτέλεσμα να μην απολαμβάνουν τα δικαιώματα (π.χ. κληρονομικά δικαιώματα) που αναγνωρίζονταν στους έγγαμους. Έτσι, οι ενώσεις ομόφυλων προσώπων έχρηζαν ειδικής νομοθετικής προστασίας¹⁶⁵. Στο πλαίσιο αυτό σκοπός του νομοθέτη ήταν να κατοχυρώσει νομικά μια σχέση κατά τρόπο αντίστοιχο με τον γάμο, προβλέποντας κάποιες εξαιρέσεις, όπως ήταν η αδυναμία υιοθεσίας¹⁶⁶ από τους συντρόφους. Το σύμφωνο ήταν, επίσης, εργαλείο ώστε οι ενώσεις ομόφυλων προσώπων να γίνουν κοινωνικά αποδεκτές¹⁶⁷. Το υιοθετηθέν σύμφωνο αποτέλεσε το δεύτερο από τα τρία μοντέλα, που προτάθηκαν¹⁶⁸ για την επίτευξη αυτού του σκοπού.

¹⁶⁵ Olivier Guillod, Abortion, Registered Partnership and Other Matters, 2003 INT’I SURV, FAM. L. 417 (2003), σελ. 420

¹⁶⁶ Από το 1999 επετράπη η υιοθεσία.

¹⁶⁷ Jens M. Scherpe/Andy Hayward, The future of registered partnerships: family recognition beyond marriage?, intersentia, 2017, σελ. 26.

¹⁶⁸ Κατά το πρώτο μοντέλο οι ενώσεις ομόφυλων και ετερόφυλων προσώπων θα απολάμβαναν ίσης μεταχείρισης. Αυτό μπορούσε να επιτευχθεί είτε με την αναγνώριση του δικαιώματος σύναψης γάμου και σε ομόφυλα ζευγάρια, δηλαδή με την εξάλειψη της διαφοράς φύλου ως προϋπόθεσης για το υποστατό του γάμου, είτε με την κατάργηση του θεσμού του γάμου. Κατά το τρίτο μοντέλο για την νομική αναγνώριση των ομόφυλων ενώσεων αρκούσε η τροποποίηση ορισμένων διατάξεων που αφορούσαν σε φορολογικά και κληρονομικά ζητήματα.

1. Προϋποθέσεις σύναξης

Το σύμφωνο συμβίωσης μπορούσε να συναφθεί από πρόσωπα του ίδιου φύλου, υπό την προϋπόθεση ότι είχαν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους. Ανήλικοι μπορούσαν να συνάψουν σύμφωνο, εφόσον είχαν λάβει τη συναίνεση των γονέων τους και άδεια από τη διοίκηση. Τα κωλύματα για τη σύναψη γάμου, που αφορούσαν στους στενούς συγγενείς και στη διγαμία, εφαρμόζονταν και στο σύμφωνο. Σε αντίθεση με τον γάμο, προϋπόθεση για τη σύναψη του συμφώνου ήταν είτε ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη να είναι πολίτης της Δανίας και να έχει τη συνήθη διαμονή του σε αυτή είτε και τα δύο μέρη να διαμένουν στη Δανία για τουλάχιστον δύο έτη¹⁶⁹.

Εφόσον πληρούνταν οι προϋποθέσεις για τη σύναψη του συμφώνου, γινόταν τελετή¹⁷⁰ ενώπιον του δημάρχου ή άλλου εξουσιοδοτημένου προσώπου, στο πλαίσιο της οποίας εκδιδόταν σχετικό πιστοποιητικό.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το σύμφωνο συμβίωσης της Δανίας διαφέρει από αυτό της Ελλάδας στα εξής σημεία: στη Δανία το σύμφωνο απευθυνόταν μόνο σε ομόφυλες ενώσεις, αντίθετα στην Ελλάδα αυτό καταλαμβάνει και τα ετερόφυλα ζευγάρια. Σε αντίθεση με τη Δανία το ελληνικό σύμφωνο δεν μπορεί να συναφθεί από ανηλίκους. Επίσης, τύπος του ελληνικού συμφώνου είναι το συμβολαιογραφικό έγγραφο, αντίθετα στη Δανία διεξάγεται τελετή ενώπιον οργάνου του δημοσίου.

2. Λύση του συμφώνου συμβίωσης

Το σύμφωνο μπορεί να λυθεί¹⁷¹ δικαστικά, εφόσον συμφωνούν σε αυτό τα μέρη. Δίνεται, επίσης, η δυνατότητα μονομερούς λύσης, εφόσον είναι αδύνατο για το εκάστοτε πρόσωπο να συνεχίσει να συμβιώνει με το άλλο.

Προβλέπεται, επίσης, ότι ο χωρισμός για περισσότερο από 6 μήνες, η διακοπή της συμβίωσης για περισσότερο από 2 έτη, η απιστία, η οικογενειακή βία, η διγαμία και η απαγωγή τέκνου αποτελούν επιπρόσθετες βάσεις, που καθιστούν εφικτή τη λύση του συμφώνου συμβίωσης.

Η λύση λαμβάνει χώρα είτε με διοικητική άδεια είτε με δικαστική απόφαση. Η λύση με την πρώτη μορφή γίνεται υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις και εφόσον τα μέρη έχουν προηγουμένως συμφωνήσει για τη διατροφή και για ζητήματα, που αφορούν στην κατοικία, όπου συζούσαν. Σε περίπτωση που δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές, μόνη δυνατότητα αποτελεί η δικαστική λύση.

Σε σύγκριση με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης παρατηρούνται οι εξής διαφορές: το σύμφωνο συμβίωσης της Δανίας λύνεται και με την παρέμβαση της δικαστικής αρχής, γεγονός, που δεν συμβαίνει στο ελληνικό σύμφωνο. Επίσης, ενώ στην ελληνική έννομη τάξη το σύμφωνο είναι ελευθέρως διαλυτό, στη Δανία απαιτείται

¹⁶⁹ Υπήρχαν διατάξεις κατά τις οποίες η συνήθης διαμονή σε τρίτη χώρα και η κτήση της υπηκοότητάς της είναι ανάλογη με τη διαμονή στη Δανία και την δανική υπηκοότητα (πχ. συνήθης στη Σουηδία και σουηδική υπηκοότητα).

¹⁷⁰ Στον γάμο δίνεται η δυνατότητα επιλογής μεταξύ αστικής και θρησκευτικής τελετής.

¹⁷¹ Χρησιμοποιείται ο ενεστώτας, διότι τα σύμφωνο συμβίωσης, που έχουν καταρτιστεί πριν επέκταση του γάμου στα ομόφυλα πρόσωπα, διατηρούνται σε ισχύ.

η επίκληση ορισμένου λόγου και της αδυναμίας συνέχισης της συμβίωσης με το άλλο μέρος.

3. Έννομες συνέπειες

A. Συγγένεια

Σε ορισμένες περιπτώσεις αναγνωρίζονται έννομες συνέπειες σε σχέση με τους συγγενείς του ενός από τους συντρόφους με τον έτερο σύντροφο, όπως για παράδειγμα συγγενής ενός εκ των συντρόφων δεν υποχρεούται να καταθέσει ως μάρτυρας. Αντίθετα, στην Ελλάδα η σύναψη συμφώνου συμβίωσης θεμελιώνει συγγένεια κατά το άρθρο 1462 ΑΚ.

B. Υποχρέωση διατροφής

Όπως και στον γάμο, έτσι και στο σύμφωνο συμβίωσης τα εμπλεκόμενα μέρη είχαν την υποχρέωση να διατρέφει το ένα το άλλο. Το ίδιο ισχύει και στην ελληνική έννομη τάξη.

Σε περίπτωση λύσης του συμφώνου, ανεξαρτήτως του τρόπου επέλευσής της, πρέπει τα μέρη να αποφασίσουν για το αν, το ποιος και το μέχρι πότε οφείλεται διατροφή. Αν δεν επιτευχθεί συμφωνία, επιλαμβάνεται το δικαστήριο. Στην ελληνική έννομη τάξη δεν υφίσταται τέτοια υποχρέωση, διότι κατά το άρθρο 7 παρ. 3 του ν. 4356/2015 για τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις για τη διατροφή μετά το διαζύγιο.

Γ. Κληρονομική διαδοχή

Ο σύντροφος του αποθανόντος, με τον οποίο σύναψε σύμφωνο συμβίωσης, αποκτά κληρονομικό δικαίωμα. Ειδικότερα, σε περίπτωση, που ο αποθανών δεν είχε αποκτήσει τέκνο, τότε ο επιζών σύντροφος κληρονομεί όλη την περιουσία. Σε αντίθετη περίπτωση, αποκτά το ½ της κληρονομιάς, ανεξαρτήτως του πόσοι είναι οι κληρονόμοι. Μάλιστα, ο επιζών σύντροφος δύναται να επιλέξει κατά προτεραιότητα τα περιουσιακά στοιχεία, που θα αποκτήσει.

Δ. Υιοθεσία

Από το 1999 άλλαξε το νομοθετικό πλαίσιο και αναγνωρίστηκε η δυνατότητα υιοθεσίας από τον έναν σύντροφο του τέκνου του άλλου συντρόφου, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό δεν είχε υιοθετηθεί από το εξωτερικό. Η μεταρρυθμίση αυτή ήταν αποτέλεσμα της νέας αντίληψης, που είχε επικρατήσει για το συμφέρον του παιδιού, η οποία εστίαζε στο γεγονός ότι τα παιδιά, που είχαν γονέα τον έναν από τους συντρόφους, βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση σε σχέση με αυτά, που είχαν γεννηθεί εντός γάμου των γονέων τους, ιδίως στο πεδίο του κληρονομικού δικαιώματος.

Το 2010 μεταρρυθμίστηκε εκ νέου το δίκαιο της υιοθεσίας και προβλέφθηκε ότι οι σύντροφοι έχουν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν παιδιά από κοινού.

Έτσι, τα πρόσωπα, που είχαν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, δύνανται είτε να υιοθετήσουν το τέκνο του άλλου συντρόφου είτε να προβούν σε υιοθεσία από κοινού. Υιοθεσία αποκλειστικά από τον έναν σύντροφο δεν είναι δυνατή¹⁷². Στην Ελλάδα, δεν αναγνωρίζεται η δυνατότητα των συντρόφων σε υιοθεσία.

4. Γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου

Τον Ιούνιο του 2012 τέθηκε σε ισχύ νόμος με τον οποίον προβλέφθηκε η δυνατότητα σύναψης γάμου και από ομόφυλα ζευγάρια. Οι διατάξεις για τον γάμο ετερόφυλων προσώπων ισχύουν και στους γάμους των ομοφύλων, εκτός από αυτές που περιλαμβάνουν ως στοιχείο του πραγματικού τους τη διαφορά φύλου. Η ψήφιση του νόμου αυτού είχε ως αποτέλεσμα την κατάργηση του νόμου για το σύμφωνο συμβίωσης και προβλέφθηκε η δυνατότητα μετατροπής των υφιστάμενων συμφώνων σε γάμο.

IV. Γαλλία

Στη Γαλλία εντοπίζονται τρεις θεσμοί που αφορούν στη σχέση δύο προσώπων: ο γάμος, το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης (*pacte civil de solidarité* - pacs) και η ελεύθερη ένωση.

Το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης ρυθμίζεται από τα άρθρα 515-1 και 515-8 του γαλλικού Αστικού Κώδικα. Η προσθήκη τους στον ΑΚ έγινε μετά από έντονες συζητήσεις και την καταψήφιση δύο σχεδίων νόμου. Τελικά, ο νέος θεσμός εισήχθη στην γαλλική έννομη τάξη από την Εθνική Συνέλευση χωρίς τη συναίνεση της Γερουσίας κατ' εφαρμογή του άρθρου 54 εδ. 4 του γαλλικού Συντάγματος.

Το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης αποτελεί σύμβαση, η οποία συνάπτεται μεταξύ δύο προσώπων ανεξαρτήτως φύλου, που έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους¹⁷³, προκειμένου να οργανώσουν από κοινού τον βίο τους. Η σύμβαση αυτή, για να είναι νομικά δεσμευτική και να παράξει έννομα αποτελέσματα, πρέπει να καταχωρηθεί. Πλέον, με νομοθετικές αλλαγές, που έγιναν στον θεσμό του Αστικού Συμφώνου Αλληλεγγύης, αυτό έχει προδιατυπωμένο περιεχόμενο και δομή, τα οποία είναι υποχρεωτικά για τα συμβαλλόμενα μέρη.

Οι λόγοι για τους οποίους θεσπίστηκε το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης είναι ποικίλοι. Ο βασικότερος από αυτούς ήταν η μη αναγνώριση των ενώσεων ομόφυλων προσώπων από την γαλλική έννομη τάξη. Οι συνέπειες της μη αναγνώρισης έγιναν ιδιαίτερα αντιληπτές την περίοδο της πανδημίας του AIDS. Ειδικότερα, τα ομόφυλα ζευγάρια, που τελούσαν σε ελεύθερη ένωση, δεν απολάμβαναν κοινωνικής ασφάλισης ή υγειονομικής φροντίδας, όπως τα έγγαμα πρόσωπα. Αυτά παρέχονταν αποκλειστικά μόνο στους έγγαμους και με την πάροδο του χρόνου στα ετερόφυλα ζευγάρια, που συζούσαν σε ελεύθερη ένωση. Ένας ακόμη λόγος, που κατέστησε αναγκαία τη θέσπιση

¹⁷² Εξαιρείται η περίπτωση της υιοθεσίας του τέκνου του άλλου συντρόφου.

¹⁷³ Το άρθρο 515-1 του γαλλικού Αστικού Κώδικα δεν αναφέρεται στη δικαιοπρακτική ικανότητα αλλά ορίζει ευθέως το κατώτατο ηλικιακό όριο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η εν λόγω προϋπόθεση να είναι απόλυτη. Βλ. Jens M. Scherpe και Andy Hayward (eds), ό.π., σελ. 161.

του Αστικού Συμφώνου, ήταν το γεγονός ότι δεν αναγνωρίζονταν κληρονομικά δικαιώματα στους ελευθέρως συμβιούντες.

Επιπρόσθετα, υποστηρίζεται ότι η νομική αναγνώριση μιας νέας μορφής συμβίωσης μετουσιώνει/πραγματώνει την αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης. Υπογραμμίζεται ότι η αρχή αυτή προϋποθέτει ένα πλουραλιστικό νομικό σύστημα στο πλαίσιο του οποίου οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ διαφόρων μορφών ενώσεων, που ρυθμίζονται από κανόνες δικαίου¹⁷⁴. Από την άλλη μεριά, οι αντίμαχοι του συμφώνου αναφέρουν ότι στην πραγματικότητα δεν συμβαίνει αυτό, καθώς το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τον γάμο. Υποστηρίζουν, επίσης, ότι το σύμφωνο υποβαθμίζει τον γάμο. Αυτός δεν αποτελεί πλέον τη μοναδική μορφή συμβίωσης, που αναγνωρίζεται νομικά και διέπεται από κανόνες δικαίου. Επίσης, είναι πιθανό να απωλέσει το βασικό χαρακτηριστικό του που είναι η διαφορά του φύλου των συζύγων.

1. Προϋποθέσεις σύναψης

Προκειμένου να είναι νομικά δεσμευτικό, το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης πρέπει να καταχωρηθεί. Αρμόδιο όργανο για την καταχώρηση είναι ο ληξίαρχος¹⁷⁵ (*l'officier de l'état civil*)¹⁷⁶. Από το 2011 δίνεται η δυνατότητα στα εμπλεκόμενα μέρη να συνάψουν το Αστικό Σύμφωνο ενώπιον συμβολαιογράφου, καταρτιζόμενης σχετικής συμβολαιογραφικής πράξης. Εφόσον επιλεγεί αυτή η εναλλακτική, ο συμβολαιογράφος καταχωρεί την πράξη σε αρχείο, που τηρεί, και ενημερώνει τον ληξίαρχο του τόπου γέννησης εκάστου μέρους προκειμένου να γίνει σχετική μνεία/σημείωση στις ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεως τους¹⁷⁷. Σε περίπτωση τροποποίησης του Συμφώνου, προκειμένου να ισχύσει, πρέπει να καταχωρηθεί εκ νέου από το όργανο, που έκανε την αρχική καταχώρηση. Κατόπιν, ενημερώνεται για τις αλλαγές ο ληξίαρχος και τροποποιείται η ληξιαρχική πράξη γεννήσεως των συντρόφων.

Σε σύγκριση με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης παρατηρούνται τα εξής: για τη σύναψη του Αστικού Συμφώνου Αλληλεγγύης προβλέπονται δύο διαδικασίες (καταχώρηση από τον ληξίαρχο, σύναψη ενώπιον συμβολαιογράφου), ενώ το ελληνικό σύμφωνο καταρτίζεται αποκλειστικά με τον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου.

¹⁷⁴ Eva Steiner, *The Spirit of the New French Registered Partnership Law – Promoting Autonomy and Pluralism or Weakening Marriage*, 12 CHILD & FAM. L. Q. 1 (2000), σελ. 4.

¹⁷⁵ Κατά το προϊσχύον δίκαιο αρμόδιο όργανο για την καταχώρηση ήταν ο Γραμματέας του Tribunal d'Instance. Η αρμοδιότητα αυτή ήταν καθαρά διοικητικής φύσεως και δεν είχε δημόσιο χαρακτήρα, όπως ίσχυε στον γάμο. Αυτό αποτελούσε σημαντικό στοιχείο που διαφοροποιούσε το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης από τον γάμο. Η διαφορά αυτή πλέον δεν υφίσταται, καθώς όπως και ο γάμος έτσι και το Σύμφωνο καταχωρούνται από τον ληξίαρχο. Σημειώνεται, όμως, ότι σκοπός του νομοθέτη δεν ήταν να μετατρέψει το Σύμφωνο σε έναν θεσμό όμοιο με τον γάμο, αλλά να επιταχυνθεί η απονομή της δικαιοσύνης με την αποσυμφόρηση των δικαστηρίων από υποθέσεις διοικητικής φύσεως.

¹⁷⁶ Άρθρο 461 του γαλλικού ΑΚ

¹⁷⁷ Η υποχρέωση σημείωσης/μνείας στη ληξιαρχική πράξη γεννήσεως ισχύει από την 1.1.2017 και έχει ως αποτέλεσμα ότι αντίγραφο της πράξης αυτής μπορεί να αποδείξει το status των προσώπων σχετικά με τις προϋποθέσεις που ισχύουν για το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης. Βλ. Jens M. Scherpe και Andy Hayward (eds), *ό.π.*, σελ. 162.

2. Λύση του Αστικού Συμφώνου Αλληλεγγύης

Το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης λύνεται αυτοδικαίως σε περίπτωση θανάτου ενός μέρους ή σε περίπτωση που συναφθεί γάμος μεταξύ των μερών ή ενός από αυτά με τρίτο. Λύση επέρχεται, επίσης, με κοινή ή με μονομερή δήλωση των συμβαλλόμενων μερών. Η δήλωση αυτή πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι έγγραφη και να αποστέλλεται στον τοπικά αρμόδιο ληξιαρχο ή στον συμβολαιογράφο, στο αρχείο του οποίου έχει καταχωρηθεί το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης. Στη συνέχεια ενημερώνεται ο ληξιαρχος του τόπου γέννησης εκάστου μέρους προκειμένου να γίνουν οι απαιτούμενες αλλαγές στη ληξιαρχική πράξη γέννησής τους. Στην περίπτωση της μονομερούς λύσης η έγγραφη δήλωση κοινοποιείται στο άλλο μέρος και ακολουθείται η προηγουμένως περιγραφείσα διαδικασία.

Εν προκειμένω, διαφορά μεταξύ του Αστικού Συμφώνου Αλληλεγγύης και του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης παρουσιάζεται στο γεγονός ότι στο πρώτο η σύναψη γάμου με τρίτο πρόσωπο το λύνει. Αυτό δεν συμβαίνει στην ελληνική έννομη τάξη. Ομοιότητα υπάρχει στο γεγονός ότι η μονομερής λύση προϋποθέτει την προηγούμενη ενημέρωση του ετέρου συντρόφου, καθώς και στο γεγονός ότι δεν απαιτείται η επίκληση συγκεκριμένου λόγου.

3. Έννομες Συνέπειες

A. Συγγένεια

Σε αντίθεση με τον γάμο, το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης δεν θεμελιώνει συγγένεια μεταξύ του ενός συντρόφου και των συγγενών του ετέρου συντρόφου¹⁷⁸. Έτσι, το σύμφωνο αποτελεί έναν μηχανισμό, που συνδέει απλώς τα συμβαλλόμενα μέρη και που οργανώνει τον κοινό τους βίο. Αντίθετα, στην ελληνική έννομη τάξη θεμελιώνεται συγγένεια εξ αγχιστείας, σύμφωνα με το άρθρο 1462 ΑΚ.

B. Περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συντρόφων

Δεδομένου ότι το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης έχει προδιατυπωμένη μορφή το σύστημα, με το οποίο ρυθμίζονται οι περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων, είναι προκαθορισμένο. Πρόκειται για το σύστημα του διαχωρισμού των περιουσιακών στοιχείων των συντρόφων¹⁷⁹, κατά το οποίο ο κάθε σύντροφος είναι αποκλειστικός κύριος των περιουσιακών στοιχείων, που αποκτά αυτοτελώς. Έτσι, πλέον, κανόνα αποτελεί ο διαχωρισμός των περιουσιών των συντρόφων και εξαίρεση η κοινοκτημοσύνη¹⁸⁰. Σημειώνεται ότι σε περίπτωση που δεν αποδεικνύεται η αποκλειστική κυριότητα του ενός επί συγκεκριμένου αντικειμένου, αυτό θεωρείται ότι

¹⁷⁸ Η επιλογή αυτή του γαλλικού νομοθέτη αποδεικνύει την τάση που επικρατεί στη Γαλλία ότι η ιδιωτική αυτοδιάθεση και η ατομικότητα είναι μείζονος σημασίας.

¹⁷⁹ Άρθρο 515-5 γαλλικού Αστικού Κώδικα

¹⁸⁰ Joelle Godard, *Pacs Seven, Years on: is it Moving Towards Marriage?*, *International Journal of Law, Policy and the Family*, Volume 21, Issue 3, December 2007, σελ. 318

ανήκει κατά κυριότητα εξ αδιαιρέτου και στους δύο συντρόφους¹⁸¹. Στην περίπτωση αντικειμένων, που προορίζονται για προσωπική/καθημερινή χρήση, η κυριότητα προκύπτει από την κατοχή τους, υπό την έννοια ότι τα αντικείμενα αυτά θεωρείται ότι ανήκουν στο πρόσωπο, που τα χρησιμοποιεί.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι χαρακτηριστικό στοιχείο του Αστικού Συμφώνου Αλληλεγγύης αποτελεί η ιδιωτική αυτονομία των μερών, αυτά μπορούν να συμφωνήσουν διαφορετικά και να επιλέξουν ως σύστημα ρύθμισης των περιουσιακών τους σχέσεων την κοινοκτημοσύνη¹⁸². Ωστόσο, υπάρχουν διατάξεις, σύμφωνα με τις οποίες ορισμένα περιουσιακά στοιχεία παραμένουν στην αποκλειστική κυριότητα του ενός από τα συμβαλλόμενα μέρη¹⁸³.

Στο πλαίσιο αυτό το Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης της γαλλικής έννομης τάξης παρουσιάζει ομοιότητα με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης. Και τα δύο δίνουν βαρύτητα στην ιδιωτική αυτονομία των συντρόφων.

Γ. Υποχρέωση διατροφής

Όπως και στον γάμο έτσι και στο Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης τα μέρη έχουν υποχρέωση διατροφής¹⁸⁴ βάσει της οικονομικής τους κατάστασης.

Επίσης, με τη σύναψη του Αστικού Συμφώνου, το κάθε μέρος ευθύνεται από κοινού και εις ολόκληρον για τα χρέη, που αφορούν στη στέγη και στην ανατροφή των τέκνων τους¹⁸⁵ με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου οι δαπάνες είναι δυσανάλογες σε σχέση με τις συνθήκες διαβίωσης των συντρόφων ή στις περιπτώσεις λήψης δανείου ή αγοράς με δόσεις χωρίς τη συναίνεση του ετέρου συντρόφου¹⁸⁶. Εφόσον οι ενέργειες αυτές γίνονται με σκοπό την κάλυψη τρεχουσών αναγκών, τότε ισχύει ο κανόνας της από κοινού και εις ολόκληρον ευθύνης.

Τέλος, δεν προβλέπεται η υποχρέωση διατροφής μετά τη λύση του Αστικού Συμφώνου Συμβίωσης, μπορεί, όμως, να συμφωνηθεί κάτι τέτοιο. Αντίθετα, η λύση του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης θεμελιώνει αξίωση διατροφής, εκτός αν τα μέρη έχουν παραιτηθεί κατά την κατάρτισή του, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 3 του ν. 4356/2015. Δηλαδή, ενώ στην γαλλική έννομη τάξη κανόνα αποτελεί η μη υποχρέωση διατροφής, στην ελληνική έννομη τάξη ισχύει το αντίθετο.

Δ. Κληρονομική διαδοχή

Σε αντίθεση με τον γάμο, στην γαλλική έννομη τάξη η σύναψη συμφώνου συμβίωσης δεν θεμελιώνει κληρονομικό δικαίωμα. Ωστόσο, δεν απαγορεύεται η διάθεση της περιουσίας/κληρονομιάς με διαθήκη από τον έναν σύντροφο στον άλλον. Αυτό αποτελεί ουσιώδη διαφορά σε σχέση με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης, όπου

¹⁸¹ Άρθρο 515-5 εδ. 2 γαλλικού Αστικού Κώδικα

¹⁸² Άρθρο 515-5-1 γαλλικού Αστικού Κώδικα

¹⁸³ Άρθρο 515-5-2 γαλλικού Αστικού Κώδικα

¹⁸⁴ Εφόσον δε συμφωνηθεί διαφορετικά στο Αστικό Σύμφωνο.

¹⁸⁵ Άρθρο 515-4 εδ. 2 γαλλικού Αστικού Κώδικα

¹⁸⁶ Άρθρο 515-4 εδ.2 γαλλικού Αστικού Κώδικα

οι σύντροφοι εξομοιώνονται με τους συζύγους ως προς το κληρονομικό τους δικαίωμα, σύμφωνα με το άρθρο 8 του ν. 4356/2015.

E. Υιοθεσία

Πλέον, όπως και στον γάμο έτσι και στο Αστικό Σύμφωνο Αλληλεγγύης, οι σύντροφοι είναι δυνατόν να υιοθετήσουν από κοινού¹⁸⁷ υπό συγκεκριμένες, βέβαια, προϋποθέσεις¹⁸⁸. Επίσης, επιτρέπεται η υιοθεσία του τέκνου του ενός συντρόφου από τον έτερο¹⁸⁹. Κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται στην ελληνική έννομη τάξη, υπό την έννοια ότι οι σύντροφοι αδυνατούν να υιοθετήσουν.

V. Ηνωμένο Βασίλειο

Στο Ηνωμένο Βασίλειο η αστική συντροφιά¹⁹⁰ θεσπίστηκε το 2004 με την Civil Partnership Act, στο πεδίο εφαρμογής της οποίας υπάγονταν μόνο οι ενώσεις ομόφυλων προσώπων, αναγνωρίζοντας δικαιώματα και υποχρεώσεις αντίστοιχες αυτών των συζύγων¹⁹¹. Η εξαίρεση των ετερόφυλων ενώσεων από την Civil Partnership Act δικαιολογήθηκε από το γεγονός ότι τα ομόφυλα ζευγάρια δεν μπορούσαν να συνάψουν γάμο. Ο ισχυρισμός αυτός, όμως, χαρακτηρίστηκε αδύναμος, διότι ο νομοθέτης επέλεξε να μην αναγνωρίσει έννομες συνέπειες στις εκτός γάμου ενώσεις ετερόφυλων προσώπων, οι οποίες την περίοδο ψήφισης της Act έφταναν σε ποσοστό 8% του πληθυσμού¹⁹².

Οι λόγοι, που οδήγησαν στην ψήφιση της Civil Partnership Act, ήταν αφενός η ανάγκη για την νομοθετική ρύθμιση των ζητημάτων, που απασχολούσαν τα ζευγάρια που δεν είχαν συνάψει γάμο¹⁹³ και αφετέρου η δημιουργία ενός αποτελεσματικού νομοθετικού πλαισίου για την προστασία των ενώσεων ομόφυλων προσώπων.

¹⁸⁷ Άρθρο 345-1 γαλλικού Αστικού Κώδικα

¹⁸⁸ Στην «απλή» υιοθεσία οι σύντροφοι πρέπει να έχουν συμπληρώσει το 26^ο έτος της ηλικίας τους, εκτός αν συζούν για τουλάχιστον ένα έτος, και να έχουν συναινέσει στην υιοθεσία. Η διαφορά ηλικίας μεταξύ των υιοθετούντων και του υιοθετημένου πρέπει να είναι τουλάχιστον 15 έτη. Ορίζονται, επίσης, συγκεκριμένες περιπτώσεις ανηλίκων, που μπορούν να υιοθετηθούν. Εφόσον, ο υιοθετούμενος έχει συμπληρώσει το 13^ο έτος της ηλικίας του πρέπει να συγκατατεθεί συμβολαιογραφικά στην υιοθεσία.

Στην «πλήρη» υιοθεσία οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν στο πρόσωπο των υιοθετούντων είναι οι ίδιες με αυτές της «απλής υιοθεσίας». Διαφορά εντοπίζεται στις προϋποθέσεις που αφορούν στο υιοθετούμενο παιδί. Αυτό πρέπει να έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του και είτε να συζούσε με τους υιοθετούντες χωρίς να έχει υιοθετηθεί, διότι δεν πληρούνταν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις, είτε να έχει υιοθετηθεί με απλή μορφή. Στις περιπτώσεις αυτές τίθεται ανώτατο ηλικιακό όριο για την υιοθεσία του παιδιού, που είναι το 21^ο έτος της ηλικίας του. Ορίζονται, επίσης, συγκεκριμένες περιπτώσεις ανηλίκων, που μπορούν να υιοθετηθούν.

¹⁸⁹ Άρθρα 370 επ. γαλλικού Αστικού Κώδικα

¹⁹⁰ Κατά ακριβή μετάφραση του αγγλικού όρου «civil partnership».

¹⁹¹ Όπως αναφέρεται κατωτέρω, πλέον αστική συντροφιά μπορούν να συνάψουν και τα ετερόφυλα ζευγάρια.

¹⁹² Β. Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση ..., σελ. 70.

¹⁹³ Β. Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση ..., σελ. 69.

Οι υπέρμαχοι¹⁹⁴ της αστικής φροντίδας ισχυρίζονταν ότι αυτή αποτελεί εργαλείο με το οποίο επιτυγχάνεται η ισότητα. Αποτελεί, επίσης, μηχανισμό αναγνώρισης ενώσεων προσώπων, που συνδέονται με δεσμό αγάπης, συντροφικότητας και στοργής¹⁹⁵. Η αντίθετη πλευρά εξέφρασε δύο βασικές ανησυχίες. Αρχικά, υποστηρίχθηκε ότι το σύμφωνο, επειδή προσιδιάζει στον γάμο, είναι πολύ πιθανό να υποθάλλει γάμο μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου. Κατόπιν, τονίστηκε ότι το σύμφωνο αλλοιώνει τον θεσμό του γάμου, υπό την έννοια ότι αυτός παύει να αποτελεί τη βασική μορφή ενώσεως δύο προσώπων εντός της οποίας δημιουργείται μια οικογένεια¹⁹⁶.

1. Προϋποθέσεις σύναψης

Η αστική φροντίδα αποτελεί μια σχέση μεταξύ δύο προσώπων, η οποία δημιουργείται όταν αυτά καταχωρηθούν ως αστικοί σύντροφοι¹⁹⁷. Παλαιότερα βασικό στοιχείο αποτελούσε η ταυτότητα του φύλου των συντρόφων. Πλέον, όμως, με νομοθετική αλλαγή¹⁹⁸ κάτι τέτοιο δεν απαιτείται, με αποτέλεσμα η civil partnership να δημιουργείται ανεξαρτήτως φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων. Πρόκειται για ομοιότητα μεταξύ της αστικής φροντίδας και του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης.

Τίθεται, επιπλέον, ως προϋπόθεση η συμπλήρωση του 18^{ου} έτους¹⁹⁹ της ηλικίας των μερών²⁰⁰. Προβλέπεται, επίσης, ότι δεν είναι επιτρεπτή η καταχώρηση, σε περίπτωση που έχει τελεστεί γάμος ή άλλο σύμφωνο συμβίωσης, σε περίπτωση που τα μέρη συνδέονται με απαγορευμένους δεσμούς συγγένειας και σε περίπτωση που ένα εκ των μερών έχει καταδικαστεί σε ισόβια κάθειρξη²⁰¹. Και στο πεδίο αυτό παρουσιάζεται ομοιότητα με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης με τη διαφορά, όμως, ότι στην ελληνική έννομη τάξη δεν τίθεται ως κώλυμα για τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης η καταδίκη σε ισόβια κάθειρξη.

Για τη δημιουργία της civil partnership - κατά τη βασική διαδικασία δημοσιεύεται μια αναγγελία, με την οποία γνωστοποιείται η πρόθεση να δημιουργηθεί η σχέση αυτή, υπό την προϋπόθεση ότι τα εμπλεκόμενα μέρη διαμένουν για τουλάχιστον 7 ημέρες στην Αγγλία ή στην Ουαλία²⁰². Πρόκειται για μία έγγραφη υπεύθυνη δήλωση, στην οποία δηλώνεται ρητά ότι ο προτείνων και υπογράφων δεν

¹⁹⁴ Κάποιοι από αυτούς ζητούν την κατάργηση του θεσμού του γάμου, ώστε το σύμφωνο συντροφιάς να αποτελεί τη μοναδική αναγνωρισμένη νομικά μορφή συμβίωσης. Βλ. Sarah Beresford & Caroline Falkus, *Abolishing Marriage: Can Civil Partnership Cover It?*, 30 LIVERPOOL L. REV. 1 (2009).

¹⁹⁵ Department of Trade and Industry, Women and Equality Unit, *RESPONSES TO CIVIL PARTNERSHIP: A framework for the legal recognition of same-sex couples*, November 2003, σελ. 32. Διαθέσιμο στο: https://www.rightsnet.org.uk/pdfs/Civil_partnership_Nov_2003.pdf

¹⁹⁶ Department of Trade and Industry, ό.π. σελ. 14

¹⁹⁷ Άρθρο 1 (1) της Civil Partnership Act

¹⁹⁸ Άρθρο 3 (1) της Civil Partnership Act, όπως τροποποιήθηκε από την The Civil Partnership (Opposite-sex Couples) Regulations 2019 (S.I. 2019/1458) άρθρα 3 και 4.

¹⁹⁹ Άρθρο 3 (1)(c) της Civil Partnership Act, όπως τροποποιήθηκε από την Marriage and Civil Partnership (Minimum Age) Act 2022 (c. 28) άρθρο 3 (2).

²⁰⁰ Μέχρι το 2023 επιτρεπόταν και στους ανηλικούς να συνάπτουν σύμφωνο συμβίωσης, εφόσον είχαν συμπληρώσει το 16ο έτος της ηλικίας τους.

²⁰¹ Άρθρο 3 (1)(b), (d) και (e) της Civil Partnership Act

²⁰² Άρθρο 8 (1)(a) της Civil Partnership Act

έχει εις γνώση του κάποιο γεγονός, που να εμποδίζει τη δημιουργία της εν λόγω σχέσης²⁰³. Με την πάροδο 28 ημερών²⁰⁴ από την επομένη της αναγγελίας, εκδίδεται το «Civil Partnership Schedule» και υπογράφεται από τα μέρη ενώπιον μαρτύρων. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η εν λόγω διαδικασία διαφέρει από την αντίστοιχη για την κατάρτιση του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης, όπου τα συμβαλλόμενα μέρη δεν αναγγέλλουν τη σύναψή του, δεν υπάρχει, δηλαδή, το στοιχείο της δημοσιότητας, δεν προβλέπεται νομοθετικά η παρέλευση προθεσμίας, και καταρτίζεται ενώπιον συμβολαιογράφου.

Σημειώνεται ότι παλαιότερα δεν επιτρεπόταν να συναφθεί η αστική συντροφιά σε θρησκευτικές εγκαταστάσεις. Πλέον, όμως, τέτοια απαγόρευση δεν υφίσταται²⁰⁵. Αυτό, βέβαια, δε συνεπάγεται την υποχρέωση των θρησκευτικών οργανισμών να διεξάγουν τη διαδικασία αυτή στις εγκαταστάσεις τους, εφόσον δεν το επιθυμούν.

2. Λύση της Civil Partnership

Η λύση της αστικής συντροφιάς επέρχεται είτε με τον θάνατο ενός εμπλεκόμενου μέρους είτε με δικαστική απόφαση. Προβλέπονται τριών ειδών δικαστικές αποφάσεις, που οδηγούν στη λύση της civil partnership: το dissolution order²⁰⁶, που εκδίδεται στις περιπτώσεις όπου έχει κλονιστεί ανεπανόρθωτα η σχέση²⁰⁷, το annulment order²⁰⁸, που εκδίδεται στις περιπτώσεις όπου η σχέση είναι άκυρη ή ακυρώσιμη²⁰⁹, το presumption of death order²¹⁰, που εκδίδεται όταν ένας από τους συντρόφους έχει κηρυχθεί άφαντος ή έχει αποβιώσει· το separation order²¹¹, που εκδίδεται στις περιπτώσεις στις οποίες έχει προηγηθεί διάσταση.

Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται σημαντική διαφορά μεταξύ της αστικής συντροφιάς και του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης, η οποία συνίσταται στο γεγονός ότι η λύση του δεύτερου δεν προϋποθέτει την έκδοση δικαστικής απόφασης ούτε την επίκληση συγκεκριμένου λόγου.

3. Έννομες Συνέπειες

A. Συγγένεια

Η αστική συντροφιά παράγει έννομες συνέπειες σε επίπεδο συγγένειας. Ειδικότερα, στη Civil Partnership Act²¹² ορίζεται ότι όπου γίνεται αναφορά σε θετό

²⁰³ Άρθρο 8 (4) της Civil Partnership Act

²⁰⁴ Άρθρο 11 (1) της Civil Partnership Act

²⁰⁵ Άρθρο 6 (1)(b), όπως τροποποιήθηκε από την Equality Act 2010 (c. 15) άρθρο 202 (2)

²⁰⁶ Άρθρο 37 (1)(a) της Civil Partnership Act

²⁰⁷ Σύμφωνα με το Άρθρο 41 (1) της Civil Partnership Act, δεν είναι δυνατόν να ζητηθεί η έκδοση dissolution order εφόσον δεν έχει παρέλθει ένα έτος από τη δημιουργία της αστικής φροντίδας.

²⁰⁸ Άρθρο 37 (1)(b) της Civil Partnership Act

²⁰⁹ Οι λόγοι που καθιστούν άκυρη ή ακυρώσιμη τη civil partnership περιγράφονται στα άρθρα 49 και 50 αντίστοιχα της Civil Partnership Act και αντιστοιχούν με κάποιους από τους λόγους, που ισχύουν στον γάμο.

²¹⁰ Άρθρο 37 (1)(c) της Civil Partnership Act

²¹¹ Άρθρο 37 (1)(d) της Civil Partnership Act

²¹² Άρθρο 246 της Civil Partnership Act

τέκνο ή θετό γονέα, οι έννοιες αυτές καταλαμβάνουν και τις σχέσεις, που δημιουργούνται στο πλαίσιο της civil partnership. Επίσης, δημιουργούνται σχέσεις εξ αγχιστείας μεταξύ του ενός συντρόφου και των συγγενών του ετέρου συντρόφου. Στο ίδιο πλαίσιο, ορίζεται ότι ο κανόνας των απαγορευμένων δεσμών συγγένειας εφαρμόζεται και στα εμπλεκόμενα μέρη της civil partnership²¹³. Παρατηρείται, λοιπόν, ομοιότητα με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης.

B. Περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συντρόφων

Η σύναψη της civil partnership δεν επιδρά στις περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων και το σύστημα, που εφαρμόζεται, είναι αυτό της περιουσιακής αυτοτέλειας. Προβλέπεται ότι οι σύντροφοι έχουν αμοιβαία υποχρέωση διατροφής²¹⁴ και ορίζεται ότι ο σύντροφος, που επαύξησε την περιουσία του άλλου, έχει μερίδιο σε αυτήν κατά τον βαθμό της συνεισφοράς του²¹⁵. Τα ίδια ισχύουν και στην ελληνική έννομη τάξη, παρατηρείται, επομένως, μια ακόμη ομοιότητα μεταξύ του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης και της αστικής συντροφιάς του Ηνωμένου Βασιλείου. Βέβαια, οι περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων, που παράγονται με την κατάρτιση του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης διέπονται από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, υπό την έννοια ότι οι σύντροφοι μπορούν να ρυθμίσουν διαφορετικά τις εν λόγω σχέσεις τους.

Σε περίπτωση έκδοσης dissolution order ή annulment order το δικαστήριο έχει την εξουσία να διανείμει τα περιουσιακά στοιχεία και να υποχρεώσει ένα μέρος να διαθρέψει το άλλο²¹⁶. Το δικαστήριο σε κάθε περίπτωση οφείλει να λάβει υπόψη τις συνθήκες της εκάστοτε περίπτωσης.

Γ. Κληρονομική Διαδοχή

Στην κληρονομική διαδοχή με διαθήκη η σύναψη της civil partnership έχει ως αποτέλεσμα την ανάκληση της τελευταίας²¹⁷.

Στην εξ αδιαθέτου διαδοχή, όταν δεν υπάρχουν παιδιά, ο επιζών σύντροφος κληρονομεί όλη την περιουσία του αποθανόντος. Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή ο αποθανών είχε αποκτήσει τέκνο, ο επιζών αποκτά την κινητή περιουσία που κατέχει και ένα προκαθορισμένο ποσό, που ονομάζεται statutory legacy. Το τελευταίο αποτελεί έναν μηχανισμό, που σκοπό έχει την προστασία του επιζώντος συντρόφου. Αυτό επιτυγχάνεται ως εξής: στην περίπτωση που η κληρονομιά δεν υπερβαίνει σε αξία το statutory legacy, ο επιζών την αποκτά ολόκληρη. Στην αντίθετη περίπτωση, λαμβάνει το statutory legacy και η υπόλοιπη περιουσία διαιρείται στα δύο, ώστε το ένα μέρος να λάβει ο επιζών σύντροφος και το άλλο οι κατιόντες του αποθανόντος.

²¹³ Civil Partnership Act, schedule 1

²¹⁴ Civil Partnership Act, schedule 5 part 9

²¹⁵ Άρθρο 65 Civil Partnership Act

²¹⁶ Civil Partnership Act, schedule 5

²¹⁷ Άρθρο 18B (1) της Wills Act

Δ. Υιοθεσία και Σχέσεις γονέων – τέκνων

Κατά κανόνα οι ρυθμίσεις, που ισχύουν για τον γάμο, εφαρμόζονται και στην αστική συντροφιά. Ειδικότερα, οι σύντροφοι, που τελούν σε σχέση αστικής συντροφιάς, έχουν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν από κοινού²¹⁸ είτε ο ένας σύντροφος το τέκνο του άλλου. Αντίθετα, στην ελληνική έννομη τάξη δεν αναγνωρίζεται τέτοιο δικαίωμα στους συντρόφους.

Επίσης, με την Civil Partnership Act τροποποιήθηκε η Children Act κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να θεωρείται παιδί μιας οικογένειας και αυτό, που γεννήθηκε από γονείς, που συνδέονται με σχέση αστικής συντροφιάς, και να συμπεριλαμβάνονται στην έννοια του συγγενούς και οι σύντροφοι της civil partnership²¹⁹.

Επιπλέον, με το The Civil Partnership (Opposite-sex Couples) Regulation του 2019²²⁰ τροποποιήθηκε το δικαίω της συγγένειας. Ειδικότερα, ενώ κατά το προηγούμενο καθεστώς πατρότητα αποκτούσε μόνο ο άνδρας, με τον οποίο είχε παντρευτεί η μητέρα του παιδιού, πλέον πατρότητα αποκτά και ο σύντροφος της μητέρας του παιδιού, με την οποία συνήψε την civil partnership²²¹. Το ίδιο συμβαίνει και στην ελληνική έννομη τάξη, σύμφωνα με το άρθρο 9 του ν. 4356/2015.

VII. Βέλγιο

Το 1998 εισήχθη στην βελγική έννομη τάξη το νομικό μόρφωμα της cohabitation légale, το οποίο απευθύνεται τόσο σε ετερόφυλες όσο και σε ομόφυλες ενώσεις προσώπων. Πρόκειται για μια σχέση, η οποία είναι κάτι περισσότερο από την ελεύθερη ένωση και κάτι πολύ λιγότερο από τον γάμο σε επίπεδο εννόμων συνεπειών²²².

Τα γεγονότα, που οδήγησαν στην cohabitation légale, ήταν αφενός το μειωμένο ενδιαφέρον για την τέλεση γάμου και αφετέρου η ανάγκη νομικής αναγνώρισης ενώσεων, που τελούσαν εκτός αυτού. Στην πραγματικότητα, όμως, το νομοθετικό πλαίσιο παρέχει ελάχιστη προστασία στις ενώσεις αυτές, γι' αυτό κάποιοι συγγραφείς χαρακτηρίζουν την νομοθετική αυτή επιλογή ως «ασυμβίβαστη» με τους σκοπούς που επιχειρεί να εκπληρώσει, και «υποκριτική»²²³.

²¹⁸ Άρθρο 144 (4) της Adoption and Children Act, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 79 (12) της Civil Partnership Act

²¹⁹ Άρθρο 75 της Civil Partnership Act

²²⁰ Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση (ενότητα 2.1. και 7.11.), σκοπός του regulation είναι να επιτρέψει σε πρόσωπα διαφορετικού φύλου να συνάψουν civil partnership και να τα αντιμετωπίσει με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζονται οι σχέσεις ομοφυλοφίλων. Εξαίρεση αποτελούν οι ρυθμίσεις για την πατρότητα και τη γονική μέριμνα.

²²¹ Άρθρο 4 (1) της Children Act 1989

²²² Ol. De Schutter, K. Waaldijk, Major legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners in Belgium in More or less together: Levels of legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners. A comparative study of nine European countries, INED/Leiden University, 2005, σελ. 50, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/12585>

²²³ Jens M. Scherpe και Andy Hayward, ό.π. σελ. 384

1. Προϋποθέσεις Σύναψης

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της *cohabitation légale* αποτελεί το γεγονός ότι η φύση της σχέσης, που συνδέει τα μέρη, δεν ενδιαφέρει. Έτσι, η *cohabitation* μπορεί να δημιουργηθεί μεταξύ προσώπων του αυτού ή διαφορετικού φύλου, ακόμη και μεταξύ προσώπων, που συνδέονται με συγγενική σχέση ή και σχέση φιλίας, δεδομένου ότι δεν προαπαιτείται η ύπαρξη ερωτικού δεσμού. Πρόκειται για ουσιώδη διαφορά μεταξύ της *cohabitation légale* και του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης, καθώς στο δεύτερο ο νομοθέτης έχει θεσπίσει κώλυμα συγγένειας, που καθιστά ανέφικτη τη σύναψή του, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 του ν. 4356/2015 και σε κάθε περίπτωση το σύμφωνο συμβίωσης έχει ως πυρήνα τα αισθήματα αγάπης, στοργής και συντροφικότητας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.

Σύμφωνα με το άρθρο 1475 παρ. 1 του παλαιού βελγικού Αστικού Κώδικα η *cohabitation légale* αποτελεί μια κατάσταση κοινού βίου μεταξύ δύο προσώπων, οι οποίοι έχουν προβεί σε σχετική δήλωση, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 1476 του παλαιού βελγικού ΑΚ.

Κατά μία άποψη, προϋπόθεση για τη δημιουργία της (της *cohabitation légale*) αποτελεί η συμβίωση των μερών. Παρότι το γράμμα του άρθρου 1475 δεν αναφέρει ρητώς την εν λόγω προϋπόθεση, οι υποστηρικτές της άποψης αυτής στηρίζονται στο γεγονός ότι προκειμένου οι σύντροφοι να επωφεληθούν ορισμένων προνομίων απαιτείται να συμβιώνουν²²⁴. Κατά την αντίθετη άποψη, η οποία βασίζεται στο γράμμα του νόμου, δεν τίθεται ως προϋπόθεση για τη σύναψη της *cohabitation légale* η συμβίωση των εμπλεκόμενων προσώπων.

Επιπρόσθετα, τα μέρη δεν πρέπει να έχουν τελέσει γάμο ή να βρίσκονται σε άλλη *cohabitation légale*²²⁵. Με αυτόν τον τρόπο αποτυπώνεται η αρχή της αποκλειστικότητας. Ο κανόνας αυτός έχει επικριθεί. Διαπιστώνεται αντίφαση μεταξύ αυτού και του γεγονότος ότι η *cohabitation légale* απευθύνεται και σε ενώσεις προσώπων χωρίς ερωτικό δεσμό. Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι ενδέχεται να οδηγεί και σε διακρίσεις, ιδίως στις περιπτώσεις πολύτεκνων οικογενειών, όπου η εφαρμογή του κανόνα αυτού απαγορεύει στον γονέα, που έχει συνάψει *cohabitation légale* με το ένα παιδί, να συνάψει και με κάποιο άλλο²²⁶.

Μια ακόμη προϋπόθεση αποτελεί η ικανότητα των μερών να συνάπτουν συμβάσεις²²⁷. Έτσι, δεν μπορούν να καταρτίσουν *cohabitation légale* οι ανήλικοι και όσοι τελούν υπό δικαστική συμπαράσταση, εφόσον αυτό έχει οριστεί από το δικαστήριο. Σημειώνεται, πάντως, ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1475 παρ. 2 τελευταίο εδάφιο του παλαιού βελγικού ΑΚ, οι δικαστικώς συμπαραστατούμενοι μπορούν να ζητήσουν από το δικαστήριο άδεια για να προβούν σε σχετική δήλωση. Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται ομοιότητα με το σύμφωνο συμβίωσης, καθώς για τη σύναψή του

²²⁴ Jens M. Scherpe και Andy Hayward, ό.π. σελ. 386

²²⁵ Άρθρο 1475 παρ. 2 (1) του παλαιού βελγικού ΑΚ

²²⁶ Jens M. Scherpe και Andy Hayward, ό.π. σελ. 387

²²⁷ Άρθρο 1475 παρ. 2 (2) του παλαιού βελγικού ΑΚ

απαιτείται πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα και η συμπλήρωση του 18^{ου} έτους ηλικίας. Ωστόσο, στην ελληνική έννομη τάξη δεν αναγνωρίζονται εξαιρέσεις.

Σύμφωνα δε με το άρθρο 1476 του παλαιού βελγικού ΑΚ, η δήλωση είναι γραπτή, φέρει χρονολογία, υπογράφεται από τα μέρη και κατατίθεται στο ληξιαρχείο του τόπου κατοικίας τους. Στη δήλωση αναγράφονται, επίσης, τα προσωπικά στοιχεία των μερών, η βούλησή τους να τελούν σε *cohabitation légale* και σημειώνεται ότι έχουν λάβει γνώση των άρθρων 1475 έως και 1479. Στη συνέχεια ο ληξίαρχος καταχωρεί τη δήλωση. Στο σημείο αυτό διαφέρει η *cohabitation légale* από τον γάμο. Η διαδικασία για την καταχώρηση της δήλωσης είναι λιγότερο τυπική από αυτή του γάμου²²⁸, πιο άμεση και δεν έχει δημόσιο χαρακτήρα. Η διαφορά με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης έγκειται στο γεγονός ότι στην *cohabitation légale* συμμετέχει μόνο ο ληξίαρχος, ενώ στο ελληνικό σύμφωνο πρωταρχικό ρόλο έχει ο συμβολαιογράφος.

2. Λύση της Cohabitation légale

Η *cohabitation légale* λύνεται σε περίπτωση που τα εμπλεκόμενα μέρη τελέσουν γάμο ή σε περίπτωση θανάτου. Είναι, επίσης, δυνατόν να λυθεί με κοινή ή με μονομερή δήλωση στον ληξίαρχο. Σημειώνεται ότι στην περίπτωση της μονομερούς δήλωσης, ο ληξίαρχος την επιδίδει στο έτερο μέρος με έξοδα του δηλούντος²²⁹. Οι δηλώσεις αυτές καταχωρούνται στο μητρώο πολιτών. Η διαδικασία της μονομερούς λύσης της *cohabitation légale* διαφέρει σε σχέση με αυτήν του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης, καθώς στην πρώτη περίπτωση δεν προηγείται προειδοποίηση του άλλου μέρους.

3. Έννομες Συνέπειες

A. Συγγένεια

Δεδομένου ότι η *cohabitation légale* αποσκοπεί μόνο στη ρύθμιση του κοινού βίου δύο προσώπων, δεν μεταβάλλεται το status των προσώπων και δεν δημιουργούνται συγγενικές σχέσεις. Αντίθετα, το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης θεμελιώνει συγγένεια κατά το άρθρο 1462 ΑΚ.

Επιπλέον, κατά το άρθρο 319 του παλαιού βελγικού ΑΚ, ο σύντροφος της μητέρας, που γέννησε το παιδί, έχει τη δυνατότητα να το αναγνωρίσει. Το ίδιο δικαίωμα έχει και η σύντροφος της μητέρας, σύμφωνα με το άρθρο 325/4 του παλαιού βελγικού ΑΚ. Στην ελληνική έννομη τάξη δεν νοείται αναγνώριση τέκνου από την σύντροφο της μητέρας του, διότι οι σχετικές διατάξεις του ΑΚ αφενός θέτουν ως προϋπόθεση για την εφαρμογή τους τη διαφορά φύλου και αφετέρου χρησιμοποιούνται οι όροι μητέρα – πατέρα.

²²⁸ I Curry-Sumner, All's well that ends registered? The substantive and private international law aspects of non-material registered relationships in Europe, Intersentia, Antwerp/Oxford 2005, σελ. 46-47.

²²⁹ Άρθρο 1476 παρ. 2 του παλαιού βελγικού ΑΚ

B. Περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συντρόφων

Οι περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων διέπονται από το σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας. Έτσι, τα περιουσιακά στοιχεία καθενός από τους συντρόφους παραμένουν στην κυριότητά τους. Σε περίπτωση που δεν μπορεί να αποδειχθεί σε ποιον ανήκει το εκάστοτε αντικείμενο, θεωρείται ότι κυριότητα έχουν και οι δύο²³⁰. Ορίζεται, επίσης, ότι οι σύντροφοι οφείλουν να συνεισφέρουν στα έξοδα του κοινού βίου ανάλογα με τις δυνάμεις τους²³¹. Οι ίδιες ρυθμίσεις υφίστανται και στην ελληνική έννομη τάξη.

Γ. Κληρονομική Διαδοχή

Το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συντρόφου διαφέρει και δεν είναι ίσο με αυτό του επιζώντος συζύγου. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 4.23 του νέου βελγικού ΑΚ, ο επιζών σύντροφος αποκτά περιορισμένο δικαίωμα επικαρπίας επί του ακινήτου, όπου συγκατοικούσε με τον θανόντα, και επί των επίπλων, που βρίσκονται εντός αυτού. Επίσης, στην περίπτωση που το ακίνητο μισθώνεται, ο επιζών σύντροφος έχει το δικαίωμα να συνεχίσει τη σύμβαση μίσθωσης. Στην ελληνική έννομη τάξη οι σύντροφοι εξομοιώνονται με τους συζύγους ως προς το κληρονομικό τους δικαίωμα.

Δ. Υιοθεσία

Όπως και οι σύζυγοι έτσι και τα πρόσωπα, που έχουν συνάψει cohabitation légale²³², έχουν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν από κοινού. Στην περίπτωση αυτή το παιδί αποκτά είτε το επώνυμο ενός από τους υιοθετούντες είτε το επώνυμο και των δύο²³³. Επιπλέον, ο σύντροφος μπορεί να υιοθετήσει το παιδί του ετέρου συντρόφου, οπότε αυτό είτε διατηρεί το επώνυμο του φυσικού του γονέα είτε αποκτά το επώνυμο του θετού γονέα είτε και των δύο (γονέων). Είναι, επίσης, δυνατό ο σύντροφος να υιοθετήσει μόνος ένα παιδί. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται η συναίνεση του ετέρου συντρόφου²³⁴. Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται σημαντική διαφορά μεταξύ της cohabitation légale και του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης, καθώς στην ελληνική έννομη τάξη οι σύντροφοι δεν δύνανται να υιοθετήσουν.

Σε κάθε περίπτωση δεν είναι επιτρεπτή η υιοθεσία, όταν τα μέρη συνδέονται με δεσμό, που αποτελεί εμπόδιο για τη σύναψη γάμου²³⁵.

VIII. Γερμανία

Στη Γερμανία ο νομοθέτης επέλεξε να θεσπίσει τη δηλωμένη συμβίωση (LPartG, Lebenspartnerschaftsgesetz) αποκλειστικά μόνο για τις ομόφυλες ενώσεις.

²³⁰ Jens M. Scherpe και Andy Hayward, ό.π. σελ. 394.

²³¹ Άρθρο 1477 παρ. 3 του παλαιού βελγικού ΑΚ

²³² Από το 2006 επιτρέπεται η υιοθεσία και από ομόφυλα ζευγάρια.

²³³ Άρθρα 353-2 παρ. 1, 356-2 του παλαιού βελγικού ΑΚ

²³⁴ Άρθρο 348-2 του παλαιού βελγικού ΑΚ

²³⁵ Άρθρο 343 παρ. 1 περ. b του παλαιού βελγικού ΑΚ

Επρόκειτο για μια επιλογή, η οποία επικρίθηκε. Πριν από την ψήφιση του σχετικού νόμου, οι κυβερνήσεις των κρατιδίων της Βαυαρίας, της Σαξονίας και της Θουριγγίας προσέφυγαν στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (BVerfG), ισχυριζόμενες ότι (ο νόμος) έρχεται σε αντίθεση με τις διατάξεις για την προστασία του γάμου, διότι ο νομοθέτης εξομοιώνει τον τελευταίο με τη δηλωμένη συμβίωση ομόφυλων προσώπων²³⁶. Τελικά κρίθηκε ότι ο επίμαχος νόμος δεν ανταγωνίζεται τον γάμο, διότι η δηλωμένη συμβίωση απευθυνόταν αποκλειστικά σε ομόφυλα ζευγάρια.

1. Προϋποθέσεις σύναψης

Για την κατάρτιση της δηλωμένης συμβίωσης απαιτείτο αυτοπρόσωπη παρουσία των εμπλεκόμενων μερών και η δήλωση γινόταν ενώπιον της αρμόδιας διοικητικής αρχής, η οποία οριζόταν από το εκάστοτε επιμέρους κρατίδιο²³⁷. Στην ελληνική έννομη τάξη το σύμφωνο συμβίωσης καταρτίζεται ενώπιον συμβολαιογράφου κι όχι διοικητικής αρχής.

Για την έγκυρη σύναψη της δηλωμένης συμβίωσης τα συμβαλλόμενα μέρη έπρεπε να είναι ομόφυλα, να είναι ενήλικα, να μην είναι έγγαμα και να μην έχουν συνάψει άλλη δηλωμένη συμβίωση²³⁸. Προβλέπονταν, επίσης, ορισμένα κωλύματα. Ειδικότερα, δεν ήταν δυνατόν να συναφθεί μεταξύ συγγενών σε ευθεία γραμμή και μεταξύ αδελφών²³⁹. Σε κάθε περίπτωση τα μέρη έπρεπε να αναλάβουν αμοιβαία την υποχρέωση υποστήριξης για τη δημιουργία της κοινωνίας βίου²⁴⁰. Παρατηρείται, λοιπόν, μια ουσιώδης διαφορά με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης. Η δηλωμένη συμβίωση έχει πιο περιορισμένη εμβέλεια, καθώς καλύπτει μόνο τα ομόφυλα ζευγάρια. Αντίθετα, το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να συναφθεί κι από ετερόφυλες ενώσεις δύο προσώπων. Ομοιότητα μεταξύ των δύο αποτελεί το γεγονός ότι τα μέρη απαιτείται να είναι ενήλικα.

2. Λύση της δηλωμένης συμβίωσης

Η δηλωμένη συμβίωση λύνεται²⁴¹ με δικαστική απόφαση²⁴². Το δικαστήριο κάνει δεκτό το αίτημα για τη λύση και εκδίδει σχετική απόφαση, εφόσον οι σύντροφοι βρίσκονται σε διάσταση για τουλάχιστον ένα έτος και είτε και οι δύο αιτούνται τη λύση ή ένας εξ αυτών την αιτείται με τη συναίνεση του ετέρου, είτε ο κοινός τους βίος δεν μπορεί να αποκατασταθεί. Το δικαστήριο δέχεται, επίσης, αίτημα, που υποβλήθηκε από τον έναν σύντροφο, εφόσον οι συμβαλλόμενοι βρίσκονταν σε διάσταση για 3 έτη. Η λύση της συμβίωσης μπορεί να ζητηθεί και στην περίπτωση που η συνέχισή της είναι

²³⁶ Β. Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση ..., σελ. 59.

²³⁷ Παρ. 1 εδ. 1 του LPartG

²³⁸ Παρ. 1 εδ. 1 του LPartG

²³⁹ Παρ. 1 εδ. 2 του LPartG

²⁴⁰ Μ. Μαυρομιχάλης, Η λειτουργία του Συμφώνου Συμβίωσης σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία - Γαλλία), ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009.

²⁴¹ Χρησιμοποιείται ο ενεστώτας, διότι οι δηλωμένες συμβιώσεις που καταρτίστηκαν πριν την 1/10/2017 εξακολουθούν να διέπονται από τον LPartG.

²⁴² Παρ. 15 (1) του LPartG

υπέρμετρα σκληρή, για λόγους που άπτονται του προσώπου του ετέρου συντρόφου²⁴³. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι για τη λύση της δηλωμένης συμβίωσης συμμετέχει δικαστική αρχή και απαιτείται η επίκληση συγκεκριμένου λόγου. Στην ελληνική έννομη τάξη κάτι τέτοιο δεν ισχύει, υπό την έννοια ότι το σύμφωνο συμβίωσης είναι ελευθέρως διαλυτό, χωρίς την παρέμβαση του δικαστηρίου.

3. Έννομες συνέπειες

A. Συγγένεια

Η σύναψη της δηλωμένης συμβίωσης έχει ως αποτέλεσμα ο εκάστοτε σύντροφος να αποτελεί μέλος της οικογένειας του ετέρου συντρόφου. Δημιουργούνται, επίσης, δεσμοί με τους συγγενείς εξ αίματος εκάστου εκ των συντρόφων. Οι δεσμοί αυτοί διατηρούνται και μετά τη λύση της δηλωμένης συμβίωσης²⁴⁴. Οι ίδιες έννομες συνέπειες στο επίπεδο της συγγένειας επέρχονται και με τη σύναψη του ελληνικού συμφώνου συμβίωσης.

B. Περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συντρόφων

Οι σύντροφοι έχουν την υποχρέωση να συνεισφέρουν στον κοινό τους βίο και να επιδεικνύουν την επιμέλεια, που επιδεικνύουν στις υποθέσεις τους²⁴⁵.

Το σύστημα, που διέπει τις περιουσιακές τους σχέσεις, είναι αυτό της περιουσιακής αυτοτέλειας²⁴⁶. Μετά τη λύση της δηλωμένης συμβίωσης ο σύντροφος, που συνέβαλε στην αύξηση της περιουσίας του ετέρου, έχει αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα²⁴⁷.

Μετά τη λύση της συμβίωσης, εφόσον ένας από τους συντρόφους αδυνατεί να διαθρέψει τον εαυτό του, μπορεί να ζητήσει διατροφή από τον έτερο σύντροφο²⁴⁸.

Τα ίδια ισχύουν και στην ελληνική έννομη τάξη, ο νομοθέτης, βέβαια, δίνει έμφαση στην ιδιωτική αυτονομία των συντρόφων.

Γ. Κληρονομική Διαδοχή

Σύμφωνα με την παρ. 10 του LPartG, όταν ο επιζών σύντροφος συντρέχει με συγγενή α' τάξης λαμβάνει το ¼ της κληρονομιάς, ενώ όταν συντρέχει με συγγενή β' τάξης λαμβάνει το ½. Προβλέπεται, επίσης, ότι ο επιζών σύντροφος λαμβάνει και το εξάιρετο. Σε περίπτωση που συντρέχει με ένα ή δύο τέκνα του αποβιώσαντος, αυτοί και ο επιζών κληρονομούν κατ' ισομοιρία. Στην περίπτωση δε που ο επιζών δεν συντρέχει με συγγενείς α' και β' βαθμού, ο τελευταίος λαμβάνει όλη την κληρονομιά.

²⁴³ Παρ. 15 (2) του LPartG

²⁴⁴ Παρ. 11 του LPartG

²⁴⁵ Παρ. 4 του LPartG

²⁴⁶ Τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούσαν να συμφωνήσουν ότι οι περιουσιακές τους σχέσεις θα διέπονταν από το σύστημα της κοινοκτημοσύνης.

²⁴⁷ Παρ. 6 του LPartG

²⁴⁸ Παρ. 16 του LPartG

Δ. Σχέσεις με τέκνα και Υιοθεσία

Σύμφωνα με την παρ. 9 του LPartG, ο γονέας, που έχει αποκλειστική γονική μέριμνα μπορεί να αποφασίζει από κοινού με τον σύντροφό του για ζητήματα που άπτονται της καθημερινότητας του τέκνου. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, εφόσον επιτάσσεται από το συμφέρον του παιδιού, ο σύντροφος μπορεί να αποφασίζει μόνος, ενημερώνοντας χωρίς καθυστέρηση τον γονέα.

Σε περίπτωση που ο ένας σύντροφος θέλει να υιοθετήσει παιδί, πρέπει να λάβει τη συναίνεση του ετέρου. Τέλος, ο ένας συμβληθείς μπορεί να υιοθετήσει το παιδί του ετέρου. Στην ελληνική έννομη τάξη δεν είναι δυνατή η υιοθεσία από τους συντρόφους.

4. Γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου

Τον Οκτώβριο του 2017 ψηφίστηκε στη Γερμανία νόμος με τον οποία θεσπίστηκε ο γάμος ομόφυλων ζευγαριών και παραχωρήθηκαν σε αυτά πλήρη συζυγικά δικαιώματα και το δικαίωμα υιοθεσίας. Με τον νόμο αυτό τροποποιήθηκε, επίσης, ο LPartG, ώστε πλέον, όπως ορίζεται στην παρ. 1, δεν είναι δυνατή η σύναψη δηλωμένης συμβίωσης.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Από όσα έχουν αναλυθεί ανωτέρω συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο γάμος και το σύμφωνο συμβίωσης, αν και παρουσιάζουν ομοιότητες, διαφοροποιούνται σε βασικά σημεία. Ειδικότερα, σπουδαιότερη διαφορά μεταξύ των δύο θεσμών αποτελούσε η διαφορά φύλου των εμπλεκόμενων προσώπων. Για την κατάρτιση γάμου οι μελλόνυμφοι έπρεπε να είναι διαφορετικού φύλου. Αντίθετα, στο σύμφωνο συμβίωσης, όπως αυτό τροποποιήθηκε από τον ν. 4356/2015, το φύλο των συμβαλλομένων είναι αδιάφορο. Η εν λόγω διαφορά μεταξύ των δύο θεσμών καταργήθηκε από τον ν. 5089/2024, καθώς αναγνώρισε σε ομόφυλα ζευγάρια τη δυνατότητα να συνάψουν γάμο. Στο πλαίσιο αυτό εκφράστηκαν απόψεις κατά τις οποίες ο κοινός νομοθέτης παραβίασε το Σύνταγμα, ιδίως το άρθρο 21 παρ. 1 Σ. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι με την κατάργηση της διαφοράς φύλου για τη σύναψη του γάμου ο κοινός νομοθέτης θίγει τον πυρήνα του θεσμού, όπως αυτός κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 παρ. 1 Σ, γι' αυτό και ο νόμος είναι αντισυνταγματικός. Ωστόσο, ο γάμος, όπως και η οικογένεια, αποτελεί δυναμική έννοια, που μεταβάλλεται με την εξέλιξη της κοινωνίας. Έτσι, η συνταγματικότητα ή μη του νόμου πρέπει να κριθεί επί τη βάση των συνθηκών, που επικρατούν στη σύγχρονη κοινωνία. Μάλιστα, η επίμαχη συνταγματική διάταξη πρέπει να ερμηνευτεί συστηματικά, σε συνδυασμό με άλλους συνταγματικούς κανόνες και αρχές, όπως την αξία του ανθρώπου, την αυτοδιάθεση και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η εν λόγω ερμηνεία οδηγεί υπέρ της συνταγματικότητας του ν. 5089/2024.

Επιπλέον, ο γάμος και το σύμφωνο συμβίωσης παρουσιάζουν διαφορά στη διαδικασία σύναψής τους. Ο ΑΚ επιτρέπει στους μελλονύμφους να επιλέξουν μεταξύ δύο συστατικών του γάμου τύπων, τον πολιτικό τύπο και τον θρησκευτικό τύπο. Αντίθετα, στο σύμφωνο συμβίωσης προβλέπεται ένας μόνο τύπος, ο συμβολαιογραφικός. Στο πεδίο αυτό αναδεικνύεται ο πανηγυρικός και δημόσιος χαρακτήρας του γάμου, σε αντίθεση με το σύμφωνο, το οποίο χαρακτηρίζεται από ιδιωτικότητα.

Στο πεδίο των περιουσιακών σχέσεων, συμπεριλαμβανομένων των κληρονομικών, το σύμφωνο συμβίωσης διέπεται από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, υπό την έννοια ότι οι σύντροφοι δύνανται να παρεκκλίνουν από τα οριζόμενα στον ΑΚ με συμφωνία. Μπορούν, επίσης, να παραιτηθούν από την νόμιμη μοίρα ήδη κατά την κατάρτιση του συμφώνου. Στον γάμο κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό, καθώς οι εν λόγω σχέσεις διέπονται κατά βάση από κανόνες αναγκαστικού δικαίου. Φαίνεται, επομένως, ο πατερναλιστικός χαρακτήρας του γάμου.

Η διαδικασία λύσης των δύο θεσμών, καθώς και το ζήτημα της υιοθεσίας αποτελούν τις σπουδαιότερες διαφορές μεταξύ του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης. Ο γάμος λύνεται είτε συναινετικά είτε με την παρέμβαση της δικαστικής αρχής, η οποία εκδίδει σχετική αμετάκλητη δικαστική απόφαση, εφόσον διαπιστώσει τη συνδρομή συγκεκριμένων λόγων. Αντίθετα, για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης δεν εκδίδεται δικαστική απόφαση ούτε απαιτείται η επίκληση κάποιου λόγου. Αυτό λύνεται είτε με συμφωνία των μερών είτε μονομερώς. Ως προς την υιοθεσία, το πλέγμα

των σχετικών διατάξεων του ΑΚ οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι σύντροφοι δεν δύνανται να υιοθετήσουν ούτε από κοινού ούτε ο ένας το τέκνο του άλλου. Αντίθετα, οι σύζυγοι απολαμβάνουν σχετικού δικαιώματος. Σημειώνεται δε ότι η αδυναμία των συντρόφων, ειδικότερα αυτών του ίδιου φύλου, να υιοθετήσουν αποτελεί τον βασικό λόγο, που καθιστά αναγκαίο τον ν. 5089/2024.

Σε ευρύτερο πλαίσιο, λοιπόν, ο γάμος ρυθμίζεται καταρχήν από διατάξεις αναγκαστικού δικαίου. Αναδεικνύεται, έτσι, ο πατερναλιστικός χαρακτήρας του. Αντίθετα, το σύμφωνο συμβίωσης διέπεται από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, γεγονός, που καθιστά εμφανή την δικαιοπρακτική του φύση, και επιτρέπει στους συντρόφους να παρεκκλίνουν και να ρυθμίζουν διαφορετικά τις σχέσεις τους. Το διακριτικό αυτό γνώρισμα του συμφώνου δικαιολογεί τη διατήρησή του σε ισχύ. Επίσης, η (συν)ύπαρξη των δύο θεσμών, δηλαδή του γάμου και του συμφώνου, είναι θεμιτή, διότι με αυτό τον τρόπο πραγματώνεται η αρχή της αυτοδιάθεσης, της αυτονομίας και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, καθώς οι πολίτες δύνανται να επιλέξουν συνειδητά και ελεύθερα μεταξύ περισσοτέρων εναλλακτικών, ασκώντας τη βούλησή τους. Μάλιστα, το σύμφωνο συμβίωσης επιτρέπει σε πρόσωπα, που για οποιονδήποτε λόγο, νομικό ή μη, αρνούνται να συνάψουν γάμο, να αναγνωρίσουν νομικά τη σχέση τους και να την υπαγάγουν σε ένα πλαίσιο κανόνων δικαίου. Αν καταργούνταν το σύμφωνο συμβίωσης, οι εν λόγω σχέσεις θα αποτελούσαν ελεύθερες ενώσεις, οι οποίες, ωστόσο, τυγχάνουν περιορισμένης αναγνώρισης.

Επομένως, από τα ανωτέρω διαπιστώνεται ότι η αναγνώριση του δικαιώματος σύναψης γάμου στα ομόφυλα πρόσωπα δεν είναι άνευ ουσίας. Η βασικότερη ανάγκη, που εξυπηρετείται, είναι η δυνατότητα υιοθεσίας²⁴⁹ και με αυτόν τον τρόπο προστασίας των παιδιών, των οποίων οι γονείς είναι ομόφυλοι²⁵⁰. Επίσης, η διατήρηση σε ισχύ του νόμου για το σύμφωνο συμβίωσης δικαιολογείται, διότι αυτό αφενός αποτελεί έναν θεσμό, που επιτρέπει τη δράση της ιδιωτικής αυτονομίας, και αφετέρου καλύπτει νομικά και προστατεύει τις οικογενειακές σχέσεις, που έχουν ιδρυθεί εκτός γάμου. Επιπλέον, η ποικιλία επιλογών (γάμος και σύμφωνο συμβίωσης) συμβάλλει στην πραγμάτωση της αρχής της αυτονομίας, της αυτοδιάθεσης και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

²⁴⁹ Η επέκταση του γάμου και στα ομόφυλα πρόσωπα συνεπάγεται την αυτόματη εφαρμογή των άρθρων 1542 επ. ΑΚ στους ομόφυλους συζύγους. Βλ. και ΜΕΦΑΘ 2435/2024.

²⁵⁰ Ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται και από τις διατάξεις των άρθρων 10 και 11 του ν. 5089/2024 με τις οποίες αναγνωρίζονται στην ελληνική έννομη τάξη οι γάμοι Ελλήνων ομοφύλων, που έχουν τελεστεί στο εξωτερικό, και οι γονεϊκές σχέσεις, που έχουν δημιουργηθεί σε τρίτη χώρα, αντίστοιχα.

Βιβλιογραφία – Νομολογία

I. Ελληνική βιβλιογραφία

- A. Καΐσης, σε Τιμητικό τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007
- A. Κρητικός, Αποζημίωση από Αυτοκινητικά Ατυχήματα, Τόμος 1, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019
- A. Κοτζάμπαση, Η έννοια και η λειτουργία της έγγαμης συμβίωσης – Ερμηνευτική προσέγγιση των άρθρων 1386 και 1387 του ΑΚ, 1992
- A. Κοτζάμπαση, Ισότητα των φύλων και Ιδιωτική Αυτονομία στις οικογενειακές σχέσεις, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011
- A. Κοτζάμπαση, Οι συμφωνίες των συζύγων για τις συνέπειες του διαζυγίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1999
- Απ. Γεωργιάδης, Εγχειρίδιο Κληρονομικού Δικαίου, Π.Ν. Σάκκουλας, 2014
- Απ. Γεωργιάδης, Οικογενειακό Δίκαιο, 3η έκδοση, , Εκδόσεις Σάκκουλα, 2022
- B. Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2010
- Γ. Ε. Πιτσιρίκος, Σύμφωνο Συμβίωσης. Συγκριτική επισκόπηση & ερμηνευτική προσέγγιση με το θεσμό του γάμου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018
- Γ. Θ. Δασκαρόλης, Παραδόσεις οικογενειακού δικαίου, Τόμος, I, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1992
- Γ. Κουμάντος, Οικογενειακόν Δίκαιον I, Εκδοτικός Οίκος ΑΦΟ Π. Σάκκουλα, 1977
- Γ. Μιχαηλίδης – Νουάρος, Οικογενειακόν Δίκαιον, 1964
- Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Μελέτες Οικογενειακού Δικαίου και Δικαίου της Βιοϊατρικής 1980 – 2010, Εκδόσεις Σάκκουλα
- Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Οικογενειακό Δίκαιο, 9η έκδοση, 2024, Εκδόσεις Σάκκουλα
- Εταιρία Δικαστικών Μελετών, Σύγχρονες τάσεις του οικογενειακού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013
- Θ. Παπαχρίστου σε Παπαχρίστου, Κουμουτζή, Τσούκα, ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ: Ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν.3719/2008
- Ι. Δεληγιάννης, Οικογενειακό Δίκαιο I: Εισαγωγή – Σύσταση του γάμου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1986
- Ι. Καρακώστας, Αστικός Κώδικας, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος 8Α, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011
- Ι. Σ. Σπυριδάκης, Οικογενειακό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2006

- Κ. Δεμερτζής, Σύστημα Αστικού Δικαίου. Οικογενειακόν Δίκαιον, Τεύχος Α', Τυπογραφείον Γ. Η. Καλλέργη, 1935
- Κ. Δ. Παντελίδου, Το Διαζύγιο και οι Συνέπειές του. Ενημέρωση με τους Ν. 4800/2021 και Ν. 4842/2021, Νομική Βιβλιοθήκη, 2022
- Κ. Δ. Παναγόπουλος, Β. Περάκη, Επιτομή οικογενειακού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023
- Κ. Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά τον Ν. 4356/2015, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016
- Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012
- Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 5η έκδοση, 2023
- Λ. Παπαδοπούλου, Η νομική έννοια της «Οικογένειας» και τα Ομόφυλα Ζευγάρια: Μαθήματα από το ΕΔΔΑ, σε Τιμητικό Τόμο για την καθηγήτρια Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016
- Μ. – Α. Κωστοπούλου, ΕΣΔΑ και ίδρυση συγγένειας: Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο ελληνικό οικογενειακό δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021
- Μ. Ευ. Ζ. Γερασοπούλου, Η έννομη σχέση των συντρόφων από το σύμφωνο συμβίωσης του ν. 4356/2015, Εκδόσεις Σάκκουλα
- Μ. Περτσελάκη, Η αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020
- Ν. Λεοντή, Ερμηνεία ΑΚ, 2ος Τόμος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020
- Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 4η έκδοση, 2012
- Π. Αλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000
- Σπ. Βλαχόπουλο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Η προστασία οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- Στ. Θ. Πατεράκης, Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, Π.Ν. Σάκκουλας, 2001

II. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Department of Trade and Industry, Women and Equality Unit, RESPONSES TO CIVIL PARTNERSHIP: A framework for the legal recognition of same-sex couples, November 2003

Eva Steiner, The Spirit of the New French Registered Partnership Law – Promoting Autonomy and Pluralism or Weakening Marriage, 12 CHILD & FAM. L. Q. 1 (2000),

Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, HccH Mars 2008

I Curry-Sumner, All's well that ends registered? The substantive and private international law aspects of non-material registered relationships in Europe, Intersentia, Antwerp/Oxford 2005

Ian Curry-Sumner, "Uniform Patterns Regarding Same-Sex Relationships", in International Law FORUM du droit international, Vol. 7, No 3 (2005)

Jens M. Scherpe/Andy Hayward, The future of registered partnerships: family recognition beyond marriage?, intersentia, 2017

Jens M. Scherpe / Nadjma Yassari, Die Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften – The Legal Status of Cohabitants, Mohr Siebeck, Tübingen 2005

Joelle Godard, Pacs Seven, Years on: is it Moving Towards Marriage?, International Journal of Law, Policy and the Family, Volume 21, Issue 3, December 2007

Olivier Guillod, Abortion, Registered Partnership and Other Matters, 2003 INT'I SURV, FAM. L. 417 (2003),

Sarah Beresford & Caroline Falkus, Abolishing Marriage: Can Civil Partnership Cover It?, 30 LIVERPOOL L. REV. 1 (2009)

Waldijk. C, More or less together: Levels of legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners. A comparative study of nine European countries, INED/Leiden University, 2005

III. Μελέτες - Αρθρογραφία

A. Καραμπατζός, Γάμος και τεκνοθεσία για ομόφυλα ζευγάρια: τέλος των διακρίσεων και ισότητα για όλους, 2022

A. N. Κουκούλης, Δυνατότητες απόκτησης παιδιών από ομόφυλα ζεύγη στην ελληνική δικαιοταξία, ΕφΑΔΠολΔ, 3/2019

A. Ρήγας, Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο Σύμφωνο Συμβίωσης Ν 3719/2008 (κεφάλαιο πρώτο – άρθρα 1-13), ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009

A. Κοτζάμπαση, Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειες της, ΕΛΔνη 3 (2016)

Απ. Σοφιαλίδης/ Π. Κορνηλάκης, Το συναινετικό διαζύγιο: προβλήματα ερμηνείας και εφαρμογής του άρθρου 1441 ΑΚ, Αρμ 1983

Αχ. Κουτσουράδης, Ο ν. 3719/2008: Audietur et altera Pars et Cetera, ΕφΑΔΠολΔ 2009

B. Μάλλιος, Ομόφυλα ζευγάρια και παιδιά: τρία βήματα για την ουσιαστική ισότητα, 2024

- Γ. Βαλμαντώνης, Μερικές πρώτες σκέψεις για τον ν. 5089/2024, ΕλΔνη 2/2024
- Γ. Λέκκας, Ισότητα στον πολιτικό γάμο και συμφέρον του παιδιού, ΧρΙΔ, τόμος ΚΔ' (2024), τεύχος 3
- Γ. Σταθάς, Πολιτικός γάμος. Νομική φύση του παραστάτος δημάρχου ή προέδρου κοινότητας. Τοπική αναρμοδιότης, ΑρχΝ 41 (1990)
- Ε. Γκλεγκλέ, Οι καινοτομίες που επιφέρει το Σύμφωνο Συμβίωσης – Προβληματισμοί και πρακτική εφαρμογή, ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009
- Ε. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ο νέος Ν 3719/2008: μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔΠολΔ, 10-11/2008
- Ε. Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Το συναινετικό διαζύγιο μετά τον Ν. 4509/2017, ΕφΑΔΠολΔ 3/2018
- Θ. Παπαζήση, Η οικογένεια προσώπων του αυτού φύλου: Εκφυλισμός ή ίση μεταχείριση;, ΧρΙΔ 2007
- Θ. Παπαχρήστου, Κριτικές παρατηρήσεις στο Ν 3719/2008, ΕφΑΔΠολΔ, 10-11/2008
- Θ. Παπαχρίστου, Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; (Αντίλογος στις κριτικές παρατηρήσεις), ΕφΑΔΠολΔ, 4/2008
- Ι. Κατράς, ΜΠρΘεσ 2/2020, ΕλΔνη 3 (2020)
- Ι. Κονδύλη, Σύμφωνο Συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔΠολΔ 1/2009
- Σακελλαροπούλου – Παρισάκη, Περί της έννοιας και της φύσεως του γάμου, Αρμ 33, 1979
- Κ. Δ. Παντελίδου, Η διαφορά φύλου ως θετική προϋπόθεση για τη σύναψη γάμου, ΝοΒ 72 (2024)/1
- Κ. Δ. Παντελίδου, Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης», ΕφΑΔΠολΔ, 4/2008
- Κ. Δ. Παντελίδου, Κριτικός διάλογος με την πρόσφατη νομολογία στην ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, υπό το πρίσμα του ν. 5089/2024 για την ισότητα στον πολιτικό γάμο, ΕλΔνη, τεύχος 2, 2024
- Κ. Σαϊτάκης, Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν 4356/2015), ΕφΑΔΠολΔ 11/2015
- Κ. Φουντεδάκη, Πρώτη προσέγγιση του νόμου 5089/2024 για την Ισότητα στον Πολιτικό Γάμο, ΕλΔικ, τεύχος 2, 2024.
- Κ. Χριστοδούλου, Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009

Λ. – Α. Σισιλιάνος Ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρον, Δικαιώματα – Παραδεκτό – Δίκαιη ικανοποίηση – Εκτέλεση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017

Μ. Μαυρομιχάλης, Η λειτουργία του Συμφώνου Συμβίωσης σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία - Γαλλία), ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009

Π. Δ. Νικολόπουλος, Το ανυπόστατο του γάμου ομόφυλων προσώπων (με αφορμή τις ΠπρΡοδ 114 και 115/2009), ΝοΒ 57

Τ. Βιδάλης, Γάμος ομόφυλων προσώπων, www.manesis.blogspot.com

Φ. Ευαγγελίδου-Τσικρικά, Γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου: «Η υπόθεση της Τήλου» ως ένα παράδειγμα μεθοδολογίας του ιδιωτικού δικαίου, ΕφΑΔΠολΔ, 12/2009

Χ. Σταμπέλου, Λύση του Συμφώνου Συμβίωσης - Τεκμήριο Πατρότητας, ΕφΑΔΠολΔ, 1/2009

IV. Νομολογία

1. Νομολογία ελληνικών δικαστηρίων

ΣτΕ 2003/2018, ΟΛΑΠ 21/2000, ΑΠ 1194/2023, ΑΠ 1159/2022, ΑΠ 956/2021, ΑΠ 51/2018, ΑΠ 1428/2017, ΑΠ 442/2017, ΑΠ 775/2011, ΑΠ 608/2011, ΑΠ 602/2015, ΑΠ 1578/2007, ΑΠ 1141/2007, ΑΠ 1735/2006, ΑΠ 92/2006, ΑΠ 434/2005, ΑΠ 1071/2002, ΑΠ 222/2000, ΑΠ 547/1990, ΜΕφΑθ 2435/2024 ΜΕφΑθ 2403/2024, ΕφΘεσ 2512/2003, ΕφΛαρ 408/2020, ΕφΛαρ 565/2000, ΠΠρΡοδ 115/2009, ΠΠρΡοδ 114/2009, ΜΠρΘεσ 2/2020, ΜΠρΣύρου 90/2020.

2. Νομολογία ΕΔΔΑ

Απόφαση BUHUCEANU κ.α. κατά Ρουμανίας, 25 Σεπτεμβρίου 2023

Απόφαση MAYAMULAKHIN και MARKIV κατά Ουκρανίας, 1 Σεπτεμβρίου 2023

Απόφαση ROMAN κατά Φινλανδίας, 29 Απριλίου 2013

Απόφαση SCHALK και KOPF κατά Αυστρίας, 22 Νοεμβρίου 2010

Απόφαση ΣΑΜΠΙΑΝΗΣ κ.α. κατά Ελλάδας, 5 Ιουνίου 2008

Απόφαση SOTO SANCHEZ κατά Ισπανίας, 25 Νοεμβρίου 2003

Απόφαση AL-NASHIF κατά Βουλγαρίας, 20 Σεπτεμβρίου 2002

Απόφαση KROON κ.α. κατά Ολλανδίας, 27 Οκτωβρίου 1994

Απόφαση BERREHAB κατά Ολλανδίας, 21 Ιουνίου 1988

Απόφαση ABDULAZIZ, CBALES και BALKANDALI κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 28 Μαΐου 1985

Απόφαση MARCKX κατά Βελγίου, 13 Ιουνίου 1979

Παράρτημα

	Ελλάδα	Δανία	Γαλλία	Ηνωμένο Βασίλειο	Βέλγιο	Γερμανία
Σχέση με τον γάμο	Εναλλακτική μορφή συμβίωσης	Υποκατάστατο του γάμου	Εναλλακτική μορφή συμβίωσης	Εναλλακτική μορφή συμβίωσης	Εναλλακτική μορφή συμβίωσης	Υποκατάστατο του γάμου
Προϋποθέσεις σύναψης	18 ^ο έτος ηλικίας και δικαιοπρακτική ικανότητα - -	18 ^ο έτος ηλικίας Ανήλικος με συναίνεση γονέων Δανός πολίτης και πρόσωπο που διαμένει στη Δανία, άλλως διετής διαμονή στη Δανία	18 ^ο έτος ηλικίας - -	18 ^ο έτος ηλικίας - -	18 ^ο έτος ηλικίας και δικαιοπρακτική ικανότητα Στη δικαστική συμπάρασταση με άδεια του δικαστηρίου -	- - -
Κωλύματα σύναψης	Γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης Συγγένεια εξ αίματος σε ευθεία και πλάγια γραμμή	Διγαμία Στενή συγγένεια	Γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης Συγγένεια εξ αίματος σε ευθεία και πλάγια γραμμή	Γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης Συγγένεια	Γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης -	- -

	Συγγένεια εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή		Συγγένεια εξ αγχιστείας σε ευθεία και πλάγια γραμμή		-	-
	Υιοθεσία		-	Υιοθεσία	-	-
	-	-	-	Ισόβια κάθειρξη	-	-
Διαδικασία σύναψης	Συμβολαιογραφικός τύπος	Τελετή ενώπιον δημάρχου και έκδοση πιστοποιητικού	Καταχώρηση είτε στο ληξιαρχείο είτε στον συμβολαιογράφο	Δημοσίευση αναγγελίας και πάροδος 28 ημερών	Καταχώρηση στο ληξιαρχείο	-
Λύση	Λύση με συμφωνία ή μονομερώς	Λύση με δικαστική απόφαση ή με διοικητική άδεια	Λύση με κοινή ή μονομερή δήλωση	Λύση με δικαστική απόφαση	Λύση με κοινή ή μονομερή δήλωση	Λύση με δικαστική απόφαση
Ένομες συνέπειες	Συγγένεια Τεκμήριο πατρότητας Περιουσιακή αυτοτέλεια, ιδιωτική	- Καταχώρηση πατρότητας και μητρότητας Περιουσιακή αυτοτέλεια κατά τη διάρκεια του γάμου	- Αναγνώριση τέκνου από σύντροφο Περιουσιακή αυτοτέλεια, ιδιωτική	Συγγένεια Τεκμήριο πατρότητας Περιουσιακή αυτοτέλεια	- Αναγνώριση τέκνου από σύντροφο Περιουσιακή αυτοτέλεια, ιδιωτική	Συγγένεια Αναγνώριση τέκνου από σύντροφο Περιουσιακή αυτοτέλεια, ιδιωτική

	αυτονομία, τεκμήριο για κινητά		αυτονομία, τεκμήριο για κινητά		αυτονομία, τεκμήριο για κινητά	αυτονομία, τεκμήριο για κινητά
	Διατροφή κατά τη διάρκεια	Διατροφή κατά τη διάρκεια	Διατροφή κατά τη διάρκεια	-	-	Διατροφή κατά τη διάρκεια
	Διατροφή κατά τη διάσταση	-	-	-	-	Διατροφή κατά τη διάσταση
	Διατροφή μετά τη λύση	Διατροφή μετά τη λύση με συμφωνία, άλλως με δικαστική απόφαση	Διατροφή μετά τη λύση με συμφωνία	Διατροφή μετά τη λύση με απόφαση δικαστηρίου	-	Διατροφή μετά τη λύση
	Κληρονομικό δικαίωμα	Κληρονομικό δικαίωμα	-	Ιδιαίτερο κληρονομικό δικαίωμα	Δικαίωμα επικαρπίας επί οικογενειακής στέγης και επίπλων	Κληρονομικό δικαίωμα
	-	Υιοθεσία είτε από κοινού είτε ο ένας το τέκνο του ετέρου	Υιοθεσία είτε από κοινού είτε ο ένας το τέκνο του ετέρου	Υιοθεσία από κοινού είτε ο ένας το τέκνο του ετέρου	Υιοθεσία είτε από κοινού είτε ο ένας το τέκνο του ετέρου	Υιοθεσία είτε από κοινού είτε ο ένας το τέκνο του ετέρου